

•CABRIT **i** BASSA•

entre el mite i la història

Crèdits

Cabrit i Bassa, entre el mite i la història

Casal de Son Tugores, Alaró
Del 7 d'agost al 12 d'octubre de 2010

Organitzen:

Ajuntament d'Alaró
Associació Al rum

Comissariat:

Joan Marcó
Andreu Mateu
Bartomeu Noguera
Joan Riera

Assessorament:

Mercè Gambús

Disseny gràfic:

Noguera

Direcció i guió del documental:

Joan Gibert

Fotografies:

Bartomeu Ramon, pàgs. 68, 69, 70, 71, 78, 79, 81, 89 i 93; Joan Ramon Bonet, pàgs. 13, 14, 66/67; Lola Gómez, pàg. 75; Jaume Gual, pàg. 65; Taller de restauració del Bisbat de Mallorca, pàg. 71, 73, 76 i 77.

Assegurances:

Serbrok

Transportista:

Balears Art i Llar

Muntatge:

Coordinació: Marçal Isern
Supervisió: Raquel Garduño
Amb la feina de la brigada d'obres de l'Ajuntament d'Alaró

Amb el patrocini de:

Ajuntament d'Alaró
Consell de Mallorca

Agraïments:

Institucions:

Caixa de Balears, Sa Nostra; Capítol de la Seu de Mallorca; Parròquia de sant Antoni de sa Pobla; Parròquia de sant Pere de Petra, Ajuntament de Palma; Parròquia de sant Bartomeu d'Alaró; Fundació Castell d'Alaró; Associació de Voluntaris del Castell d'Alaró; Colla de Gegants d'Alaró; Ajuntament de Ciutadella.

Particulars:

Francisca Niell, Eva Mulet, Andreu Ramis, Fernando Soberats i Àngela Garcia (Sa Nostra). Mn. Joan Darder, Mn. Biel Amengual, Mn. Joan Bestard, Michael Dolle, Miquel Cerdà i Antoni Ximelis (La Seu de Mallorca). Bernat Juan Rubí (Arxiu Capitular). Mn. Biel Seguí, Margalida Bernat, Jaume Serra, Lluís Cuerva, Sebastià Alzamora i Mercè Gambús (pels textos del catàleg). Antònia Reig i Raquel Garduño (restauradores d'art). Nanda Ramon i Bartomeu Bestard (Ajuntament de Palma). Mn. Joan Pons (Parròquia de sa Pobla). P. Joan Martí (Parròquia de Petra). Llorenç Riera, Antoni Vicens (Llibrum Llibram). Mateu Marcús (Fundació Castell d'Alaró). Miquel Bennàssar i Paula (Sa Pobla). Miquel Garau (director del Museu Diocesà). Maria Rotger. Enric Mas i Bataller. Mn. Josep Noguera i Mn. Sebastià Jaume (Parròquia d'Alaró). Mui Morey Suau. Catalina Deyà Simonet. Pilar Colomar Marcús. Xisco Plaça (donat del castell d'Alaró)

DL PM

ÍNDIX

JOAN SIMONET PONS Batle d'Alaró	5
JOAN FONT MASSOT Conseller de Cultura i Patrimoni de Mallorca	7
JOAN MARCÓ I ORDINES President d'Al rum	9
<hr/>	
Creació i primera etapa independent del Regne de Mallorca	11
LLUÍS CUERVA PIZÀ	
<hr/>	
Realitat i mite a l'entorn de Guillem Cabrit i Guillem Bassa	19
MARGALIDA BERNAT I ROCA / JAUME SERRA I BARCELÓ	
<hr/>	
Aspectes litúrgics de la festa dels herois Cabrit i Bassa	31
GABRIEL SEGUÍ I TROBAT	
<hr/>	
Relat del martiri de Cabrit i Bassa segons les lliçons de l'ofici de Matines del Breviari Mallorquí de 1506	38
Traducció de GABRIEL SEGUÍ I TROBAT	
<hr/>	
Cabrit i Bassa. Les imatges de l'art al servei de l'imaginari mallorquí	45
MERCÈ GAMBÚS	
<hr/>	
Iconografia	65
<hr/>	
Bisbes intransigents i prohibició d'un culte	87
MARGALIDA BERNAT I ROCA / JAUME SERRA I BARCELÓ	
<hr/>	
A la muntanya de la vida i de la mort	99
SEBASTIÀ ALZAMORA	
<hr/>	
CRONOLOGIA	110

JOAN SIMONET PONS

Batle d'Alaró

En parlar de Cabrit i Bassa, una imatge que ens inspira aquests dos noms és la d'un ambient festiu i els gegants de la vila d'Alaró ballant, i més ens sorgeix aquesta imatge si qui ho pensa és jove. Aquesta imatge, però, s'ha de contrastar amb la de dos soldats fidels defensors dels seus ideals convertits en herois en època medieval.

Pensant ja en la visió de personatges històrics, que és la que ens escau en aquest moment, ens situam a un indret màgic, estimat, apreciat i sagrat, el castell d'Alaró, que ha marcat i segueix marcant la història del poble d'Alaró i dels alaroners.

Les figures dels dos guillems i, sobretot, la història de la seva mort defensant la seva pàtria estan envoltades d'una sèrie de dubtes ja que es troben entre la realitat i la ficció, entre la història i el mite. Però, allò cert és que els dos guerrers foren considerats per l'Església i pel poble cristià de Mallorca com a sants. Varen ser unes figures molt estudiades per l'Església del moment, prova d'això en són els llargs fragments de poemes que dedicava mossèn Bartomeu Guasp als defensors del castell alaroner. Segons l'alaroner, Cabrit i Bassa eren:

*“Exemple d'amor patri, tenaç i brau,
són en Cabrit i en Bassa, valents soldats”*

Esperem que el catàleg que teniu a les vostres mans i l'exposició ens aclareixin una mica més qui eren, d'on venien, la seva consideració com a sants, i, sobretot, la veracitat de la història i faci a la gent avui en dia fidels defensors del nostre poble com Cabrit i Bassa 🍷.

JOAN FONT MASSOT

Conseller de Cultura i Patrimoni de Mallorca

El dia que el rei Alfons d'Aragó usurpà el poder al seu oncle Jaume II començà una de les llegendes més macabres de l'imaginari col·lectiu mallorquí. L'any 1285, Guillem Cabrit i Guillem Bassa resistiren l'atac de les tropes catalanes al castell d'Alaró. Un enfrontament que els costà la vida, ja que moriren damunt les brases. La seva actitud heroica i la seva mort cruenta els elevà a la categoria de màrtirs, i aquest és el punt de partida de l'exposició que aquí es mostra.

A partir de les escasses referències històriques trobades en fonts documentals, de l'actitud de l'església catòlica i la posició papal, de la iconografia i la literatura que aquest fet originà i de la contextualització en els escenaris del fet, l'espectador podrà reconstruir la pròpia versió i endevinar què hi ha de cert i què hi ha de llegenda en aquesta història.

Com a conseller de Cultura i Patrimoni, em plau gratament presentar-vos l'exposició 'Cabrit i Bassa, entre el mite i la història', perquè em sembla imprescindible que el nostre passat es revisi i es reinterpreti per a fer-se més viu i proper. Crec que, per als habitants d'Alaró, ha de ser engrescador poder-s'hi aproximar i tenir l'oportunitat de conèixer de primera mà uns fets que han marcat tant el seu poble i Mallorca, en general.

Per aquest motiu, vull agrair la magnífica tasca de recerca de tots els professionals que hi han participat i col·laborat d'alguna manera, així com a l'Ajuntament d'Alaró, per l'esforç que ha fet i, especialment, a l'Associació Al rum, vertadera ànima i impulsora d'aquest projecte.

Us convid a gaudir d'aquesta exposició, tot encoratjant els organitzadors a continuar el treball iniciat en aquesta línia .

JOAN MARCÓ I ORDINES

President d'Al rum

Tinc l'honor i el gust de presentar aquesta exposició que intenta fer reviure un gran mite-història de la nostra cultura. Quan fa gairebé un any el grup de 'brusquers' que formem Al rum començarem a parlar d'aquest muntatge, després d'acceptar l'avantprojecte elaborat pels membres de l'equip, ens ho plantejàrem com un gran repte.

Fins aleshores la nostra experiència en aquest camp es limitava a emprar materials fàcils d'obtenir dins el nostre poble d'Alaró. Així i tot, vengueren molts de visitants a les anteriors exposicions, sobretot a la del 'patrimoni tèxtil de la parròquia de sant Bartomeu' i a la de '1931, la il·lusió d'un poble'.

Això ens animà a fer un muntatge molt més ambiciós, pel qual necessitaríem la col·laboració de moltes persones i de diverses institucions, amb la qual cosa no hi teníem experiència, i per això ens exposàvem a un fracàs.

La sorpresa fou que totes les institucions ens han recolzat i animat, la qual cosa els hi volem agrair especialment. També cal destacar la col·laboració desinteressada d'un considerable grup de persones que ha fet possible aquest projecte. És veritat que ha duit molt feina, sobretot burocràtica, però valia la pena, i aquí tenim el resultat.

Que aquesta exposició serveixi per donar a conèixer la nostra història, i, especialment, per valorar-la i estimar-la .

LLUÍS CUERVA PIZÀ

Creació i primera etapa independent del Regne de Mallorca

Quan ens atracam a les figures de Cabrit i Bassa, no podem deixar de banda el context general en que es trobava l'illa de Mallorca al segle XIII, un segle amb canvis fonamentals, que suposen un abans i un després radical per a la història de Mallorca, en particular, i per a l'arxipèlag balear, en general.

Les Balears, després d'un període molt confós conegut com "època obscura" que segueix a l'enfonsament del poder romà, l'any 902 són incorporades a l'emirat de Còrdova, en aquell moment l'entitat política més forta de la Península Ibèrica. És l'època de màxim esplendor de l'Islam peninsular, el segle del gran califa cordovès Abderraman III, i és també una etapa encara embrionària pels regnes i comtats cristians, nascuts al nord de la península, i que amb el temps es van consolidant i guanyant terreny a al-Andalus. Un d'aquests comtats cris-

tians és el de Barcelona, bessó de la futura Corona d'Aragó, juntament amb altres comtats nascuts entre l'Ebre i els Pirineus.

Encara sota domini islàmic, les Balears entren al segle XIII, però en acabar la centúria, la situació ha canviat totalment. La situació d'al-Andalus havia variat enormement amb el temps. D'ocupar gran part de l'antiga Hispània, al segle XIII al-Andalus es redueix aproximadament al que avui en dia és el País Valencià, Múrcia, Andalusia i Balears. La batalla de Navas de Tolosa, l'any 1212, on participa el pare de Jaume I, el rei Pere el Catòlic, suposa un punt d'inflexió, on es posa de manifest que la *Reconquista* és un procés sense volta de full i que el poder de l'Islam, abans hegemònic, ha estat superat per l'empenta dels regnes cristians, guiats per l'esperit de croada i guerra santa que envaïa l'Europa de l'època. La secular desunió i lluites fraticides entre els mateixos musulmans no convidava precisament a un futur esperançador per la continuïtat dels regnes mahometans al solar ibèric.

Durant tota l'Edat Mitjana i l'Edat Moderna, a tota Europa, els matrimonis de l'aristocràcia i de la monarquia tenien sempre una finalitat política i/o econòmica. Els matrimonis de Jaume I no en són una excepció.

És en aquest context general d'avanç de la cristiandat sobre l'Islam on s'ha d'incloure la conquesta de Mallorca el 1229, i les posteriors conquestes d'Eivissa i Menorca. Però les noves terres conquerides pel rei Jaume I, el rei en Jaume, en el parlar popular de l'illa, no s'annexionaren talment a Catalunya, que era el territori que havia duit l'iniciativa en la conquesta, sinó que constituïren un regne propi, el Regne de Mallorca, que a la mort del Conqueridor, el 1276, assolirà estatus de regne independent i sobirà, separat de la resta de territoris de la Corona d'Aragó, i que perviurà com a tal (amb interrupcions) fins a l'any 1349, en què perd la seva independència per les armes i de nou forma part de la corona catalanoaragonesa.

A la mort de Jaume I l'any 1276, amb 68 anys, els territoris que formaven la Corona d'Aragó van ser dividits entre dos dels seus fills, Pere i Jaume. Jaume, tal com deia el testament de l'any 1272, es va convertir en rei de Mallorca, i a més va obtenir també en herència diversos territoris a Occitània, i juntant els territoris insulars amb els continentals es creà el Regne de Mallorca. Pere va rebre Aragó, Catalunya i el Regne de València. Però per arribar a aquest punt, convé retrocedir en el

temps fins l'inici dels regnats de Jaume I, i referir-nos a la seva política matrimonial, a la seva descendència, i a la particular visió que tenia dels territoris on governava.

Durant tota l'Edat Mitjana i tota l'Edat Moderna, els matrimonis de l'aristocràcia i de la monarquia, a tota Europa, tenien sempre una finalitat política i/o econòmica, que cercava augmentar el patrimoni familiar, en el cas de l'aristocràcia, o en el cas de la monarquia, augmentar els territoris vinculats a la Corona i cercar aliats davant possibles adversaris. Els matrimonis sols eren una eina més de la diplomàcia, i si sorgia amor o no entre els dos esposos poc o gens importava. Els matrimonis, està clar, també tenien l'objectiu de proporcionar un hereu. Els matrimonis de Jaume I no són una excepció, i obeeixen a aquesta lògica de pensament.

Jaume I celebra les seves primeres noces amb Elionor de Castella a l'any 1221, a una cerimònia celebrada a Àgreda, prop de Sòria. El rei sols tenia 13 anys, i decideix donar aquest pas aconsellat pels nobles del seu cercle pròxim. L'objectiu del matrimoni queda ben explicat al *Llibre del Fets*, crònica dictada pel rei a la seva vellesa, on relata la seva vida. El que després rebrà el sobrenom del Conqueridor es casa per assegurar un hereu per la Corona d'Aragó. La salut del rei era precària, amenaçada com estava per les

malalties de l'època i per un possible enverinament. Elionor és filla del rei Alfons VIII de Castella, pel que Jaume, que havia tingut uns inicis de regnat molt convulsos, cerca també un aliat exterior per consolidar la seva posició, amenaçada com estava per les lluites feudals que enfrontaven a la noblesa catalana. Pocs dies després del matrimoni, Jaume I és armat cavaller a Tarragona. Tant un fet com l'altre suposen l'ingrés de Jaume I en el món dels adults, la consolidació, encara més simbòlica que pràctica, del seu poder i de la seva imatge com a rei.

Un cop casat, Jaume I va haver d'esperar un any a tenir relacions íntimes amb la seva esposa, ja que *no podíem fer ço que els homens han de fer ab sa muller, car no havíem l'edat*, però passat aquest temps, la reina donà un hereu per a la Corona, el primogènit Alfons, nascut a l'any 1222. La qüestió successòria, per ara, quedava resolta. Fruit d'aquest primer matrimoni i del fill d'ell derivat és el primer testament de Jaume I, de l'any 1232, en què el rei nomena hereu universal al seu unigènit Alfons. Però el matrimoni amb Elionor aleshores ja s'havia romput. L'any 1228 s'havien al·legat raons de consanguinitat per obtenir el divorci, i l'Església, contrària als matrimonis que considerava incestuosos, el va concedir l'any següent, poc abans d'iniciar-se l'expedició a Mallorca. El rei ja tenia un hereu, i per tant ja no necessitava

esposa. A més, pareix que mai no va arribar a estimar a Elionor, i que, un cop havia superat els difícils primers anys del seu regnat, volia iniciar una nova etapa a la seva vida, on la reina, companya seva en aquells angoixosos moments, no recordàs a Jaume, amb la seva sola presència, el seu complicat passat.

El 1235, Jaume I, rei ja victoriós, conqueridor d'un *regne dins el mar*, es casa per segona vegada. Aquest cop l'esposa és Violant d'Hongria, filla de rei hongarès Andreas II i néta de l'emperador de Bizanci. El matrimoni, patrocinat pel Papa, tenia també clares finalitats polítiques. L'any 1238 neix la primera filla de la parella, de nom també Violant, i que amb el temps es casaria amb Alfons el Savi, rei de Castella. L'any següent, neix la segona filla, Constança. El 1240 neix el seu primer fill varó, l'infant Pere. Per aquest motiu, el rei es veu obligat a repartir els seus territoris. L'infant Alfons rebria els territoris peninsulars que ja havia rebut Jaume I del seu pare, els patrimonials, és a dir, Aragó i els comtats de Barcelona, Ribagorça, Pallars, Urgell i Vall d'Aran, i l'infant Pere rebria els territoris guanyats, Mallorca i València, i els heretats, Montpeller, el Rosselló, Cerdanya, Conflent i Vallespir, és a dir, els territoris occitans.

Jaume I

Atribuït a Andreu Reus

Segle XVII

232 x 170

Col·lecció Ajuntament de Palma

Jaume II
101x85,5
Col·lecció Ajuntament de Palma

Jaume I, el 1262, per evitar tensions entre els germans, redacta de nou un testament, el quart i, aquesta vegada, definitiu, que dividirà la Corona a la seva mort

El 1243, amb el naixement de l'infant Jaume a Montpeller, el rei de nou reparteix els territoris: per l'infant Alfons, el regne d'Aragó; per l'infant Pere, Catalunya; i per l'infant Jaume, Balears, València i els territoris occitans. Però el matrimoni encara té dos fills mascles més, Sanç i Ferran. Sanç no suposa cap problema pel rei, ja que dedica la vida a la carrera eclesiàstica, i arriba a ser arquebisbe de Toledo. Però amb Ferran, el Conqueridor es veu obligat a fer una nova distribució dels territoris que formaven la Corona d'Aragó, a l'any 1248, dividint-la en quatre parts: l'infant Alfons rebria el Regne d'Aragó, l'infant Pere, Catalunya i el Regne de Mallorca, l'infant Ferran, els territoris occitans, i l'infant Jaume, el Regne de València. Aquesta divisió reduïa considerablement els territoris que havia de rebre el primogènit Alfons i fragmentava la Corona d'Aragó en quatre entitats polítiques independents, pel que aquesta divisió no fou ben acollida.

La mort de Ferran, aleshores un infant de sols tres anys, el 1251, modificà de nou el mapa del repartiment. El rei Jaume I redactà a Barcelona el seu tercer testament, que havia de dividir la Corona d'Aragó a la seva mort de la manera següent: per l'infant Alfons, el regne d'Aragó; per l'infant Pere, Cata-

lunya, els comtats de Ribagorça, Pallars, i a Occitània, Conflent i Vallespir; i per l'infant Jaume, els regnes de València, Mallorca, i el senyoriu de Montpeller. El 1253 es produeix una modificació en el testament i València passa de Jaume al primogènit Alfons. Però aquest repartiment de les terres de la Corona, derivat del tercer testament, no serà el que es produirà a la mort de Jaume I el 1276, ja que de nou un fill del rei mor, obligant a refer la seva voluntat. En aquest cas el difunt és el primogènit del rei, Alfons, fill d'Elionor de Castella, mort el 1260. La tensió que tenia Alfons amb el seu germanastre Pere pel repartiment ara es trasllada a Pere i al seu germà Jaume. De nou dos hereus, com vint anys enrere. Pere, ara el primogènit, a l'octubre de 1260 realitza una protesta secreta on deixa constància de que no es considerava obligat a respectar el testament, ja que sols l'havia acceptat coaccionat pel seu pare.

Jaume, el 1262, per evitar tensions entre els germans, redacta de nou un testament, el quart i, aquesta vegada, definitiu, que dividirà la Corona, a la seva mort, de la següent manera: l'infant Pere rebirà els territoris patrimonials de la Corona d'Aragó, és a dir, els que va rebre el mateix Jaume I, Catalunya i Aragó, i un territori guanyat, el Regne de València. L'infant Jaume rebirà el guanyat Regne de Mallorca, i els territoris heretats a Occitània. Els

dos infants accepten de bon grau aquest repartiment, i el rei Jaume pareix que respira tranquil. El 1272 confirma el testament realitzat 10 anys abans, introduint-li sols algunes clàusules que confirmen la independència que ha de tenir el vell regne d'Aragó respecte al nou Regne de Mallorca, i que no permeten la divisió dels nous regnes, sinó que aquests havien de ser transmesos íntegres als hereus.

Fins aquí, la història del Regne de Mallorca, des de la seva creació després de la conquesta de 1229 fins a la mort del Conqueridor. Per a un observador actual, pot semblar difícil entendre perquè el rei va dividir successivament els seus dominis entre els seus fills i va crear dos nous regnes, Mallorca i València, enlloc d'annexionar-los a Catalunya o a Aragó. Però per comprendre aquests fets, no els hem de mirar amb els ulls del segle XXI, sinó que la seva comprensió requereix entrar dins la lògica política del segle XIII, bastant diferent a l'actual. Primer de tot, cal referir-se al concepte patrimonial de l'Estat que es tenia a l'Edat Mitjana. A aquest període, cada Estat (o millor dit, cada territori, sigui regne, comtat,...) era considerat com una propietat privada del rei, pel que aquest podia dividir o no els territoris sotmesos al seu domini lliurement, això sí, actuant d'acord amb el dret successori.

Aquesta particular visió es deriva del dret germànic, i fou freqüent a Europa durant tota l'Edat Mitjana, aplicant-se per exemple en el repartiment de l'imperi carolingi, que Lluís el Pietós fraccionà en tres parts, una per cada fill, o a la península ibèrica, on a la mort de Sanxo el Gran, la divisió dels seus territoris entre els seus quatre fills donà origen a Aragó, Navarra, Castella i Ribagorça-Sobrarb. A la Corona d'Aragó a més existia la figura anomenada "apanage", en què a la mort del rei, el primogènit rebia una gran part de l'herència, i el segon fill, un territori molt més reduït. Però el cas de la creació del Regne de Mallorca no s'adequa ni a un cas ni a l'altre. La tradició germànica de divisió de regnes entre els fills estava ja gairebé oblidada al segle XIII, i el propi Regne de Mallorca no podia ser sols considerat un "apanage", per la seva pròpia consideració de regne.

La pròpia naturalesa política de la Corona d'Aragó impedia que els nous territoris conquerits als musulmans s'integrassin com una part més tant de Catalunya com d'Aragó. La Corona d'Aragó no era un sol Estat, en el sentit actual, sinó que eren dos territoris diferents, Aragó i Catalunya (o millor

Jaume III
Gravat

Alfons III
130 x 100
Col·lecció Ajuntament de Ciutadella

dit el comtat de Barcelona) amb una llengua, unes tradicions i uns costums polítics i jurídics diferents, però que compartien un mateix sobirà, que tenia els títols de rei d'Aragó i comte de Barcelona. Era, per tant, una unió personal. Quan es produeixen les conquestes, primer la de Mallorca, posteriorment la de València, ni catalans ni aragonesos haguessin acceptat la unió dels nous territoris a sols una de les entitats que formaven la Corona d'Aragó, ja que la conquesta d'aquests nous territoris fou compartida (encara que no a parts iguals). Ni Catalunya ni Aragó podien augmentar el seu territori més enllà dels límits que ja havia rebut el propi Conqueridor en herència quan es convertí en rei.

Creada la Corona de Mallorca, a la mort de Jaume I comença el període independent d'aquesta. Però aviat sorgiren els problemes amb Pere, l'hereu d'Aragó, Catalunya i València, i la voluntat de Jaume el Conqueridor manifestada al seu darrer testament saltà pels aires.

Pere, conegut després com Pere el Gran, encara que acceptà el testament del seu pare, pareix que realment no hi va estar conforme, i que va considerar la creació de la Corona de Mallorca

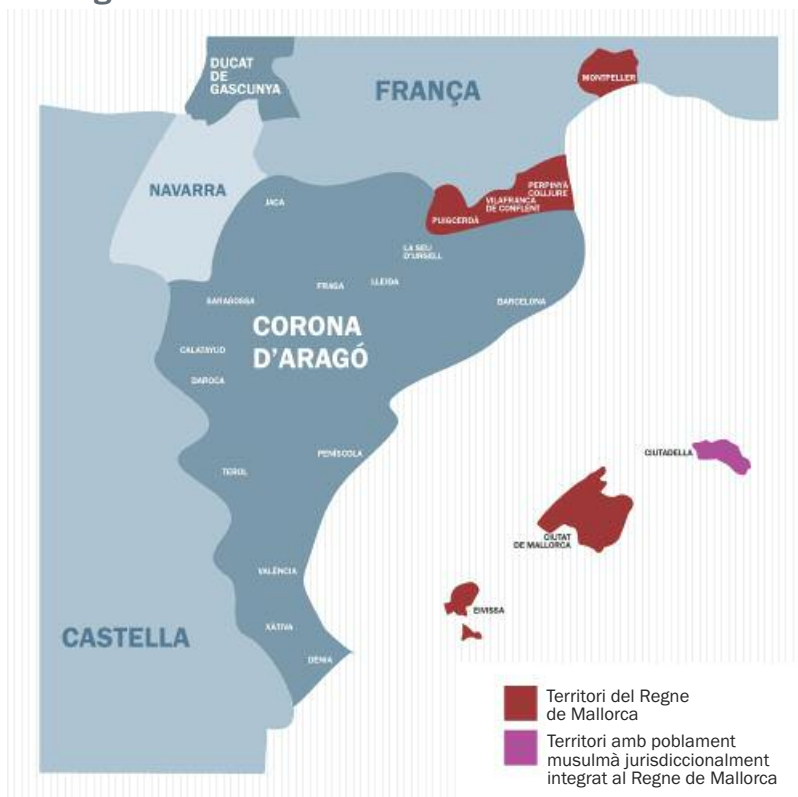
com una retallada territorial per a la Corona d'Aragó. L'estatus sobirà i independent de Mallorca durà poc més de dos anys, ja que fou limitat pel tractat de Perpinyà de 1279.

La política internacional de l'època jugà en contra del rei mallorquí. Pere s'entrevistà amb el seu germà Jaume II a Perpinyà el gener de 1279, cercant la col·laboració mallorquina per a la pròxima empresa siciliana del rei aragonès, en l'àmbit de l'expansió mediterrània de la Corona d'Aragó. Pere, per coaccionar Jaume, va envair el Rosselló. El rei de Mallorca es veié obligat a signar el Tractat de Perpinyà, on es reconeixia vassall del seu germà, que l'obligava a ajudar-lo en cas de necessitat i li prohibia pactar amb els enemics de Pere. Amb el tractat, Pere es convertia de fet en l'únic vertader sobirà dels territoris arplegats pel seu pare el Conqueridor. Jaume II podia actuar amb independència, sempre que no trencàs amb la infeudació. L'actuació de Pere el Gran lògicament no agradà a la cort mallorquina, que dirigí ara els seus ulls cap al regne de França. La Corona d'Aragó, l'any 1282, havia realitzat la conquesta de l'illa de Sicília, que fins aquells moments era un territori dominat per França, regne que a més tenia el suport del papa Martí IV. Un cop Sicília passà a mans catalanes, el papa excomunicà al rei Pere el Gran i

inicià una croada per apartar-lo del tron i posar en el seu lloc a Carles de Valois, fill del rei de França Felip III i Isabel d'Aragó, filla del Conqueridor i Violant. Jaume II de Mallorca, entre l'espasa i la paret, es posà de part de França i el papat, i va permetre que els exèrcits croats passassin pels seus territoris occitans. Però a Catalunya, els exèrcits croats foren derrotats, i Pere el Gran passà a l'ofensiva, atacant al més dèbil dels seus enemics, la Corona de Mallorca. El 1285 Mallorca fou fàcilment conquerida per l'exèrcit català, al capdavant del qual es trobava el fill de Pere, Alfons, que durant l'expedició es convertí en sobirà de la Corona d'Aragó per la mort del seu pare. L'illa no oferí gaire resistència a l'exèrcit invasor, excepte la fortalesa situada al castell d'Alaró, on els seus valents defensors, Guillem Cabrit i Guillem Bassa, resistiren fins que foren capturats i com a càstig, foren cremats vius a la vila d'Alaró. La Corona de Mallorca s'integrà a la d'Aragó, fins que el 1295, pel tractat d'Anagni, recuperà la seva condició de regne independent, però vassall d'Aragó, talment com després de 1279.

L'any 1349 és el final de la Corona de Mallorca, que s'integrà de nou, i ara definitivament, a la Corona d'Aragó, després de la derrota mallorquina a la batalla de Lluçmajor &:.

El Regne de Mallorca

Pere el Gran, encara que acceptà el testament del seu pare, pareix que realment no hi va estar conforme, i va considerar la creació de la Corona de Mallorca com una retallada territorial per a la Corona d'Aragó.

**MARGALIDA BERNAT I ROCA
JAUME SERRA I BARCELÓ**

Realitat i mite a l'entorn de Guillem Cabrit i Guillem Bassa

Durant l'edat mitjana, la història tenia un importància relativa. Les vides de màrtirs i sants gaudien de gran popularitat i servien com a referent de multitud de sermons. Que els esdeveniments que relataven fossin irrealment i impossibles no tenia la més mínima importància. El mateix passava amb la història secular, en especial la de Grècia i Roma. Els fets servien com *exempla* per il·lustrar un determinat problema dogmàtic, moral o ètic. La seva fiabilitat o realitat, emperò, passava a un segon terme.¹

A més a més, l'intens comerç de relíquies provocà que, moltes vegades a partir d'una troballa miraculosa, es construís tota un relat per justificar-ne la veracitat. El procés de construcció i reconstrucció de la Història experimentà una enlairada en els segles XVI i XVII, particularment a l'Espanya dels Àustries. Cada localitat formulà un passat llegendari per sobrepassar les

veïnades. En no poques vegades, emperò, les falsificacions eren fruit de causes més profundes. La miraculosa troballa dels llibres de plom del Sacromonte (Granada) va ser el darrer intent de la comunitat morisca per conservar la identitat. La polèmica sobre la veracitat de la venguda de sant Jaume a Espanya tenia a veure amb importants drets senyorialis o a quina seu episcopal li tocava la primacia d'Espanya, ...

La contrareforma potencià el culte als sants en contra del luteranisme i el calvinisme. Aquesta potenciació serví per realitzar una primera expurgació crítica de sants i màrtirs, però, de manera contradictòria, originà una nova onada de llegendes hagiogràfiques. Bona part dels santuaris de més devoció popular, malgrat tenir orígens anteriors, experimentaren una revifalla a partir d'aquests moments. S'inventaren sants, a vegades amb clares connotacions polítiques.

I és que, amb el moviment de contrareforma, també esclatà una lluita entre diferents ordes religiosos. Cada un

1. GODOY ALCÁNTARA, J: *Historia crítica de los falsos cronicones*. Ed. Tres, catorce, diecisiete. Col. Alatar – Madrid, 1981.

CARÓ BAROJA, J: *Las falsificaciones de la historia (en relación a la Historia de España)*. Ed. Seix y Barral. Barcelona, 1992.

Amb el moviment de contrarreforma també esclatà una lluita entre diferents ordes religiosos. Es desenvolupà una carrera per certificar miracles originals.

volia que el seu fundador o fundadora, o personatges rellevants de les respectives comunitats, fossin elevats als altars. D'aquesta manera, es desenvolupà una carrera per certificar miracles originals que ho fessin possible. Així, sant Francesc va ser el primer estigmatitzat i, després d'ell, sovintejà el fenomen; a santa Teresa de Jesús se li reconegué, per primera vegada, el do de la bilocació... Es produí allò que alguns autors han denominat com a la guerra dels sants i que reproduïa els conflictes dels déus de l'Olimp a la guerra de Troia.²

El Regne de Mallorca no en va ser aliè a tot el procés. El problema era que, en el segle XVII, no comptava oficialment amb cap sant propi. L'opinió popular havia convertit en beat a Ramon Llull, però el seu culte mai va ser totalment acceptat per part de la santa Seu, a causa de les sospites d'heretgia que envoltaven la seva vida i obra. En aquest cas, els conflictes entre franciscans i dominics expliquen amb bona mesura aquest panorama.

Per aquest motiu, una vegada es va conèixer la carta encíclica del bisbe Sever de Menorca en la qual es narrava la miraculosa conversió al cristia-

nisme dels jueus d'aquella illa, se'l convertí automàticament amb sant Sever, calcant-lo de la figura del màrtir català.³ Malgrat se l'intentàs fer patró d'alguna confraria, el muntatge era prou barroer com per no anar endavant.

L'investida centralitzadora de Felip III i, en especial, la de Felip IV provocà una forta reacció neoforalista al Regne de Mallorca.⁴ D'aquí que les festes de canonització de santa Isabel de Portugal, de la família de la Casa Comtal de Barcelona, tenguessin a Ciutat de Mallorca tanta ressonància. En aquesta celebració, apareix per primera vegada una trilogia que marcà la vida espiritual dels segles següents: Ramon Llull, Catalina Thomàs i sant Cabrit amb sant Bassa.⁵

Els jesuïtes, capdavanters en el procés de contrarreforma a l'illa, aviat potenciaren la beatificació i posterior canonització d'Alonso Rodríguez. Per a molts de mallorquins, que el primer sant local fos de fora Mallorca no va ser ben acollit. Per aquest motiu, s'inicià una forta campanya a favor de sants locals, especialment quan Catalina Thomàs, pràcticament coetània d'Alonso Rodríguez, havia mort en olor de santedat.⁶ És en aquest context que s'explica la consolidació del mite de sant Cabrit i sant Bassa.

2. BERTELLI, S: *Rebeldes, libertinos y ortodoxos en el Barroco*. Ed. Península Barcelona, 1974.

3. AMENGUAL i BATLLE, J: *Els orígens del cristianisme a les Balears*. Ed. Moll Palma, 1991.

4. SERRA i BARCELÓ, J: *Mallorca i la Unió d'Armes. Primeres aportacions*. Randa, núm. 18, 1985, pp. 25-44.

5. ROSSELLÓ VAQUER, R/ BOVER PUJOL, J: *Barroquisme processional a Mallorca*. Ed. Jovellanos. Palma, 1981.

6. Per evitar precisament els entrebancs que poguessin destorbar el procés de canonització si se li donava culte popular, els jesuïtes tengueren cura d'enterrar el seu cos molt discretament.

Què en diu la llegenda

El rei Jaume I, en el darrer testament,⁷ dividí els territoris entre els seus dos fills majors. A Pere li deixà Aragó, Catalunya i València. A Jaume, el segon, li atorgà el Regne de Mallorca format per les Illes –encara que Menorca estava en poder musulmà– i els comtats del Rosselló i la Cerdanya. L'Infant Pere no ho acceptà mai. Una vegada mort Jaume I, obliga el rei Jaume II de Mallorca a declarar-se feudatari de la Corona d'Aragó.⁸

El problema era que el Regne de Mallorca es trobava encaixat entre la Corona d'Aragó i França. Jaume II de Mallorca era feudatari del rei d'Aragó, però també ho era del rei francès. Si els dos haguessin estat en pau, no hagués passat res. Però sovint entraven en guerra i el Regne de Mallorca es veia enmig de les dues potències.

Tot aprofitant una excusa, el rei Pere III d'Aragó declarà traïdor el seu germà i envaià el Rosselló i la Cerdanya. El rei de Mallorca aconseguí fer-se l'escàpol i es refugià a la cort papal. L'Infant Alfons d'Aragó, fill i hereu de la corona, conquistà l'illa de Menorca als musulmans i ocupà l'illa de Mallorca.

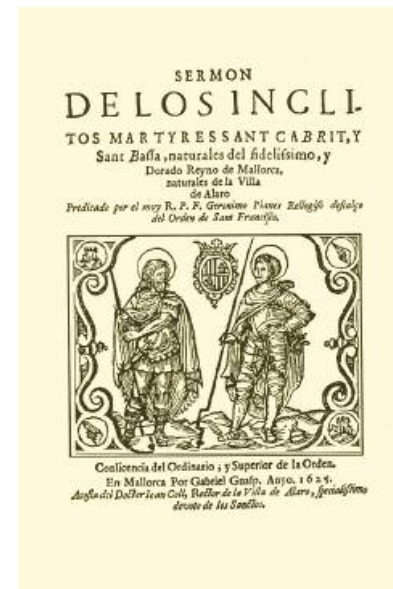
Els pocs partidaris del rei Jaume II es refugiaren al castell d'Alaró. Els fidels eren comandats per dos notables de la cort: Guillem Cabrit i Guillem Bassa.

Les tropes de l'Infant Alfons assetjaren el castell per tal de rendir-lo per la fam. Un missatger es dirigí als defensors cominant-los a la rendició en nom de l'Infant. En català medieval, Alfons es deia Anfós. Guillem Cabrit i Guillem Bassa feren un joc de paraules, comunicant-li a l'enviat que no coneixien altre Anfós que el peix del mateix nom. Era tant com afirmar que no li reconeixien cap autoritat sobre el Regne de Mallorca. L'Infant, quan sabé la resposta, contestà, més o manco:

- Ai Cabrit, Cabrit! Que jo te torraré damunt una Bassa!

I així passà. Quan el castell fou retut, el ja rei Alfons III els va fer rostir com si de dos anyells es tractàs a la plaça de Los Damunt.

Anys més tard, el papa aconseguí que el rei de Mallorca recobràs el reialme i imposà a l'autor de les morts, el rei d'Aragó, la penitència de fundar un benefici a la Seu de Mallorca dedicat a Tots els sants, entre els quals s'hi trobaven els dos màrtirs Cabrit i Bassa per la fidelitat al seu rei i senyor. Les seves despulles varen ser traslladades a la capella de Tots els sants, baix l'orgue de la Seu, on començaren a rebre culte públic.

Portada de la publicació del sermó de Jeroni Planas
1625

7. URGELL HERNÁNDEZ, R. [Direcció i estudi històric] / MUT CALAFELL, A. [Transcripció del text llatí] / FONT JAUME, A: [Versions catalana i castellana] *L'últim testament de Jaume I* (Montpeller, 26 d'agost de 1272). Arxiu del Regne de Mallorca / Parlament de les Illes Balears. José J. de Olañeta Editor. Barcelona, 2009.

8. MARTÍNEZ FERRANDO, J.E: *La tràgica història del reis de Mallorca*. Ed. Aedos – Barcelona, 1960

Si bé es podrien tenir dubtes de l'existència de Guillem Cabrit i Guillem Bassa, avui se sap perfectament que eren dos notables de la cort de Jaume II de Mallorca.

Què en diu la història

Com s'ha dit, el Regne Privatiu de Mallorca tenia una difícil supervivència històrica. Els reis d'Aragó no l'acceptaren mai i, d'altra part, el rei de França intentava, de totes totes, apoderar-se d'algunes de les ciutats comercials més importants del mar Mediterrani. El primer intent de redreçar aquesta situació va tenir lloc en temps del rei Jaume II de Mallorca.

Quan el rei d'Aragó Pere III decidí apoderar-se dels territoris del seu germà, Jaume II de Mallorca, aquest darrer només tengué un suport relatiu del papa. Jaume II, que es trobava a Perpinyà, sols pogué fugir d'amagat per refugiar-se a la cort papal. A Mallorca, pràcticament no hi va haver massa rebuig a l'ocupació aragonesa, ja que bona part dels pobladors mallorquins, amb bona mesura nascuts fora de l'illa, consideraven que l'entitat política de referència natural era la Corona d'Aragó.

No es produí cap resistència militar de consideració en tot el regne. Certament, alguns nobles continentals o personalitats de la cort donaren suport al rei de Mallorca, però no la majoria del poble. De fet, aquesta

resistència militar no es planificà a Ciutat de Mallorca, que hagués pogut defensar-se al darrera de les murades, sinó en alguns castells roquers. A Ciutat de Mallorca, només el governador del regne, un noble rossellonès, es refugià en el castell del Temple amb la seva família i alguns criats. Demostració de què no es fiava dels habitants de la ciutat.⁹ També el bisbe de Mallorca, Pons de Jardí, es mostrà partidari del rei destronat i s'hagué de refugiar a la cort papal.¹⁰ Certa historiografia ha culpait de traïció el rei d'Aragó i ha esgrimit aquest capítol com a una causa més de l'anticatalanisme de Mallorca.

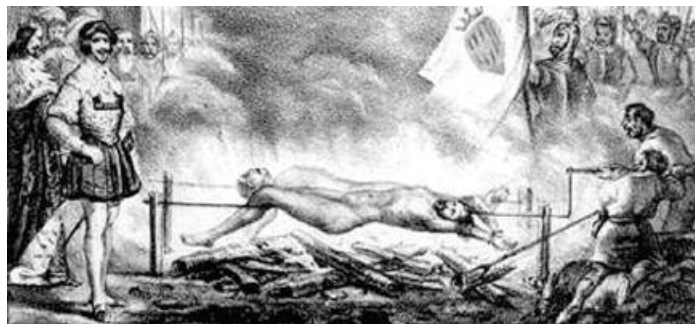
El cert i segur és que no hi havia consciència clara de ser una entitat política diferenciada. Per aquest motiu, el poble no s'oposà a la invasió. En el castell d'Alaró,¹¹ en canvi, un petit reducte de notables de la cort sí que mostrà una resistència més intensa. S'ha documentat clarament com el castell pogué ser pres gràcies a uns experimentats escaladors: els orxellers, recollidors d'una plata tintòria. Anys després, encara s'havien de pagar adops que segurament foren provocats per l'assalt.

Si bé es podrien tenir dubtes de l'existència i personalitat de Guillem Cabrit i Guillem Bassa, avui se sap perfectament que eren dos d'aquests notables de la cort de Jaume II de Mallorca, amb

9. BONET, M: *Noticias sobre algunos partidarios de Jaime II*, Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana, Tom VII; 1897, pp. 56, 41, 57-59 i 80-81.

10. MATEU MAIRATA, G: *Obispos de Mallorca*. Ed. Cort – Palma, 1985, pp. 39-46.

11. Avui se sap que el castell d'Alaró és, almanco, d'origen bizantí. Tots les etimologies que l'han intentat fer derivar d'Olerono són errònies. En canvi, l'etimologia a partir de la llengua àrab ho resol sense cap dubte ni dificultat: *hins al-Rum*, el castell dels romans on els darrers bizantins es resistiren a l'arribada dels musulmans per espai de vuit anys, entre el 902 i 910.

El martiri de Cabrit i Bassa

Gravat publicat a la *Història del Regne de Mallorca* de Joan Dametó

formació jurídica almanco pel que fa a Guillem Bassa.¹² Dels dos consta clarament que Guillem Bassa morí executat a conseqüència dels fets del castell d'Alaró i els seus béns incautats. Cap document, emperò, a no ser la tradició, parla del seu martiri. Igualment, se sap que, des del regnat del rei Sanxo, existia una capella a la Seu de Mallorca dedicada a Tots els sants amb un benefici de fundació reial. Però la documentació no individualitza a Guillem Cabrit i Guillem Bassa.

Amb bona mesura, la construcció del mite s'ha d'explicar no tant pels esdeveniments del temps de Jaume II de Mallorca com pel destronament de Jaume III i la seva mort a la batalla de Lluçmajor.¹³ En molts d'aspectes, aquest fet va ser paral·lel a la història del seu avi, però amb una transcendència més intensa. En aquest cas, també modernament, se li ha volgut donar un tractament anticatalanista, entrant en contradicció amb el suposat procés de consolidació de la *nació espanyola*.

Per aquesta ocasió, el rei d'Aragó també nomia Pere, amb la qual cosa s'han mesclat sempre les dues històries. Amb Jaume III, emperò, les coses eren més clares. La conjura que provocà el seu destronament partí de Mallorca i per part de personalitats de la seva cort.¹⁴ Els mallorquins reberen a Pere IV d'Aragó com a un alliberador.¹⁵

Quan Jaume III de Mallorca desembarcà a Pollença sols se sumaren al seu exèrcit tres mallorquins, entre els quals hi havia un esclau i un orat. A Lluçmajor, varen ser tropes majoritàriament formades per mallorquins els que s'enfrontaren als mercenaris de Jaume III. Segles després, durant les Germanies, encara la memòria popular recordava que els mallorquins havien mort un rei.

Era la primera vegada dins Europa que un poble s'atrevia a destronar i matar el seu rei. Aquest precedent, per exemple, es va tenir ben en compte a la revolució anglesa del segle XVII. De manera més propera, però, els mallorquins podien aparèixer com a traïdors. D'aquí la conveniència de poder presentar dos personatges que haguessin mort màrtirs per mantenir el seu jurament de fidelitat al seu senyor natural.

La construcció del mite

Durant tota l'edat mitjana, no existeix cap prova de què els dos Guillems rebessin un tractament especial. És cert que es mantenia encara el benefici de fundació reial a la capella de Tots els sants, a la Seu, encara que aquesta capella varià de titular en diverses oca-

12. PLANAS ROSSELLÓ, A: *Los juristas en la Mallorca del siglo XIII*, Memòries de l'Acadèmia mallorquina d'Estudis Generològics, núm. 8, 1998, pp. 7-25.

13. SERRA i BARCELÓ, J: «Lo rey qui fo» El context ideològic del destronament de Jaume III, Actes de les XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals: *El Regne de Mallorca a l'època de la dinastia primitiva*, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1998, pp. 265-290.

14. CATEURA BENNÀSSAR, P: *El bipartidismo en Mallorca de comienzos del siglo XV*, Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana, Tom 41, 1985, pp. 157-170.

15. LLOMPART MORAGUES, G: «Rei de Mallorches, mal regnats Una enquesta secreta feta pel governador Arnau d'Erill en 1544», Randa, núm. 29, 1991, pp. 51-62.

sions. D'alguna manera, es construí el mite del martiri en aquest període, encara que no se n'han trobat restes documentals.

El primer escrit que tracta del martiri i de la llegenda de la defensa del castell d'Alaró es localitzà en un curiós document. Es tracta del Breviari Mallorquí imprès a Venècia a principis del segle XVI, del qual se'n conserven pocs exemplars.¹⁶ És a partir del que deia aquest manual religiós que s'han format totes les altres històries i les representacions de pintures, escultures i gravats que, al llarg dels segles, s'han creat de les figures de sant Cabrit i sant Bassa. S'ha de dir que les primeres proves documentals coincideixen en el temps amb uns moments d'efervescència religiosa. Cal recordar que el primer quart del segle XVI va veure aparèixer les primeres grans reformes del catolicisme amb el luteranisme i el calvinisme. D'altra part, a Mallorca, les Germanies (1521 – 1523) es veren marcades per importants controvèrsies ideològiques aparentment de caire religiós. Tot això enmig d'una revifalla de les profecies usades com a instrument polític.¹⁷

De totes maneres, serà a partir del regnat de Felip II que es comencen a de-

tectar moviments d'oposició als processos de centralisme i castellanització que s'impulsaven des de la cort. Aquest monarca va ser el primer que jurà les franquesses i privilegis del regne de manera restrictiva, i la invasió d'Aragó, amb el retall consegüent de les llibertats d'aquest regne demostrà que no sols era una postura política.¹⁸

Tant a Catalunya com a València, una de les formes d'oposició al monarca es va veure profundament relacionada amb temes de sants i màrtirs. La revitalització dels cultes a sant Narcís o sant Feliu; la troballa o la translació de cossos de màrtirs; els conflictes per la primacia de la Seu de Tarragona... Les primeres aparicions del culte a sant Cabrit i sant Bassa es donaren en aquest context.

La consolidació

Fins el concili de Trento, celebrat entre 1545 i 1563, no existien uns criteris clars i homogenis per tal de considerar que una determinada persona era santa. És cert que com a tals es tenien els màrtirs, però també existia la via de l'aclamació popular. Igualment, es considerà com a prova satisfactòria el denominat culte immemorial. Quan es reformaren els sistemes i processos de canonització diversos sants caigueren del santoral, però també s'enduriren les condicions per figurar-hi.

16. Durant molt de temps, l'únic exemplar conegut d'aquest breviari era el conservat en el monestir de santa Magdalena (Ciutat de Mallorca) i que es creu que és l'usat per santa Catalina Thomàs. En els darrers anys n'han començat a aparèixer d'altres, cosa que està permetent ampliar-ne els estudis sobre aquesta obra. A títol indicatiu, veure: PASCUAL FONT, M: [Estudi preliminar de:] *Fragments del Breviari de l'Església de Mallorca*. Miquel font, Editor. Col. Alicorn, núm. 5. Palma. 1995.

17. BERNAT i ROCA, M. / SERRA i BARCELÓ, J: *La veu de la revolta. Sermonadors i profetes a les Germanies de Mallorca (1521 – 1523)*. Leonard Mun-taner, Editor. Col.L'Arjau, núm. 9. Palma, 2008.

18. JUAN VIDAL, J: *El sistema de gobierno en el Reino de Mallorca (siglos XV – XVII)*. Ed. El Tall. Palma, 1996, pp. 75-83.

En el cas de Mallorca, Ramon Llull gaudí de fama de santedat per aclamació popular i per culte immemorial. Avui en dia, encara no s'ha aconseguit promocionar-lo a sant. En el cas de Guillem Cabrit i Guillem Bassa s'acudí a un procés semblant. Els partidaris de considerar-los sants intentaren demostrar que el seu martiri els havia elevat directament al Cel i que, des del segle XIII, existia un culte ininterromput.

En aquest sentit, es donaren un conjunt d'accions que, en el fons, intentaven demostrar l'alcúrnia del Regne de Mallorca a partir del regnat de Felip III,¹⁹ polèmica que s'agreujà amb la política encara més centralitzadora de Felip IV. D'entre totes les publicacions que es feren, la que tengué més predicament va ser la *Història de Mallorca* de Joan Dameto.²⁰ Aquesta acabaria per donar carta de realitat a un relat que ja es trobava atacat per multitud d'indrets. Aquest no dubtà en qualificar-los de sants i màrtirs, quan Joan Binimelis els tractà com a màxim de benaventurats.²¹

Ni la santa Seu ni la majoria dels bisbes que passaren per Mallorca a partir del segle XVII en varen ser massa partidaris. En primer lloc, el seu martiri era motivat per causes polítiques i no per defensa de la fe. En segon lloc, els seu defensors pogueren demostrar l'existència de la capella de Tots sants i del

benefici de fundació reial, però ni Cabrit ni Bassa es trobaven individualitzats dins d'aquest conjunt.

En aquest context apareix Joan Coll, rector de la parròquia d'Alaró, ferm defensor del culte dels màrtirs. En bona mesura, s'ha de considerar que tots els esdeveniments posteriors es deuen a les seves accions en aquest tema. En primer lloc, encarregà un sermó on es reproduïa fidelment la llegenda del seu martiri. Anà, emperò, més enfora encara quan en pagà la seva edició.²²

El sermó es predicà el dia de la festa dels màrtirs de 1623, a l'església del convent de sant Francesc de ciutat de Mallorca. En ell, es reproduïa tot el context llegendari ja conegut i s'aportava com a novetat que Cabrit i Bassa eren naturals d'Alaró, sense argüir cap prova. El fet que la publicació es fes en castellà és demostratiu de com els seus objectius anaven més enfora que la difusió entre el poble il·letrat.

Aquest fullet corregué àmpliament i va tenir la virtut de fer més coneixedor a tota Mallorca el capítol de la defensa del castell d'Alaró. El frontispici d'aquest imprès, a més a més, és el que marcà les representacions posteriors. Guillem Cabrit i Guillem Bassa hi apa-

Ni la santa Seu ni la majoria dels bisbes que passaren per Mallorca a partir del segle XVII varen ser massa partidaris de qualificar-los de sants i màrtirs.

19. Veure n. 4.

20. DAMETO, J: *Historia General del Reino de Mallorca*. Palma, 1652.

21. BINIMELIS, J: *Nueva Historia del Reino de Mallorca y de otras islas a ella adyacentes*. Palma, 1927. Tom V, pp. 49-51.

22. PLANAS, G: *Sermón de los ínclitos mártires sant Cabrit y sant Bassa, naturales del fidelísimo y Dorado Reyno de Mallorca, naturales de la Villa de Alaró*. Predicado por el muy R.P.F. --- ---, religioso [sic] descalço del Orden de sant Francisco. Con licencia del Ordinario, y Superior de la Orden. En Mallorca, por Gabriel Guasp. Anyo 1625. A costa del Doctor Joan Coll, Rector de la Villa de Alaró, Specialissimo devoto de los Sanctos.

El rector Joan Coll protagonitzà un acte transcendental. Amb motiu d'una visura dels sepulcres dels màrtirs, duita a terme a 1622, es va fer amb una costella. La va dur a Alaró i va fer aixecar acta notarial per autenticar-ne la procedència.

reixen vestits com a soldats romans amb els símbols de la seva mort. D'aquesta manera, se'ls volia equiparar als primers màrtirs cristians. Aquesta representació tengué cert èxit, ja que els quadres on se'ls mostra a la capella de sant Sebastià de la Seu de Mallorca respon a aquesta iconografia.

El rector, a més a més, protagonitzà un acte transcendental. Amb motiu d'una visura dels sepulcres dels màrtirs, duita a terme a 1622, es va fer amb una costella. La va dur a Alaró i va fer aixecar acta notarial per autenticar-ne la procedència. En aquells moments, a principis del segle XVII, els castells roquers de Mallorca no tenien gaire importància en la defensa de l'illa. La monarquia seguia nomenant alcaids i governadors, però només hi mantenien una força testimonial.²³

Mossèn Joan Coll organitzà una pujada solemne al castell amb la relíquia i consagrà l'espai on s'aixecaria l'ermita del castell. L'acte es realitzà sense permís de la corona i es jugà als fets consumats. En poc temps, s'hi edifica una

petita església dedicada a Nostra Dona del Refugi, una advocació totalment novadora en aquells moments.²⁴

Però encara volgué anar més enfora. No li bastava que a Alaró es començassin a venerar els dos sants, sinó que ho va voler estendre arreu. Per això, es fonamentà en l'oposició que tenia la política del conde-duque de Olivares. Aconseguí de la Universitat de la Ciutat i Regne de Mallorca que se'ls declarassin copatrons del regne i que la seva festa fos solemnitzada de manera esplendorosa a la Seu, cosa que succeí a 1630. D'aquesta manera, es pretenia demostrar tant el martiri com el culte immemorial. Amb tot, no passà el filtre de la santa Seu .

23. GUASP, B: *Alaró y su castillo*. Mallorca, 1973.

24. GUASP, B: *Nuestra Señora del Refugio en el Castillo de Alaró*. Mallorca, 1945.

A CONCE-
dit lo Illustri-
sim, y Reve-
rendissim Se-
ñor D. Atha-
nasi de Este-
ripa Bisba de
Mallorca 46.
dias de Indul-
gencia a los

qui faran al-
moyna á esta
Santa Casa,
y á tots a-
quells, qui
visitarán á
Nostre Se-
ñora del Re-
fugi.

AL Castell vos han pujada
paraque pujant á vos,
siau nostra advocada
Refugi dels pecadors.

Sou vos un Castell Real
y Ciutat tan ben murada,
del tot foreu preservada
del peccat original:

Verge Sante Immaculada
del peccat defensanna, &c.

Castell foreu vos Maria
quant Deu en vos se incarnà,
en est Castell se tencá
pera darnos alegria:
Proceint la embaxada
plena de vostres lleors, &c.

Castell de laró molt fort
es el que vos consagrau,
mes fort sou vos puy la clau
teniu de la vida, y mort:
A molts la vida heu donada
de mort resuscitantlos, &c.

Bastava que fos regat
ab sanch de Bassé, y Cabrit,
per ser de dia, y nit
de los pobles frequentat:
Mes ara, que ses fundada
esta Ermita pera vos, &c.

Fóe aqst Castell tít noble
la nostre defenció,
are en vos la te Alaró
mes segura per al pobles

La pau teniu asentada
mostrant á Iesus precios, &c.

Refugi molt verçader
tintra el, qui á vos envia,
refugi en vos trobará
per tot lo que menester:
La d'asella, y Casada
pera tenir bon Espos, &c.

Refugi per lo pagés
per lo Rich, y Cavaller,
al Cuydadós Mercader,
y el pobre, que no te res:

En vos Verge collocade
la esperança tenen tots, &c.

Per refugi á vos anám
los que á Deu han oftes,
que lo apleguen, puy es
vos tron Fill os damanám:

Mostranli Verge Sagrada
los pits q' mamá de vos, &c.
Ciutat rica, y abundant
de tota provisio,

porta vberta del paradís
Temple del Esperit Sante
Cosa nous serà negade
tenint Iesus devant vos, &c.

Dels malats sou la salut
Botigi de medicines,

tant millors quát mes divines
y de admirable virtut:

En les febres invocada
sou refugi, y repos, &c.

Vos sou nubol de Elias
en aquest Carmelo nou,
q' é cèps sech, y quan no plou
donau aygua, y alegrias:

Invocant vos la preñade
é goig mudan los dolers, &c.
Per la mar, y per la Terra
sou nostre quins va guiant,

als mariners nevagant
y el soldat posat en guerret:
La Nau resta assegurada
lo soldat victorios, &c.

En Mallorca visitada
seren de totes edats,
de Vireys, y de Prelats
de dons, y vots adbrnada:

Ab processions frequentada
del Seglar, y Religios, &c.
Resta q' puy nos sou mare
nosaltres fills nos mostram,

axi refugi tindrem
en vos. y Iesus quis Pare:
Acabada esta Iornada
el Cel trinarem junt ab vos

siau nostra advocada, &c.
A los queus an advocada
pujant á visitarvos,
sfavoriu Verge Sagrada

Refugi de pecadors.

En Mallorca en casa de
Geroni Frau Impressor.

Confreres, y confrarellas de Nostre Señora del Refugi del Castell de Alaró.

Lo Illustrissim, y Reverendissim Sr. D. Pedro Rubio Benedito Bisbe de Mallorca, después de haver celebrat Missa en el Oratori de nostra Señora del Refugi del Castell de Alaró, concedí 40 dias de Indulgencia á qualsevol persona que ab devoció rezará una Ave Maria devant esta Santa Figura de dita nostra Señora, pregant per la exaltació de la Santa Fè Ca-

tolica, y altres 40 per cada passa de los que pujaràn á peu descalçs á visitar dita Figura, axí per devoció com per promesa, als 11 Maig de 1780.

Los Illms. Señors D. Athanasí de Esterripa, y D. Llorens Despuig, y Cotoner concediren altres 40 dias á los que visitarán á dita Figura, y altres 40 á los que faràn almoyna á dita santa Casa.

Al Castell vos han pujada para que pujant á Vos, siau nostra advocada Refugi dels peccadors.

Sou Vos un Castell Real, y Ciutat, també murada, del tot foreu preservada del peccat original:

Verge Santa Immaculada del peccat defensaunos, &c. Castell foreu Vos Maria quant Deu en Vos se encarná, en est Castell se tancá para darnos alegria:

Và preschir la embaxada plena de vostre lleors, &c.

Castell de Alaró molt fort es el que Vos consagrau, mes fort sou Vos puy la clau teniu de la vida, y mort: A molts la vida heu donada de mort refusantlos, &c.

Bastava que fos regat ab sanch de Bassa, y Cabrit, per ser de dia, y de nit de los Pobles frequentat:

Mes ave que ses fundada esta Hermita para Vos, &c.

Fóch axí Castell tan noble la nostra defenció, ave en Vos la té Alaró mes segura per el poble:

La pau teniu assentada mostrant á Jesus precios, &c.

Refugi molt verteder tindrà el qui á Vos envia, refugi en Vos troberá per tot lo que menester: La donzella, y la casada para tenir bon espos, &c.

Refugi per el pagés, per el rich, y cavaller, del cuydadós mercader, y el pobre qui no té res: En vos Verge collocada la esperanza tenen tots, &c.

Per refugi á Vos enám los que á Deu havem ofés, que lo aplequeu puy: Ell es vostre Fill vos demenám: Mostrauli Verge sagrada los pits que mamà de Vos, &c.

Ciutat rica, y abundant de tota provisió, porta uberta del perdó, temple del Espirit Sant: Cosa nous serà negada tenint Jesus devant Vos, &c.

Dels malalts sou la salut, botiga de medicinas, tan millors, quan mes divinas, y de admirable virtut: En las febres invocada sou refugi, y sou repos, &c.

Vos sou el nuvol de Elias en aquest Carmelo nou, q en teps sech, y quat no plou donau aygua, y alegríass: Invocantvos la preñada en goig mudau los dolors, siau nostra advocada Refugi dels peccadors.

Per la mar, y per la terra sou norte quis va guiant, als mariners navegant, y el soldat posat en guerra: La pau resta assegurada, y el soldat victorios, &c.

En Mallorca visitada fereu de totas edats, de Virreys, y de Prelats, de dons, y vots adornada: Ab processions frequentada del Seglar, y Religios, &c.

Resta que puis nos sou Mara nosaltres, fills nos mostrém, axí refugi tindrem en Vos, Jesus quis Para: Acabada esta jornada al Cel trinarém ab Vos, &c.

A los queus han advocada pujant á visitarvos, favoriu Verge sagrada Refugi dels peccadors.

En la Imprinta Real.

Lo Imatge de nostra Señora del Refugi del Castell de Alaró, per los seus devots.

NOSTRA SEÑORA DEL REFUGI DEL CASTELL DE ALARÓ

PAR TOTS LOS SEUS DEVOTS Y BENEFACTORS

Al Castell-vos han pujada,
para que pujand á Vos;
siu nostra advocada,
Refugi dels pecadors.

Sou vos un^{ta} Castell Real,
y Ciudad, també murada,
del tot foreu preservada
del pecad original:
Verge Santa Inmaculada,
del pecad defensauós; &c.

Castell foreu Vos, María,
cuand Deu en Vos se encarnà,
en este castell se tencà,
para darnos alegría:

Va precehir la embaxada,
plena de vostros loors; &c.

Castell de Alaró molt fort
es el que Vos consagrau,
mes fort sou Vos, puis la clau
teniu de la vida y mort:
A molts la vida heu donada,
de morts resucitandlos; &c.

Bastava que fos regad
ab sang de Basa y Cabrit,
per ser de dia y de nit
de los pobles frequentad:
Mes are que ses fundada
esta Ermila para Vos; &c.

Fonc aquell Castell tan noble
la nostra defensió,
are en vos la té Alaró

mes segura par el poble:
La pau tenui assegurada,
mostrand á Jesus preciós; &c.

Refugi molt vertader
tindrà el qui á Vos envia,
refugi en Vos trobarà
per tot lo que es menester:
La donzella y la casada
para tenir bon espós; &c.

Refugi par el pagés,
par el rich y cavaller,
del cuidadós mercader,
y del pobre qui no té res:
En Vos, Verge, collocada
la esperanza tenen tots; &c.

Per refugi á Vos anam
los que á Deu havem ofes,
que lo aplaqueu, puis ell es
vostron Fill, Vos demanam:
mostrauli, Verge sagrada,
los pits que mamà de Vos; &c.

Ciudad rica y abundant
de tota provisió,
porta lliberta del perdó.
Temple del Esperit Sant:
Cosa nous serà negada
tenind Jesus devant Vos; &c.

Dels malalts sou la salud,
botiga de medicinas,
tant millors quant mes divinas,
y de admirable virtud:

En las febres invocada
sou refugi y repós; &c.

Vos sou el núvol de Elías
en aquest Carmelo nou,
que en temps sec y cuand no plou
donau aigua y alegría:
Invocandvos la preñada
en goig mudau los dolors; &c.

Per el mar y per la terra
sou norte qui va guiand
als mariners navegand,
y al soldad posat en guerra:
La pau resta assegurada,
y al soldad victoriós; &c.

En Mallorca visitada
foreu en totes edads
de Virreys y de Prelads,
de dons y vots adornada:
Ab processons frequentada
del Seglar y Religiós; &c.

Resta que puis nos sou Mare,
nosaltres fills nos mostrem,
axí refugi tindrem
en Vos y Jesús quis Pare:
Acabada esta Jornada
al Cel trinarèm ab Vos; &c.

A los queus han invocada
venind á visitarvos;
favoriu Verge sagrada,
Refugi dels pecadors.

El Illm. y Rdm. Sr. D. Pera Rubio Benedicto, Bisbe de Mallorca, despues de haver celebrad misa en el oratori de nostra Señora del Refugi del Castell de Alaró, concedí cuarenta dias de indulgencia á cualsevol qui ab devoció rezara una Ave Maria devant esta Santa Figura de dita nostra Señora, pregand per la exaltació de la santa Fe católica; y altres cuarenta per cada passa de los qui pujarán á peu descals á visitar dita Figura, axí per devoció, com per promesa. Als 11 de Maig de 1780.

Los Illms. y Rdms. Srs. D. Atanasi de Esterripa y D. Llorens Despuig y Cotoner concediren quiscú de ells altres cuarenta dias á los qui feràn almoina á dita santa casa. Y el Illm. y Rdm. Sr. D. Bernat Nadal y Crespi, Bisbe de Mallorca, concedí altres cuarenta dias per cada Salve que rezarán devant de dita Figura.

TIP. DE GUASP, MOREY, & C. - PALMA

Goig dedicat a la Mare de Déu del Refugi
amb Cabrit i Bassa a ambdós costats

Segle XIX

GABRIEL SEGUÍ I TROBAT

Aspectes litúrgics de la festa dels herois Cabrit i Bassa

A

l'Occident cristià, trobam sovint sants que són icones d'una nació i del seu geni, com si fossin els epònims de l'Antigor. En el cas de Mallorca, Ramon Llull representa l'ideal medieval de la *Christianitas* estesa arreu del món conegut, però també l'esperit d'anar a canar món, ben propi d'un poble amb una forta tradició marítima i comercial; santa Catalina Thomàs, consellera de bisbes i de gent de nota, tal vegada podria ésser el símbol del matriarcat mallorquí; i Cabrit i Bassa, els herois del castell d'Alaró, els paladins contra la guerra injusta. Són uns sants nostres, reconeguts o no per l'Església, que han entrat a l'imaginari mallorquí i a la literatura popular.

Cabrit i Bassa, però, des d'un punt de vista litúrgic, han quedat relegats del culte, mentre que la seva memòria s'ha mantingut viva. Segurament, aquesta contradicció entre memòria li-

túrgica i memòria popular és perquè, a pesar de les protestes que s'aixecaren al segle XVIII, quan es va suprimir la seva memòria litúrgica, el poder polític absolutista era massa fort per poder ser vinclat, mentre que ells representaven una mica l'ideal polític de la monarquia medieval catalana pactista i cavalleresca. És a dir, foren més aviat víctimes de la política que no, certament, de l'expurgació del santoral duita a terme aplicant els criteris dels decrets del concili de Trento (1545-1563). Perquè el concili de Trento, tot i imposar un nou missal i un nou breviari per a tota l'Església llatina, tanmateix deixà en gran part en mans dels bisbes l'execució concreta de les reformes a les seves diòcesis.

No entraré en el tema de la historicitat de Cabrit i Bassa ni en el de l'autenticitat del relat de la seva mort i de la seva modalitat. És un aspecte encara discutit i la tendència general entre els historiadors és considerar que són personatges de faula i que el seu relat és un text apòcrif. No sé si es planteja degudament la qüestió, com si Cabrit

Beat Ramon Llull

Fragment de Llull i Thomas
Le Myésier discutint sobre l'opus Iuhlià

No és ver que tota la història dels nostres dos herois ens fa recordar un cantar de gesta, amb la seva mescla d'elements llegendaris i històrics?

1. E. FAJARNÉS: *Sobre el culto de san Cabrit y san Bassa en la isla de Mallorca* (1776), a BSAL 8 (1899-1900), pp. 24-27.

i Bassa fossin uns epònims del poble mallorquí, una figura representativa d'un col·lectiu, i prou. En aquest sentit, em sembla que, més que la documentació probatòria escrita, s'hauria de tenir present que la cultura medieval és, essencialment, oral. Des d'aquesta perspectiva, no és ver que tota la història dels nostres dos herois ens fa recordar un cantar de gesta, amb la seva mescla d'elements llegendaris i històrics?

Aspectes generals del culte a sant Cabrit i sant Bassa

Un lector modern, potser quedarà sorprès davant la "canonització" de Cabrit i Bassa; per això, s'han de lligar els següents elements:

a) L'existència de dos martiris arquetípics, presents a tots els textos litúrgics medievals, que tenen semblances amb el de Cabrit i Bassa: el de sant Tomàs Becket, arquebisbe de Canterbury (1162-1170), assassinat per oposar-se a l'arbitrària voluntat reial; i el del diaca d'origen hispànic sant Llorenç (+258), torrat de manera semblant damunt unes graelles.

b) El jurament de fidelitat feudal al senyor legítim, sacralitzat i assumit per

l'Església medieval com un instrument d'estabilitat social; a darrere potser hi havia la doctrina bíblica de no invocar en va el nom de Déu continguda al Decàleg, encara que en el jurament de fidelitat no se l'invocà explícitament. Més pes tenia haver jurat fidelitat a un rei que certament ho era per la gràcia de Déu, fos ungit o no amb el sant Crisma. Per tant, el lligam de fidelitat de Cabrit i Bassa a son natural senyor, tenia un component religiós que permet interpretar el seu assassinat com un martiri.

c) A partir d'Urbà VIII (1625), el Papa es reserva el dret exclusiu de canonitzar, però a l'Edat Mitjana encara eren els bisbes els qui canonitzaven un fidel. Ara bé, el bisbe absolutista i regalista Juan Díaz de la Guerra,¹ quan suprimeix el culte a Cabrit i Bassa, no fa cap al·lusió al dit privilegi papal, sinó a la seva manca de respecte de tots dos a l'autoritat reial i al fet que el seu culte es va permetre mitjançant imatges i oficis litúrgics, "por ser estos en tiempos oscuros"; és la típica manera de parlar de l'Edat Mitjana per part d'un il·lustrat, que també suprimí, amb violència pariona, el culte a Ramon Llull. Endemés, el culte de Cabrit i Bassa era aleshores notòriament immemorial, una de les condicions establertes per Urbà VIII per tolerar un culte.

Pel que fa al dia de la seva festa litúrgica, Antoni Furió, en el seu martiro-

logi,² n'indica el 7 de novembre, i el breviari mallorquí de 1506, el diumenge dins l'octava de la solemnitat de Tots sants, en què l'Església celebrava també la festa de Tots els Màrtirs, un eco que, a l'Església antiga, els sants per excel·lència eren els màrtirs.³ Des d'un punt de vista litúrgic, la data és significativa, perquè s'esdevé a l'octava d'una festa de tant de relleu com Tots sants i endemés en diumenge, encara que això no era cap novetat a la litúrgia medieval, ja que el santoral havia envaït, abusivament, el cicle dominical.

De tota manera, notau que Cabrit i Bassa són inscrits clarament en la categoria dels màrtirs; és un element important en aquest cas. El principal testimoni litúrgic del seu culte, com veurem, és l'esmentat Breviari Mallorquí de 1506, preparat, segurament, pel domer de la Seu Joan Font, àlies *Roig*. En canvi, no hem sabut localitzar-ne la festa als pocs fulls que es conserven del primer Breviari Mallorquí imprès, obra de Bartomeu Caldentey (± 1488).⁴

Finalment, són testimonis clàssics del culte que reberen la confecció de representacions iconogràfiques arreu de l'illa, l'erecció del seu sepulcre a la Seu, que duia aparellada la conservació i el culte a les seves relíquies, endemés de la institució d'un benefici en recor-

dança d'ells a la mateixa catedral,⁵ per bé que es dubta de la seva autenticitat.

Amb tot, si tenim en compte les extenses lliçons del Breviari Mallorquí, el que sorprèn és que no es faci cap menció de la festa de Cabrit i Bassa a tres de les fonts litúrgiques més importants de la litúrgia de la Seu de Mallorca al segle XVI o que en procedeixen: el missal mallorquí de 1506,⁶ la consuetud de sagristia de la Seu, escrita el 1511 per Mn. Joan Font, que és tan extraordinàriament detallada que conté una llista de capelles, altars i relíquies de la catedral;⁷ i la consuetud de sanctis de 1516, com tampoc no es troba a la consuetud de tempore dels segles XIV-XV. Potser aquesta omisió s'explica perquè a la Seu se celebrava simplement usant el formulari del comú de màrtirs del missal i dels llibres de l'ofici diví. En aquest sentit, cal tenir en compte que els breviaris no eren, com actualment, uns llibres oficials, sinó que naixien de l'iniciativa privada, encara que s'imprimissin amb el permís episcopal i del Capítol. Justament perquè eren una recopilació privada, hi tenien més cabuda els elements més populars; això va canviar radicalment amb la imposició del breviari romà de 1568.

Santa Catalina Tomàs
Gravat de Muntaner
1791

2. A. FURIÓ: *Martirologio para las Islas Baleares y Pitiusas*. Palma 1850, pp. 269-270.

3. Com que la solemnitat de Tots sants pot caure en qualsevol dia de la setmana, la festa de Cabrit i Bassa es devia fer coincidir sempre amb el diumenge dins l'octava de Tots sants, que no era, necessàriament, el 7 de novembre. Per això, la data que assenyalava Furió és orientativa.

4. M. PASCUAL PONT: *Fragments del breviari de l'Església de Mallorca, preparat per Bartomeu Caldentey, nadiu de Felanitx, i estampat per Nicolau Calafat, nadiu de Valldemossa*. Mallorca 1995.

5. J. MIRALLES SBERT: *Reliquias y relicarios de la Catedral de Mallorca*. Palma de Mallorca 1961, pp. 96; 185-186.

6. *Dominica infra octave omnium sanctorum vel in capite octavarum*. Si sit in dominica, fiat officium de omnibus martyris; require totum officium in communi plurimorum martyrum (MM f. 192v).

7. *Infra octavas omnium sanctorum*, són octaves solemnes; no'y entrarà festa alguna, sinó la festa de Tots Màrtirs, la qual se fa tostemps en la dominica infra octavas de Tots sants (CS ff. 108v-109r).

El formulari litúrgic que conté la festa de Cabrit i Bassa està ubicat a la tercera part del Breviari Mallorquí de 1506.

L'ofici litúrgic de Cabrit i Bassa del Breviari Mallorquí de 1506

El Breviari Mallorquí de 1506 és un testimoni de l'ofici diví de la litúrgia romana com se celebrava a la diòcesi de Mallorca a finals de l'Edat Mitjana, que tenia les seves peculiaritats locals, regulades del bisbe i el Capítol de la Seu.

El formulari litúrgic que conté la festa de Cabrit i Bassa està ubicat als ff. CCLXXVII^v-CCLXXIV^r de la tercera part del breviari, on hi ha diversos oficis, entre ells el propi dels sants. El formulari de Cabrit i Bassa duu per títol *Dominica infra octavam in qua fit officium omnium martyrum*; per tant, els noms de Cabrit i Bassa no apareixen al títol de l'ofici de la festa. És un ofici en el qual es fa commemoració de l'octava de la solemnitat de Tots sants i on se celebra la festa de tots els màrtirs. Per això, les peces litúrgiques més importants d'aquest formulari són les pròpies d'aquestes dues festes. Ara bé, la base principal de l'ofici és el comú de diversos màrtirs de la litúrgia romana. Per altra banda, l'ofici comprèn, com és lògic, totes les hores del dia, incloses les primeres Vespres, encara que no hi hagi complets tots els textos.

Fora de l'ofici nocturn de Matines, no hi ha cap altre responsori ni antífona

que faci referència a Cabrit i Bassa. Pel que fa al formulari d'aquesta hora litúrgica, es tracta d'un ofici de nou lliçons o lectures, que és la màxima categoria litúrgica a la litúrgia medieval no monàstica. El relat del martiri dels nostres herois es troba a les lliçons 1, 2, 3 i 9; la resta de lliçons és del comú de diversos màrtirs.

El relat del martiri presenta aquesta distribució temàtica:

- **Lliçó I:** La figura del rei Alfons el Liberal i la seva actuació a la crisi interna entre els fills de Jaume I, son pare Pere i l'oncle seu, Jaume de Mallorca;

- **Lliçó II:** La invasió de Mallorca per Alfons, l'assetjament del castell d'Alaró i l'incident amb Cabrit i Bassa;

- **Lliçó III:** L'escena del martiri i la seva difusió pels regnes del voltant, que culmina en l'excomunió del rei per part del Papa.

- **Lliçó IX:** La penitència imposada al rei per redimir el seu crim i la glorificació dels màrtirs, mitjançant l'erecció d'imatges i d'una capella, i de la posterior fundació d'un benefici a la Seu de Mallorca.

Ens trobam, doncs, amb un relat perfectament estructurat, on l'element de tradició popular és l'escena de la pretesa ofensa al rei i el subsegüent rosti-

ment dels màrtirs; la resta és com una crònica a l'estil medieval, que procedeix d'un entorn erudit, coneixedor de la història de la dinastia catalana d'ambdues vores de la mar. El mateix llatí amb què està escrit, per bé que és una mica decadent, revela una certa pretensió d'estil.

Des del punt de vista hagiogràfic, la història del martiri es vincula amb les antigues passions dels màrtirs, ben conegudes a l'Edat Mitjana, però sobretot amb el més paradigmàtic llibre medieval de vides de sants, la *Llegenda àuria*, de Jaume de Voràgine; n'hi ha una primerenca traducció catalana, que podria haver contribuït a la formació de la llegenda a través de la predicació i fins i tot com a model literari per a les lliçons del breuari mallorquí.⁸ Per altre costat, hem de tenir igualment presents les col·leccions d'exemples medievals.⁹

A part de mostrar l'exemplaritat de la vida o de la mort, que és la pretensió de tot relat hagiogràfic, i de l'eco de les disputes internes a la dinastia catalana després de Jaume I, la "passió" de Cabrit i Bassa ofereix, sobretot, una elaborada teologia política, centrada en el tema de la inviolabilitat del jurament de fidelitat al senyor natural, però no exclusivament. Això s'ornarà amb els detalls típics dels relats de martiri: el martiritzador cruel i sense

Relíquies de Cabrit i Bassa conservades a la Seu

entranyes, la resistència i l'enteresa dels màrtirs durant el suplici; la seva mort iniqua i la seva posterior glorificació. I és aquesta teologia política la que, com ja hem dit, finalment va provocar la supressió del culte de Cabrit i Bassa en el segle XVIII, quan va esser substituïda per una altra de tall absolutista. La teologia política subjacent al suplici dels nostres màrtirs presenta aquests trets:

a) El rei, endemés d'un home de fe i un defensor de la Cristiandat, ha d'esser clement i un protector dels dèbils, com un perfecte cavaller, segons la imatge dels reis bíblics David i Salomó, que a l'Edat Mitjana és encarnada per sant Lluís de França (1214-1270) i altres sobirans sants. Per aquest motiu, la manera d'executar Cabrit i Bassa semblava impròpia d'un monarca cristià i és qualificada de "casta nefandíssima de suplici" (*nephandissimum*

8. cfr. JAUME DE VORÀGINE, *Llegenda àuria*. Edició a cura de Nolasca Rebull. Olot 1976.

9. A. DE LIEJA: *Recull d'exemples i miracles ordenat per alfabet*. Edició crítica de J. A. YSERN LAGARDA. Barcelona 2004. 2 vols.

La qüestió de la fidelitat al senyor propi és la principal tesi del relat. Aquí el matador no és un pagà o un infidel, que assassina als qui perseveren en la fe, sinó un rei cristià que mata cristians.

supplicii genus). Per afegitó, amb la seva actuació, Alfons demostra tenir poca templança, perquè el càstig és totalment desproporcionat respecte de la presumpta ofensa.

b) La qüestió de la fidelitat al senyor propi, ja esmentada, que és la principal tesi del relat: "varen patir martiri per la fidelitat que havien de guardar i havien jurat no violar, per quant se sentien lligats al rei propi i vertader senyor". En aquest sentit, notau que es tracta d'una ampliació del concepte clàssic de "martiri", perquè aquí el matador no és un pagà o un infidel, que assassina els qui perseveren en la fe, sinó un rei cristià, que mata cristians. És prou il·lustrativa l'afirmació de sant Tomàs d'Aquino, ben aplicable a aquesta circumstància: "pateix per causa de Crist no solament el qui pateix per la fe de Crist, sinó per qualsevulla obra de justícia, per amor de Crist".¹⁰ Cabrit i Bassa, doncs, moriren per no esser uns fellons, car la fellonia era un dels més greus delictes de la societat medieval. Aleshores, no es pot acceptar una interpretació anacrònica de l'argument del relat, com si aquest fos una mena d'al·legat anticatalanista, és a dir, una defensa de Mallorca davant les suposades agressions d'una Catalunya imperialista que vol absorbir-la.

c) L'afirmació del poder del Papa per castigar els sobirans que no eren fidels als seus deures; és una derivació de la disputa medieval sobre la relació entre els dos grans poders, el papa i l'emperador -la bicefàlia de la societat medieval-, que esclata virulentament en l'anomenada "disputa de les investitures".¹¹ Des d'aquesta perspectiva, l'anatema o excomunió papal suposava que es dissolien els compromisos dels súbdits respecte del seu senyor sancionat; no és estrany, doncs, que el rei Alfons procuràs rebre tot d'una l'absolució pontifícia.

La substitució del breviari mallorquí arran de la implantació obligatòria del breviari romà de 1568, fou un rude cop per a la memòria litúrgica dels nostres dos sants, perquè el seu ofici va esser suprimit; per ventura es degué dur a terme usant el comú de diversos màrtirs fins a la prohibició del bisbe Díaz de la Guerra. En tot cas, la reacció dels Ajuntaments d'Alaró i de Palma són una mostra indubtable de l'arrelament que els dos sants tenien entre el poble mallorquí .

10. *In ep. ad Rom.*, cap. VIII, lect. 7: "Patitur etiam propter Christum, non solum qui patitur propter fidem Christi, sed etiam qui patitur pro quocumque iustitiae opere, pro amore Christi".

11. J. LE GOFF, *La civilización del Occidente medieval*. Barcelona 1999, pp. 240-249.

Portada del Breviari Mallorquí
en l'edició de 1506

RELAT DEL MARTIRI
DE CABRIT I BASSA
SEGONS LES LLIÇONS DE
L'OFICI DE MATINES
DEL BREVIARI
MALLORQUÍ DE 1506

Traducció de
Gabriel Seguí i Trobat

Lliçó I.

*L'any de l'encarnació del Verb de 1287, Amfós, rei
d'Aragó i de Catalunya, el príncep -anomenat
també lldéfons- que havia de destruir el regne, vin-*

Mouēber

In festo

sicut in festo duplici. Ad p̄mā
 dicat. **P**ater n̄. quo finito di-
 cat añ. Exaudi v̄ne. ps. Deus
 in noīe. sol. 12. cum alijs. fini-
 tis psalmis dicat. **A**udiuit vo-
 cem. et statim fiat p̄fessio qua fi-
 nita dicatur oīo. **F**idelium. cui
 Regescant in pace. Ad tertiā añ.
De suscipiat. ps. Legez pone.
 sol. 15. cum rel. **I**n memoria.
Oio. Fidelium. vs. Ad. vj. añ.
A poeta inferi. **A**udiuit vocem.
Oio. Fidelium. Ad. ix. añ. Dis-
 spūs. **A** poeta inferi. **O**io. Fi-
 delium. Ad sc̄das vs añ. Place-
 bo. cū rel. et psal. suis. **I**n me-
 moria. **R**. **L**ibera. Ad m̄gt añ.
 Omne q̄d dat. et triūphet. **O**io.
 Fidelium. vs. **N**ulla cōme.
 fiat. Si hoc festū fuerit in sab-
 bato tūc in illo die fiat cōme.
 de oībus martyribus per añ.
Martyres sancti. **R**. **L**etamini.
Oio. Deus qui nos p̄cedis. et
 de dñica per añ. **V**idi v̄m. **R**.
Asp̄tina. **O**ratio de dñica et po-
 stea dicat cōpletorium. Ad cō-
 pleto. añ. Exaudi v̄ne. **R**. **I**n me-
 moria. Ad nūc dimitt. añ. Om-
 ne q̄d. **O**ratio vs. **E**t dicto **R**e-
 quiescāt in pace. dicat **A**sp̄ges. et
 alia vt assuetū est ifra annum.
Infra octa. oīum sc̄oz. et pri-
 mo in die post cōmemoratio-
 nem fidelium defunctorum.
Inuitatorium. **I**n sanctis glo-

riosus est deus. **R**. **V**enite adore-
 mus. **H**ymnus **C**hriste redē-
 ptor. sol. 73. **I**n primo noctur-
 no añ. **M**ouēber dom̄n̄. cum alijs
 et psalmis ac versiculis sicut in
 die. **L**ectiones etiam dicatur
 sicut in die. **S**ed ad nonam di-
 catur **R**. **I**usti autem. **C** **D**omi-
 nica infra octa. in qua fit offi-
 cium omniū martyrum. **A**d
 vesp̄as añ. **O**mnes sancti. ps.
 feriales. **C**ap̄lm. **I**usti autem.
R. **T**radiderunt. **H**ymn̄. **R**ex
 gloriose. solio. 73. **R**. **L**etamini.
 Ad maḡt añ. **M**artyres sancti.
O **D**eus qui nos **O**ratio.
 concedis sanctorū om-
 nium martyrum tuorū natali-
 tia colere: da nobis in eterna
 beatitudine de eorū societate
 gaudere. **D**er dominū. **F**iat
 cōmemoratio omniū sancto-
 rum per añam. **B**eati estis. **R**.
Sacti et iusti. **O**ratio diei. et fiat
 cōmemoratio de dñica. **C**ōple-
 torium de octauis. **A**d matuti-
 nas inuitatorū. **A**doremus chr̄-
 stum. **H**ymnus. **S**anctorū me-
 ritis. sol. 72. **I**n nocturno: añ.
 ix. **T**anq̄ aurū. cum rel. et psal.
 in eide scriptis et vsiculis suis.
A **N**no incar- **L**ectio. **J**.
 nati v̄bi millesimo du-
 centesimo octuagesimo septi-
 mo amphosius rex aragonū et
 cathalonie p̄nceps (qui alias

in laudibz et
 natalijs horis
 car. sic p̄ die
 p̄ta sol. 73
 ut neq̄ v̄m
 p̄ n̄m d̄
 p̄bra ad
 n̄m d̄m
 ydas ex p̄
 p̄p̄a

omne cōfessio
 et in primo
 cōpletorio

gué a Mallorca, provocat per aquesta injúria. Perquè, en efecte, vivint encara Pere, rei d'Aragó, son pare, Jaume, rei de Mallorca, germà del mateix Pere, anant a través del Rosselló dels francesos, es va declarar rei. Amb un gran exèrcit, anà a Catalunya, i avançant fins a Girona, assolà viles i castells. Aleshores, el dit Amfós, recordant-se de la injúria del pare, va sotmetre el regne de Mallorca sota la seva autoritat, mentre n'era absent Jaume, rei de Mallorca, entretingut a Montpeller.

Llicó II.

Capturat, doncs, el regne de Mallorca, sols hi havia un castell, anomenat d'Alaró, que no se sotmetia a la seva autoritat. Quan Amfós va fer que el seu enviat anàs al castell perquè els seus custodis l'entregassin com ell ordenava, un d'ells digué: "Qui és aquest qui mana que se li entregui el castell?". Diu el rei: "Doncs jo som Amfós, rei d'Aragó i de Mallorca". I ell, fent broma, digué: "L'amfós es menja amb salsa"; perquè, en la parla de la terra, el nom del rei també s'avé amb el d'un peix, que es prepara donant-li gust amb una salsa. I continuà dient: "Però nosaltres no tenim cap rei primer que Jaume, al qual hem prestat jurament i hem fet propòsit de servir fidelitat inviolable". Aleshores, el rei pregunta: "Qui és aquest que així parla?". Ell respon: "Jo em dic Cabrit, i el meu company, Bassa. I a això el rei contesta: "Jo et jur, Cabrit, que així com et dius, talment et faré torrar al foc".

Llicó III.

Així, doncs, pocs dies després, capturat el castell per l'enginy del rei, manà el rei Amfós que Cabrit i Bassa fossin torrats amb astes de ferro i carbons tan encensos com fos possible. I la seva ànima abrasada tornà al cel. Quan aquesta casta nefandíssima de suplici fou relatada al papa Gregori XII, com ho havia estat per tot Itàlia, França, Castella i el regne de Mallorca, manà que fos publicat l'anatema del dit Amfós, a fi que no romangués impune un crim tan atroç.

ildefonsus vocabatur regnū ex-
pugnaturus: maioricas petijt:
hac laceffitus iniuria: q̄ vivē
te adhuc petro rege aragonū
patre eius: iacob⁹ maioricarū
rex frater eiusdē petri: aditūz
per rossilionē francoz patefe-
cit regi: magno cū exercitu ca-
thalonīā petēti: qui vsq; gyrū
daz pfect⁹: villas ⁊ castella va-
stauit: qui quidez amphosius
patris memor iniurie: regnūz
maioricarū sue subiecit ditio-
ni. absente tñ iacobo maiori-
carum rege: ⁊ in mōte pessula
no degēte. *R. Histerget. 1. in
nat. plurimoz martyru. 2. ū.*

Capto igit̄ ab amphosio ma-
toricarū regno: castellū quod-
dam solū erat (q̄ de alarono
vocāt) mandatis eius nō obtē-
perans: q̄ cum amphosio nū-
ciatus fuisse iuit ad castellū: ⁊
vt illud sibi darēt custodibus
mādauit eius: e quibus rñdit
vnus: quis hic iste est qui sibi
dari castellū iubet: ait rex: suz
eteniz ego amphosius rex ara-
gonū ⁊ maioricarū: at ille fa-
cete rñdēs. amphosius (inqt)
cum salsamēto comedif (nam
regis nomen patrio sermone
pisci etiam euidaz puentebat
eius sapida pfectio salsamē-
tum est) sed nos inquit regez
preter iacobum habemus ne-

minem: cui iusurādum presti-
tinus ⁊ fidem inuolatas ser-
uare intendimus: ⁊ sciscitanti
regi quisnā esset qui sic loque-
baf. rñdit: ego capellus vocor
⁊ soci⁹ meus bassa: cui rex: iu-
ro tibi capelle q̄ ex quo hed⁹
vocaris hedonūz more igni as-
fari tē faciaz. *R. Viri sancti. 12.*

Paucis igit̄ post *Lectio. iij.*
diebus castello captoregis in-
dustria: iussit amphosius rex
capellum ⁊ bassam cum verū-
bus ferreis carbonib⁹ q̄z ma-
xime ignitis assari ⁊ tostam ce-
lo reddere animam quod qui-
dez nephandissimū supplicij
genus cū sūmo pontifici dñō
pape gregorio duodecimo re-
latū fuisse (totā per italiā frā-
ciam castella ⁊ maiorica re-
gnū) ne taz atrox scelus ipuni-
tū remāssisset: dictū amphosiu
tanq̄ anathema publicari ius-
sit. *R. Tradiderūt. 3. 2. cō. iij.*

Notādum aut̄ q̄ quadruplex
est dñia scōz noui testamenti:
quos p̄ anni circulū colimus:
⁊ quos hodierna die isimul re-
colim⁹: vt eis q̄ negligēter se-
cim⁹ suppleamus: scilz apli
martyres cōfessores ⁊ v̄gines.
R. Mā vere mater. Lectio. v.

Et hi sm rabanuz per q̄tuor
mundi partes significāf: per
orientē apostoli: per meridiez

Lliçó IX.

Així, doncs, Amfós, rei d'Aragó, havent estat excomunicat pel senyor Papa, en conèixer la penitència, íntimament commogut, acudí davant el Pontífex perquè, aconseguint el seu favor per a ell, li estengués la seva mà misericordiosa, i demanant la penitència, obtingués l'absolució, la qual obtingué mitjançant un pacte: que retornàs a Jaume, rei de Mallorca, el seu oncle, el regne i tota la resta. I com a penitència que ell mateix s'afegia, que bastiria un altar i una capella, a honor de Déu i lloança de santa Maria, la seva Mare, i també per a veneració de tots els sants màrtirs, entre els quals es comptarien Cabrit i Bassa, els quals varen patir martiri per la fidelitat que havien de guardar i havien jurat no violar, per quant se sentien lligats al rei propi i vertader senyor. Encara més: que cada any, el primer diumenge després de Tots Sants, en què se celebra la solemnitat de tots els màrtirs, el rei Jaume de Mallorca, oncle del dit Amfós, prengué sobre si la càrrega de fer celebrar aquesta festa a la Seu de Mallorca, i va fer construir el dit altar i la imatge. I cada any es va celebrar aquest festa. També fou instituït un benefici, no en temps seu, sinó després, l'any 1312, essent Sanç rei de Mallorca, en favor de les ànimes dels dits Cabrit i Bassa, cosa certament mereixedora de lloança, perquè moriren pel Senyor Jesucrist i el seu rei; consegüentment, meresqueren la corona immarcescible de la glòria.

Novēber**Festā oium mar.**

martyres: per aquilonem confessores: per occidentem virgines. **R.** Laudem dicite. **Lcō. vi.**
Prima igitur dñia est ap̄torum quoz excellētia manifestat ex eo q̄ oēs alios sanctos ī quatuor excedūt. primo in preeminentia dignitatis: ipsi enī sunt sapientes principes ecclie militantis. **R.** **O** gloriosa. **vij. et vij. lect. legantur de euāgelio dñicāit euz duobus x̄his. Al. di dñm. et Aspice dñe. Si fuerit prima dñica nouēbris. Sed si fuerit alia dñica dicantur R. vij. et viij. ip̄ius dñice. Lcō. ix.**
Oum igitur amphosius aragonuz rex se a dño papa excōicatum sciūisset penitētia ductus a maximo petijt p̄tifice: vt sibi veniam poscenti manū misericordie porrigeret: et penitētiā postulanti absolutio nem largiret: quā quidez tali obtinuit pacto: vt iacobo maioricarum regi patruo suo regnuz et oīa redderet: intūctaqz sibi penitētia: vt quoddā altare et imaginez p̄strueret ad dei honorez et laudē beate marie virginis matris eius: necnō et oīum scōz martyrum venerationem: inter quos capellus et bassa cōprehēderent: qui pro fide seruāda et iureiurādo nō violando (per qd̄ pp̄rio eoz re

gi et vero dño tenebātur astricti) martyriū passi sunt: et etiaz q̄ anno quolibet in sede maioricaruz dñica prima post oīum scōz festum: oīum martyrum celebrare solēnitas: cui rei faciende onus sibi assumpsit iacobus rex maioricarum eiusdē amphosij patruus: qui dictū altare et imaginem construxit atqz anno quolibet dictam fecit celebrari festi solēnitatem. bñficiū autē (non tēpore illo: sed postea anno millesimo tricentesimo duodecimo per filium dicti iacobi sanctiū maioricaz regem) institutū fuit: pro aiabus dictoz capelli et bassa qui sunt egdez laudādi: nam mortui sunt pro dño iesu christo et pro eoz rege: ideo p̄cipe meruerunt immarcessibilem glorie coronā.
R. **O**stāna martyru. xj. in nat. plurimoz martyru. **U**e deū. **sol. 7. In laud. et in alijs horis fiat vt in cōmuni plurimoz martyrum. ix. lec. p̄tinet. et fiat cōme. oīum scōz et capelle et de dñica. sed ad primaz dicat x̄him. et p̄. cū alla. sicut in die oīuz sanctoz. et oratio pp̄ia et Bñdicamus. cum vno alla. p̄pter octa. solēnes. vespere erūt de dictis martyribus q̄uis in crastinum fit dies. ix. lectionū**

MERCÈ GAMBÚS

Cabrit i Bassa. Les imatges de l'art al servei de l'imaginari mallorquí

a fonamentació historiogràfica d'una construcció icònica

La imatge al servei de la idea, o per dir-ho d'una altra manera, un programa de fe col·lectiva amarat d'intemporalitat, que des de la historicitat de l'església mallorquina i en el marc de la inculturació territorial, conformaren tot plegat l'argumentari referencial giravoltant el qual hom construí una iconografia al servei d'un programa conscientment prefigurat. Parlem així de l'expressió visual d'un registre identitari amb la vocació de transcendir, i que des del segle XVII no ha deixat de fonamentar, tot i que de manera desigual, un sentiment de mallorquinitat mitjançant l'imaginari entorn la mitificació religiosa de les virtuts cíviques.

Quatre-cents anys després, i en plena societat de la informació i de la comunicació, encara Cabrit i Bassa són una

incògnita visual com a historicitat d'uns fets reals, manipulació interessada, o símbol polític i religiós al servei d'una causa, el destinatari de la qual no podia ser altra que la imprescindible complicitat del poble mallorquí. Amb la relativitat que el temps passat ens proporciona, podem assistir amb indulgència a la narració d'uns fets perfectament intel·ligibles en el seu context històric: herois de disseny, màrtirs aspirants a sants, relíquies a balquena, implicació dels poders públics civils, dirigisme cultural del fervor popular, paraules per a la vista i imatges per a la fe.

Cal advertir al lector que el sondeig lúcid de les fonts historiogràfiques, esdevé una tasca extraordinàriament feixuga quan a la reconstrucció de Cabrit i Bassa es refereix, no només per autenticar la seva existència real, sinó per confirmar la seva participació en un esdeveniment històric que parla de resistència, dignitat, fidelitat i valor, fet aquest que facilita un itinerari semàntic prou obert com per explorar tot tipus d'usos i apropiacions emocionals

1. La consulta dels altres estudis que acompanyen el present catàleg ens allibera d'insistir en la reiteració enumerativa dels fets i de la seva problemàtica documental.

2. Tomàs Aguiló fou el primer autor que aplicant una metodologia històrica i en l'àmbit cultural de la Renaixença, tot i la seva postura reticent, va tractar el tema de manera monogràfica, reflexionant el seu grau de veracitat en un estudi sobre Cabrit i Bassa publicat l'any 1875 a la revista *Museo Balear de Historia y Literatura, Ciencias y Artes*. Cfr., en particular l'edició de l'any 1957: *sant Cabrit y sant Bassa. Heróicos defensores del Castillo de Alaró*. Editorial Mallorquina de Francisco Pons. Palma 1957. Comença així el seu treball: *¿Son estos dos nombres realmente históricos o puramente legendarios? ¿Pertencen a los personajes de un drama ficticio, o a actores de una tragedia verdadera? ¿Los ha creado la imaginación del pueblo, o la antigua tradición, que los preservaba del olvido, tuvo por base la existencia real y positiva de dos compatriotas nuestros?*

3. En el context de les aportacions arxivístiques publicades pel Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana, Miquel Bonet va donar a conèixer en el t. VII, 1897, p. 57 i següents, un manuscrit de l'any 1500 localitzat a l'Arxiu de la Real Audiència que permetia confirmar la historicitat dels dos personatges, fins aleshores sense certesa documental.

4. Bartomeu Guasp, prevere i escriptor adscrit a l'Escola Mallorquina, natural d'Alaró i estudiós de la història eclesiàstica de Mallorca, va ampliar el camp d'investigació documental de Cabrit i Bassa en associar-los a la memòria del santuari de Nostra Senyora del Refugi en el Castell d'Alaró: "Sobre el extinguido culto de Cabrit y Bassa". *Analecta Sacra Tarraconensia*, XVIII (1945), 91-102 i *Nuestra Señora del Refugio en el Castillo de Alaró*. Palma 1968 (3ª edició augmentada).

5. La represa del tema, la seva actualització historiogràfica i els fonaments interpretatius fan del tot punt essencial la consulta d'aquests dos autors en l'estudi publicat, fins ara el més complet: *sant Cabrit i sant Bassa. Com es construí un mite a la Mallorca medieval*. Lleonard Muntaner Editor. Palma 2000.

6. Actualment és la capella del Descendiment.

7. Transcripció recollida per B. GUASP: *Nuestra Señora del Refugio en el Castillo de Alaró*. Palma 1968, 39.

que des del sis-cents congriaren la seva variabilitat iconogràfica.

L'any 1285 marca el punt de partida d'aquesta història entorn la fermesa dels defensors del castell d'Alaró front a l'agressió del rei Alfons III a fi d'annexionar el Regne de Mallorca a la Corona d'Aragó. Guillem Cabrit i Guillem Bassa esdevingueren memòria construïda d'aquest fet, associats al protagonisme que els hi conferí el seu presumpte heroisme fins a la mort en l'episodi alaroner¹. Des del segle XVII, predicadors, cronistes, viatgers i polígrafs contribuïren a servir el seu record escrit, però han estat fonamentalment els estudis historiogràfics de Tomàs Aguiló (1875)², Miquel Bonet (1897)³, Bartomeu Guasp (1945 i 1968)⁴, o més recentment Margalida Bernat i Jaume Serra (2000)⁵, els que esdevenen l'eix de la consulta científica per a qualsevol interessat en l'aproximació documental i la interpretació històrica dels fets objecte d'aquesta exposició.

Tanmateix el capítol iconogràfic l'haurérem d'encarar amb una selecció de fonts específiques que ens han de facilitar la identificació del vocabulari icònic i la seva escriptura visual. En un ràpid recorregut cronològic hem d'ementar les següents:

A. D'herois a màrtirs: El Capbreu d'en Manresa. Manuscrit de beneficis i béns de l'Església de Mallorca, del qual es conserven dues còpies, una a l'Arxiu Capitular de Mallorca i l'altra a l'Arxiu del Regne de Mallorca. Aquest Còdex confegit per Pere Manresa conté el primer text on es fa esment a Cabrit i Bassa com a màrtirs en relació a un benefici declarat el 27 d'octubre de 1404 per Mn. Antoni Mairac en l'altar de tots els màrtirs corresponent a la capella de santa Cecília⁶ de la Seu: *Cedula Anthonii Mayrach [...] Jo Anthoni Mayrach prevera obtinent lo beniffet instituït en l'altar de tots Martirs de la Seu de Mallorca per lo molt alt Senyor en Sanxo de recordable memoria Rey de Mallorca cent anys son passat per animas den cabrit i den basse los quals tenien en guarde lo Castell de alero per lo dit Senyor Rey e foren presos e messos en ast per lo molt alt Senyor lo Senyor Nenfos Rey de Arago per so com no li volgueren retra dit castell sens forsa de armes, denunci y [...]?* Aquesta font constitueix doncs el punt de partida iconogràfica per a legitimar l'ús dels atributs dels màrtirs a les imatges de Guillem Cabrit i Guillem Bassa.

B. De màrtirs a sants: Breviarium Maioricense. Es tracta de la segona edició del Breviari de Miramar (1488) publicada a Venècia l'any 1506. Aquest llibre litúrgic incorporava entre d'altres, les fonts escrites de l'ofici de matines dedicat als "sants màrtirs

Cabrit i Bassa” contingudes en diverses lliçons: Lectio I, II, III i IX, la festa dels quals havia de celebrar-se la dominica primera després de Tots els Sants arreu de la diòcesi de Mallorca⁸. Amb l’ús litúrgic que ens documenta el *Breviarium Maioricense*, el culte a Cabrit i Bassa restava ritualitzat, de manera que els herois convertits en màrtirs, ara eren assimilats a la santedat amb culte associat. La paraula que fixava els fets històrics i la seva interpretació iniciava el seu procés de gestació visual.

C. La conformació iconogràfica: El rector Joan Coll i el sermó de Jeroni Planes. El lideratge del rector d’Alaró Mn. Joan Coll, prèvia la imprescindible contextualització històrica, constitueix la font principal per fixar el procés d’elaboració iconogràfica vinculada al foment del culte públic a Cabrit i Bassa, i que es va concretar en la fundació l’any 1622 d’un santuari marià dedicat a Nostra Senyora del Refugi en el castell d’Alaró, juntament amb l’erecció d’un retaule presidit per una imatge escultòrica de la Marede-déu, flanquejada per sengles representacions pictòriques de Cabrit i Bassa. La fórmula icònica iniciava d’aquesta manera el seu camí presentatiu, legitimada ben aviat per tres circumstàncies principals: a) l’acta notarial que certificava la prova material d’unes relíquies atribuïdes a Cabrit i Bassa, i que foren localitzades a instàncies de Coll a la capella catedralícia

de sant Simó i sant Judes el mateix any 1622⁹; b) el sermó dedicat a exaltar el culte devocional als màrtirs Cabrit i Bassa, predicat pel frare franciscà Jeroni Planes i fonamentat en les lliçons del Breviari Mallorquí, l’estampació del qual va fer-se l’any 1625 a expenses de vell nou del rector Coll en els obradors de la impremta Guasp¹⁰. L’edició incorporava en el frontispici una representació xilogràfica dels dos màrtirs en la línia tipològica dels seus antecedents pictòrics en el retaule del castell; c) la creació d’una confraria a Alaró dedicada a sant Cabrit i sant Bassa l’any 1626 que assegurava la pràctica devocional i el seu arrelament popular¹¹.

D. El desenvolupament dels tipus temàtics: la crònica festiva de la canonització de santa Isabel de Portugal, la declaració de Cabrit i Bassa com a patrons del Regne de Mallorca i la protocol·lització religiosa de la celebració devocional: El relat de la processó realitzada a Palma amb motiu de la canonització d’Isabel de Portugal per Urbà VIII l’any 1625, esdevé una font documental principal per determinar l’abast de la narrativa efímera afecta a Cabrit i Bassa, en el marc de la festa contrareformista¹². Les implicacions polítiques derivades de

8. D’aquest Breviari se’n conserven dos exemplars, un al convent de santa Magdalena, que la tradició explica havia estat usat per santa Catalina Tomàs, i l’altre és a la Biblioteca Nacional de Madrid, *cf.* P. XAMENA I F. RIERA: *Història de l’Església a Mallorca*. Editorial Moll. Mallorca 1986, 114 i 115. Quant al contingut de les lliçons referides a Cabrit i Bassa, vegeu entre altres la transcripció gairebé íntegra publicada per B. GUASP: “Sobre el extinguido culto de Cabrit y Bassa”. *Analecta Sacra Tarracensis*, XVIII (1945), 91-102.

9. Per a la consulta d’una selecció representativa de fonts manuscrites relacionades amb les activitats esmentades del rector Joan Coll a fi de potenciar el culte a Cabrit i Bassa, vegeu: B. GUASP: *Nuestra Señora del Refugio...*, 49 i 50, 52-55, 59 i 60.

10. Una aproximació a l’estructura i contingut del sermó la podeu examinar a M. BERNAT i J. SERRA: *sant Cabrit i sant Bassa. Com es construí un mite...*, 89-97.

11. La transcripció de l’acta en la que consta la fundació de la confraria pot consultar-se a: B. GUASP: “Sobre el extinguido culto...” i a A.J. VILLALONGA: “El Castillo de Alaró como santuario. La iconografía de Nuestra Señora del Refugio y los seudomártires Cabrit y Bassa”. *Memoria Ecclesiae*, XIX (2001), 163.

El Gran i General Consell sol·licita el 20 de novembre de 1630 en nom dels jurats la declaració de Cabrit i Bassa com a patrons protectors del Regne de Mallorca.

la filiació dinàstica de la nova santa emparentada amb la casa d'Aragó, expliquen la iconografia festiva desplegada i l'homenatge públic que se li va retre, de la qual en feren part Cabrit i Bassa en fraternal companyonia amb la nova santa, el reis Jaume I i Pere III, Ramon Llull i Catalina Tomàs, a més d'incorporar una al·legoria femenina de l'illa de Mallorca¹³. Al seu torn, altra fita principal és l'acta del Gran i General Consell, on consta la sol·licitud el 20 de novembre de 1630 en nom del jurats, així com la posterior aprovació de la declaració de Cabrit i Bassa com a patrons i protectors del Regne de Mallorca¹⁴. Finalment, i com a resultat de les circumstàncies que documenten les dues fonts abans citades, haurem de recordar la protocolització devocional a través de les dues relacions que va escriure mossèn Juan Fe, relatives al cerimonial aplicat el dia 1 de novembre de 1631 en el decurs de la celebració catedralícia en honor de Cabrit i Bassa¹⁵.

En síntesi, les fonts relacionades ens han avançat els tipus temàtics que foren adoptats per representar a Cabrit i Bassa: el retrat hagiogràfic, el relat històric i la recreació efímera. Nogensmenys, i malgrat les ziga-zagues de les jurisdiccions civils i religioses en

relació a l'estímul, tolerància o prohibició del seu culte públic, i el temps breu de les seves manifestacions, entre 1622 i 1634 principalment, haurem de reconèixer les arrels pregones que crearen els dos personatges entre el poble mallorquí. La imatge de l'art hi va contribuir:

[...] *De temps immemorial a esta part han acostumat los faels christians de est regne prestar a los invictes martirs Cabrit y Bassa, y que de tems antiquissim ayus contrarium non exat in hominum memoria, se acostumava en la isglesia major desta ciutat celebrar una festivitad molt solemne la dominica [...] de tots los sancts, en memoria de tots los martirs, y axi es diu y anomena festum omnium martirum, la qual te tan antich principi que son origen se regonex (segons els breviaris antichs de este diocessis resulte) que succehi la conquista del castell de Alero que en lo any 13. ocupa lo sr. Rey Alfonso, que es lo temps en que dits martirs Cabrit y Bassa alcançaren la palma de son martiri patint en ses personas la violencia y tirania que en ells se executà, tan execrable al parexer de se santedad de la santa Sede Apostolica y Reynes de Castilla y Arago, que no de altra manera aparague a sa santedad concedir al dit señor rey lo benefici de la absolucio de la excomunicatio, y censura en que fonch declarat, que obligantlo a la erectio de un altar de tots los martirs inter quos commemorant los dits martirs*

12. La relació íntegra i anotada la podeu seguir a l'opuscle de R. ROSSELLÓ i J. BOVER: *Barroquisme Processional a Mallorca. Les festes de la canonització de santa Elisabet de Portugal*. Ciutat de Mallorca 1981.

13. Per a la interpretació política d'aquesta festa en relació a Cabrit i Bassa, cfr. M. BERNAT i J. SERRA: *sant Cabrit i sant Bassa. Com es construí un mite...*, 97-99.

14. Un extracte d'aquest document el trobareu a T. AGUILÓ: *sant Cabrit y sant Bassa. Heróicos defensores del Castillo de Alaró*. Editorial Mallorquina de Francisco Pons. Palma 1957, 104-106.

15. T. AGUILÓ: *sant Cabrit y sant Bassa...*, 108 i 109.

*Cabrit y Bassa, y que cada any se fes dita festivitiat tan antiga y solemnisada com decretada per la mateixa Sede Apostolica, y ab este conformitat se troba en dita Isglesia major lo mateix quadro Antiquissim ahont personas velles han pogut conixer las imatges de Cabrit y Bassa, ab la insignia de sos martiris, que foren rendir la vida a la crueldad de dos asts y brases de foch, per a que restas intacto e inviolable lo jurament, fidelidad y homenage que tenien prestat a son rey y señor natural lo señor Rey Don Jaume [...]*¹⁶

2. Art, Trento, devoció popular i societat civil

Un cop registrades les principals fonts documentals a través de les quals hem intentat explicar l'aparició historiogràfica de les representacions plàstiques pròpies de Cabrit i Bassa, així com l'eficàcia general de la imatge a efectes del foment de la seva devoció popular, és adequat acudir ara al mètode històric, a fi de determinar el moment que vivien les arts a Mallorca en la dècada de 1620, quan es produí l'esclat de la nova temàtica.

A 1620 Mallorca gaudia d'una ben guanyada i sòlida personalitat artística gràcies al seu passat medieval. Els edificis de la Seu, el castell de Bellver o la Llonja de Palma no han de menester presentació. La posició mediterrània de l'illa de Mallorca explica amb prou

solvència la seva vocació de cruïlla, facilitant els contactes i la mobilitat intercultural¹⁷. A 1620 Mallorca havia superat la sorpresa i fascinació per la moda italiana del renaixement mitjançant les connexions napolitanes i valencianes principalment, les quals l'havien ocupada durant més de cent anys, tot i no abdicar mai del seus trets més representatius. L'art de picapedrer és un bell exemple¹⁸.

Si volguéssim diagnosticar la dècada des del punt de vista artístic, podríem definir-la entorn la idea de la recerca d'un perfil propi, després de l'aprenentatge i l'assimilació del gust clàssicista, entrecreuat d'influències externes i variants perifèriques, a més de les imprescindible resistències locals. La incorporació de la Mallorca tardo renaixentista al debat del barroc just començava a caminar, en una dècada que assistia a l'avenç de la fàbrica del recinte emmurallat de Palma en forma ultra semicircular i abaluartada, dissenyat a finals del segle XVI per l'enginyer italià Giacomo Paleazzo - Fratin; el portal major de la Seu era ja acabat, així com les façanes del palau episcopal, o les de Can Pavese i Can Sales menor, totes a Palma; igualment a 1620 alguns dels artistes més influents del sis-cents treballaven o s'ini-

16. ARM. EU-66, 359-340v. 17 desembre 1635. Publicat per A.J. VILLALONGA: "El Castillo de Alaró como santuario...", 64. Malgrat la versió lliure dels fets aquí descrits pels jurats, amb motiu de la suspensió del culte ordenada pel bisbe Juan de santander l'any 1635, resta ben explícit el coneixement popular de Cabrit i Bassa a través de la imatge artística.

17. Cfr. J. DOMENGE: "L'art gòtic a Mallorca". E. BELENGUER (Dir.): *Història de les Illes Balears*. Edicions 62. Barcelona 2004, II, 242-281.

18. Cfr. M. GAMBÚS: "El debate de modelos en el arte mallorquín de los siglos XVI y XVII. Entre el clasicismo y la cultura propia", *L'Antiguitat clàssica i la seva pervivència a les Illes Balears, XXIII Jornades d'Estudis Històrics Locals*. Palma 2005, 545-559; "<De l'art de picapedrer> de Josep Gelabert: un testimoni literario de la arquitectura mallorquina del siglo XVII". Mayurqa, 22 (1989), 777-785.

ciaven en la professió, fem memòria dels escultors Antoni Verger, Jaume Blanquer o Joan Antoni Oms i Tomàs, i dels pintors Gaspar Oms i Tomàs, Josep Onofre Borràs o Miquel Bestard, entre d'altres¹⁹.

A 1620, la radiografia de l'artista l'hem de fer encara en el context gremial i sotmesa a les ordinacions pròpies de l'ofici. La formació de l'artista, de naturalesa mecànica, havia de ser validada en el marc de la pràctica professional i de la resposta als interessos d'una clientela, procedent principalment dels estaments eclesiàstics, del braç noble i dels mercaders. També a 1620, la circulació del gust gràcies a l'estampa impresa, el mercat o el col·leccionisme, la diversificació social en la possessió de l'art a través dels encants públics o la venda directa en el taller de l'artista, la religiositat com a mecenisme públic d'exhibició de l'art, constitueixen alguns dels registres que expliquen l'aprenentatge perceptiu i l'educació sensible del poble mallorquí, indicador aquest de l'eficiència de la imatge com a simulacre i evocació, tal com ho entengueren els propagadors del culte públic a Cabrit i Bassa²⁰.

El moment artístic que vivia Mallorca a la dècada de 1620 en relació al tema que ens ocupa, ha de ser considerat a partir de dues dades històriques principals: una és l'aplicació centralitzadora de la reforma sinodal derivada del concili de Trento (1545-1563), en clau teològica i pastoral, i l'altra la política autoritària que desplegava la Monarquia Hispànica, particularment intervencionista des de l'accés al poder de Felip IV l'any 1621 i l'ascendent polític del Comte Duc d'Olivares. Els conflictes derivats de la confusió de límits entre les jurisdiccions civil i religiosa marcaren en gran mesura la instrumentalització política del fet devocional i la seva extensió pública²¹.

El cas del culte públic a Cabrit i Bassa constitueix un excel·lent testimoni de la situació descrita, manifestada aquesta en les nombroses interferències entre la jerarquia de l'Església, el clergat en general i l'administració civil a través de la institució dels jurats; les respostes sovint s'expressaren mitjançant pràctiques icòniques, perdurables o efímeres, però que alimentaren un imaginari popular que indiferenciava allò sagrat d'allò profà. Tanmateix el culte a Cabrit i Bassa, no és en absolut original, si més no cal referenciar-lo en l'àmbit de la creació dels mites que a Mallorca es desenvoluparen, des de finals del segle XVI i en el decurs de la centúria següent, com a

19. Cfr. M. CARBONELL: "L'art del renaixement al barroc". E. BELENGUER (Dir.): *Història de les Illes Balears*. Edicions 62. Barcelona 2004, II, 493-523.

20. Cfr. M. GAMBÚS: "El trabajo artístico en Mallorca durante los siglos XVI y XVII". *BSAL*, 45 (1987) 157-172. CARBONELL, M: *Art de cisell i de relleu. Escultura mallorquina del segle XVII*. José J. de Olañeta Editor, Palma de Mallorca 2002; *Cendres de Troia. El pintor Miquel Bestard (1592-1633)*. Catàleg de l'exposició del Centre de Cultura de Sa Nostra (25 de febrer a 21 d'abril de 2007). Palma de Mallorca 2007.

21. Un cop més vull remetre el lector a la consulta dels altres treballs que acompanyen el present catàleg, a fi d'aprofundir els aspectes històrics, litúrgics i culturals que emmarcaren la fortuna iconogràfica de Cabrit i Bassa. Igualment per aquest tema és bàsic el text ja citat de M. Bernat i J. Serra: *sant Cabrit i sant Bassa. Com es construí un mite...*

necessitat de formalitzar una identitat històrica, en un context civil i religiós de més ample abast tendent a la homogeneïtat indiferenciada: llegendes inventades, crònicons ficticis, miracles sorprenents, marededéus trobades o intercessions transcendents. La recerca de les arrels pròpies afectaren tant a la memòria dels reis de la casa d'Aragó com a la construcció d'un santoral local entorn Ramon Llull, Cabrit i Bassa i Catalina Tomàs²².

El cert és que, inventat, tolerat o prohibit, la força del culte públic als herois del puig d'Alaró va esdevenir una realitat feaent, que encara en el segle XVIII imposava la seva presència en un retaule de nova factura sota l'advocació de sant Sebastià, i en un lloc tan emblemàtic com la catedral de Mallorca, o els retornava al seu lloc primigeni en el retaule del castell d'Alaró. Encara més, la revifalla romàntica els recuperà, i poc a poc el mite nascut de la historicitat de la terra ha passat a integrar-se en l'essencialitat espiritual d'un poble, fet aquest que ens permet contemplar a hores d'ara les imatges de Cabrit i Bassa allotjades en els seus llocs originals de culte. La recepció de l'art és certament inapel·lable!

3. L'afirmació cultural i la codificació dels tipus temàtics

Des de l'any 1622 en què ha estat documentat el primer retaule amb

iconografia de Cabrit i Bassa en el santuari de la Marededéu del Refugi en el castell d'Alaró, l'enregistrament temàtic es va anar formalitzant, tot dependent dels impulsos, prohibicions, toleràncies o represes del culte. Malgrat que la cronologia que acull el desenvolupament tipològic és molt breu, però dispersa en el temps, i que el nombre d'exemplars, conservats o memoritzats, és també molt reduït, tanmateix el repertori és prou explícit com per facilitar-ne una aproximació classificatòria que cal llegir amb molta provisionalitat, atesa la manca d'una investigació específica sobre molts dels exemplars artístics comentats, així com les inevitables sorpreses documentals que un procés de conservació i restauració puguin aportar-ne. Amb aquesta cautela, i sempre des del criteri iconogràfic procedim a caracteritzar els tres registres principals:

El format presentatiu del retrat hagiogràfic, en aquest cas dual al referir-se a un desdoblament de personatges, constitueix el primer tipus temàtic al qual em referiré. Pintura a l'oli sobre fusta o tela fent part d'una organització retaulística emmallada, escultura exempta en fusta daurada i policromada, així com estampa impresa xilogràfica han estat els mate-

La força del culte públic als herois del puig d'Alaró va esdevenir una realitat feaent, que encara en el segle XVIII imposava la seva presència en un retaule de nova factura en un lloc tan emblemàtic com la Catedral de Mallorca.

²². És nombrosa la bibliografia que s'ha ocupat de la creació hagiogràfica en el context tridentí; al respecte vegeu, en relació a l'ús i abús de les imatges i relíquies, H. BELTING: *Imagen y culto. Una historia de la imagen anterior a la era del arte*. Ediciones Akal. Madrid 2009, 607-646 i 710-724; quant a la conjuntura italiana com a referent europeu, és molt recomanable l'estudi del professor S. BERTELLI: *Ribelli, libertini e ortodossi nella storiografia barocca. La Nuova Italia Editrice*. Firenze 1975, Part I; també i per a contextualitzar el cas mallorquí, entre altres autors, cfr. J. AMENGUAL: *Història de l'Església a Mallorca. Del Barroc a la Il·lustració (1565-1800)*. Lleonard Muntaner Editor. Palma 2002, II.

25. [...] *Lo dilluns del Angel yo dit Rector Joan Coll posí ma en confiar en aquell Lloch ahont diguérem la primera Misa, y fer una devota de bax invocació de Nra. Sra. del Refugi y se acaba dita capella lo mateix any de 1622 y juntament feu lo retaulo de esta capella ab una nostra Señora de bulto i un Jesús, y en cada part se pintà a la dreta sant. Cabrit y a la esquerra sant. Bassa, Màrtirs en lo Castell de Alaró, y a 6 de Nbre. De 1622, Diumenge infra octavam omnium sanctorum, se feu una solemne processó en que se montà dita figura de Nra. Sra. Del Refugi benyda per D. Fr. Simó Bauzá Bisbe, y yo benehy dita capella, y se feu sermó y officí cantat; lo officí cantà lo Dr. Antoni Gilí thesorer y Canonge de la Seu, y lo Evangeli cantà lo Sr. Canonge Verí, Cavaller de Mallorca, y subdiaca Mossen Barthomeu Coll, y lo sermó lo Dr. Arbona. Balle Juan Villalonga de Tofle. Jurats Joan Rotger, Joan Palou, Antoni Muntaner y Pere Sampol de la Alcadena. Dit dia se trobaren en lo dit Castell mes de mil trescentes persones totes ab gran desitx de veure en lo dit Castell la nova devoció de Nra. Sra. Del Refugi: ella aumentar si serà servida la devoció[...]. Document publicat per: B. GUASP: Nuestra Señora del Refugio..., 59 i nota 16.*

24. Vegeu el subapartat B del present apartat.

rials i tècniques més habituals d'aquest registre amb variables icòniques en el seu procés expressiu.

La narració històrica, en gran o mig format, amb tècniques pictòriques a l'oli sobre tela o de gravat sobre paper, constitueix una altra fórmula, destinada a finalitats perceptives i comunicatives més ambicioses, dins el que sembla una estratègia raonablement calculada.

Finalment, la iconografia efímera, fent part de l'escenografia cultural i festiva, i en el marc de la instrumentació barroca de sabor posttridentí, defineix una altra manera d'expressió visual amb mecanismes subliminars, però altament eficients en termes d'assimilació col·lectiva. Temples, camins i carrers acolliren aquestes manifestacions devocionals de les pràctiques de l'art. Altars provisionals guarnits d'imatges làbils, o coralitat ritual de signe gestual i participatiu, són mecanismes de desmaterialització temàtica i memòria inconscient.

3.1 El retrat hagiogràfic doble

La presentació arquetípica de Cabrit i Bassa en forma de retrats especulars,

de cos sencer sobre un fons naturalista, vestits a la manera clàssica, acompanyats dels atributs propis que els havien d'identificar com a màrtirs i sants: l'aurèola perfilant el cap, la broqueta d'ensartar sostinguda amb una mà i la palma del martiri a l'altra, configuren el primer registre temàtic documentat, que com ja hem avançat, va ser emprat en els carrers laterals del retaule obrat l'any 1622 i dedicat a Nostra Senyora del Refugi, la talla de la qual el presideix en el presbiteri del seu santuari en el castell d'Alaró²³. Aquestes pintures pròpies de la transició tardo renaixentista, realitzades a l'oli damunt taula, han estat localitzades a principis del mes de juliol amb motiu de la present exposició i eren darrera unes altres pintures a l'oli damunt tela, de filiació tardo barroques, dedicades també a Cabrit i Bassa, i de les que ens ocuparem més endavant²⁴. L'estat de conservació de les pintures trobades, demostra que han estat objecte de violència a fi d'eliminar-les, talment com ho evidència el ratxat compulsiu damunt la fusta, o la supressió expressa de qualsevol indici del rostre dels herois o d'altres parts compositives, fins el punt que ens permet detectar en la pintura corresponent a Bassa, un ús anterior de la fusta en forma d'espòs, tot dibuixant en grafit la geometria d'un capitell de pilastra, probablement per a aquest o altre retaule anterior.

Però continuem amb el nostre relat, doncs la presentació temàtica és particularment interessant pel sentit fundacional que estableix respecte de les línies iconogràfiques corresponents al retrat i a la narració històrica, que ben aviat varen ser desenvolupades entorn els personatges de Cabrit i Bassa. Tot i que com he esmentat, l'estat de conservació dificulta en extrem la seva lectura, no obstant podem observar qualcunes particularitats relatives a la composició; aquesta està seccionada en dues parts, la primera ocupa dues terceres parts de l'espai i acull el retrat dels dos personatges amb indumentària clàssica intemporal, i acredita una inscripció baix els peus amb la S inicial de sants, els noms respectius i la paraula màrtir; la segona defineix el terç inferior que sembla escenificar una història, tal vegada al·lusiva al seu màrtir; en particular en el retrat de Cabrit pot identificar-se una figura d'un militar vestit a la romana amb el fons d'un entorn urbà i l'Alcadena, a banda i banda, mentre que l'espai inferior d'en Bassa, resta pràcticament desapareguda la seva policromia, tret de qualcun detall escènic d'evocació urbana, o fins i tot un foc, però que en puritat i a hores d'ara no permet cap aproximació temàtica fiable²⁵.

Aquestes pintures fan part d'un retaule policromat, blau i vermell, de carrers plans i un sol cos amb polseres,

bastit damunt predel·la i coronat d'àtic; el moble pertany a la tradició tardo renaixentista que combina l'escultura exempta de Nostra Senyora del Refugi en el carrer central, amb la pintura que domina la resta dels espais retaulístics, incluisi l'àtic amb una taula dedicada a sant Josep i el Nen Jesús, de tècnica i qualitat relacionable amb la dels carrers laterals.

Tres anys més tard de la formalització temàtica referida, aquesta va ser simplificada en els atributs essencials, facilitant la seva codificació i divulgació generalitzada, gràcies a la portada del sermó del franciscà Jeroni Planes, presidida per una estampació xilogràfica que representa Cabrit i Bassa amb la postura dempeus, ara amb indumentària guerrera a la romana i el ferro d'ensartar, a més hom indica la diferència d'edat mitjançant la fesomia barbada o imberbe, tot i que no són individualitzats pels seus noms. Els retrats són emmarcats per una cartela auricular recorreguda en els angles pels motius emblemàtics de la vila d'Alaró, mentre que el camp escènic mostra l'escut del Regne de Mallorca flanquejat pels protagonistes²⁶.

El tipus descrit palesa el procés creatiu d'una hagiografia amb intenció devo-

25. Per raons formals, iconogràfiques i de proximitat cronològica, les pintures de Cabrit i Bassa allotjades en els carrers laterals del retaule de sant Sebastià de la església parroquial de Petra, hauran de ser considerades com a font imprescindible a fi de reconstruir la iconografia perduda del retaule del Castell d'Alaró.

26. D'aquest sermó es conserven diversos exemplars de consulta pública, gràcies a la divulgació que va obtenir la seva edició feta per la impremta Guasp l'any 1625. Vegeu l'inventari de Can Guasp on consta el nombre de sermons de Cabrit i Bassa conservats nou anys després, i que ha estat publicat per G. LLOMPART: *La impremta i llibreria de Gabriel Guasp a 1634*. Quaderns de Ca la Gran Cristiana. 9, (1989).

cional immediata, de manera que recull els trets identificadors imprescindibles i l'actitud presentativa. A partir d'aquí el format va anar progressivament enriquint-se, però sense abandonar l'escriptura doble o especcular; així en el cas del retaule de sant Sebastià de la parroquial de Petra, coetani al del castell d'Alaró, però més evolucionat estilísticament²⁷, els dos personatges, pintats a l'oli sobre tela, fan part també dels carrers laterals. Ocupen una posició predominant en la relació escènica del conjunt mobiliari, respecte de la talla de sant Sebastià que presideix el nínxol del carrer central, i comparteixen funcions amb la resta de representacions pictòriques del moble: santa Apol·lònia, sant Blai, sant Eloi, sant Ponç i sant Aleix. Cabrit i Bassa figuren retolats com a sants amb els seus noms respectius, fet aquest que és subratllat per sengles àngels portadors de la corona i la palma martirial. Interessa destacar en la línia continuista del d'Alaró però més construïda, la presència integradora de recursos descriptius amb finalitat narrativa situats com a fons paisatgístic, a una escala reduïda i en un plànol inferior fugat, facilitant així la distribució idèntica a ambdós costats de cada personatge, els quals ocupen la monumentalitat

de l'espai en primer plànol; a una banda compareix la parroquial d'Alaró, i a l'altra el martiri de Cabrit i Bassa, el rei Alfons III presidint l'execució, i el puig del castell en posició projectiva i ascendent cercant la línia de l'horitzó. Tret diferencial i novador són les claus que atribueixen el càrrec de castellà a Cabrit, i l'escut de defensor a Bassa.

Sense dubte aquest ha estat en conjunt, el registre temàtic referit a Cabrit i Bassa més emprat, nogensmenys en el seu procés d'evolució que abastà moments puntuals dels segles XVII i XVIII vinculats als sotracos ideològics esmentats, el tipus de retrat dual va gaudir de tres variables interconnectades:

A. Simplificació dels atributs identificadors amb funció senyalètica. Les dues tauletes pintades²⁸, recentment recuperades, i que indicaven el lloc de les relíquies de Cabrit i Bassa en el castell d'Alaró mitjançant una grafia bàsica però prou expressiva, és un dels casos. L'altra, l'explicita la publicació de la devoció mariana de l'oratori a través de la imatge xilogràfica que acompanya els seus goigs; en aquesta ocasió Cabrit i Bassa, resten en la imatge i en el text, com a elements constitutius del culte principal a Nostre Senyora del Refugi, defugint el protagonisme propi, revelador d'altra banda d'una cronologia setcentista més avançada.

27. Segons el manuscrit de mossèn Francisco Torrens, datat l'any 1921, aquest retaule fou finançat pels jurats l'any 1605; vegeu la publicació del manuscrit a cura de Pere Fiol i Tornila: *Apuntes Históricas de Petra*. Petra 1921 (1982), I, 229. Malgrat la data anterior, segons es dedueix de Torrens, i respecte de les pintures del moble d'Alaró, definidores del model iconogràfic original i més primitives estilísticament, és evident que ha d'haver-hi qualque buit documental, doncs se'ns fa difícil entendre l'anticipació de Petra respecte d'Alaró a causa del protagonisme del rector Coll en el culte a Cabrit i Bassa, de la vinculació del moble de Petra amb els jurats, i pel mateix amb la seva proclamació posterior com a patrons del Regne de Mallorca, i a més, perquè formalment i iconogràficament les pintures de Petra són més evolucionades que les d'Alaró.

28. Gerónimo de Berard, il·lustrat mallorquí i autor del *Viaje a las Villas de Mallorca*, documentat i redactat entre els anys 1784 i 1789, fa esment a una taula pintada amb la representació de Cabrit i Bassa en una urna negra que contenia les relíquies de Cabrit i Bassa en el santuari del castell, i que clarament no es correspon a les actualment conservades (edició de l'Ajuntament de Palma, 1985, 275).

B. Reelaboració creativa dels atributs identificadors amb funció coordinada.

En la línia encetada pels retaules siscentistes del santuari d'Alaró i de la parroquial de Petra, la Seu de Mallorca, va acollir dues representacions de Cabrit i Bassa, integrades en sengles mobles retaulístics i amb la voluntat de reforçar el tema principal mitjançant la seva presència auxiliar. Igualment el retaule del castell va incorporar una rèplica de Cabrit i Bassa damunt les fustes pintades originals amb la mateixa intenció. Cronològicament i en el cas de la Seu, la primera manifestació es correspon a les dues escultures exemptes, de fusta daurada i policromada, que coronen els carrers laterals del retaule de la capella de la Pietat, la factura barroca del qual respon a finals dels segle XVII, assumint en el seu comportament iconogràfic global la tradició històrica identificativa de les diverses advocacions que ostentà aquest recinte, ara convertit en panteó hagiogràfic; en aquest context temàticament coordinat, les imatges de Cabrit i Bassa segueixen el tipus icònic habitual, tot i que substituint la broqueta per la palma del martiri que es sostinguda juntament amb l'escut; a més hom diferencien les edats mitjançant la barba de Cabrit²⁹. El segon exemplar a comentar el referim al retaule barroc de sant Sebastià, del segle XVIII i que presideix la capella catedralícia homònima sota protecció del jurats de Ma-

llorca³⁰; es tracta de dues pintures a l'oli sobre tela, readaptades i situades a ambdós costats de la predel·la, folrant les dues portes d'accés a la sagristia de la capella. L'excel·lent qualitat de les pintures facilita l'economia iconogràfica que es redueix a la recreació plàstica dels atributs tradicionals, no obstant cal remarcar que es tracta d'unes teles reutilitzades o modificades per ser adaptades a les portes del nou retaule, tal i com es pot observar del retallat iconogràfic de les broquetes o de la continuïtat pictòrica en els cantells interiors de la porta. El nou retaule va substituir un moble anterior renaixentista, destruït per un incendi esdevingut l'any 1711. Tot plegat aquestes darreres pintures de Cabrit i Bassa, record del seu patronatge de l'antic Regne de Mallorca, caldrà contextualitzar-les en el setcents i en la pervivència interessada del mite, dins una època marcada per la política centralista arran de la Guerra de Successió, així com en la derivada del bisbe Díaz de la Guerra, particularment refractari a l'ús interessat de les advocacions locals.

En aquest context històric hem de situar les dues representacions de Cabrit i Bassa d'adscripció estilística tardo barroca, que fins la seva retirada amb motiu d'aquesta exposició, han

Les escultures de Cabrit i Bassa de la Seu segueixen el tipus icònic habitual, tot i que substituint la broqueta per la palma del martiri, que és sostinguda amb l'escut; a més hom diferencien les edats mitjançant la barba de Cabrit.

29. Cal indicar que aquest retaule presideix l'antiga capella dels màrtirs, lloc on es va procedir a la primera identificació de les relíquies atribuïdes a Cabrit i Bassa. Respecte de les diverses advocacions de la capella i de qualcunes dades sobre el retaule, vegeu: P. A. MATHEU MULET. *Guías de la Seo de Mallorca. Capillas y retablos*. Editorial Politécnica. Palma de Mallorca 1955. 75-81.

30. Quant a les dades cronològiques i atribucions artístiques dels diversos autors que intervingueren en la fàbrica i decoració del retaule de sant Sebastià, vegeu M. CARBONELL: "Retaules Barrocs". A. PASCUAL (Coord.). *La Seu de Mallorca*. Palma 1995, 152-155.

Les dues representacions d'adscripció estilística tardo barroca que han compartit protagonisme amb la Marededéu del Refugi en el seu retaule del castell d'Alaró, estaven situades damunt les fustes pintades originals, datades l'any 1622.

compartit protagonisme amb la Marededéu del Refugi en el seu retaule del castell d'Alaró; realitzades en oli sobre tela, estaven situades damunt les fustes pintades originals, datades l'any 1622. El format especular, els mostra de manera marcadament idealitzats sobre un fons naturalista, vestits com a guerrers clàssics a la manera romana i acompanyats dels atributs característics: la broqueta d'ensartar sostinguda amb una mà i la corona de llorer entrecreuada amb la palma del martiri en un angle superior. Una cartela baix cada personatge els hauria d'identificar, però el camp és buit, i només un toc barbat sembla diferenciar les edats dels dos personatges, simètrics gestualment respecte de Nostra Senyora, amb la que componen una escenografia devocional. La iconicitat tan simplificada i l'absència de retolació en les seves cartel·les respectives, em fan pensar en un encàrrec conciliador, alhora que reintegrador de la iconografia històrica al servei de la imatge principal; d'altra banda la seva execució en tela ha permès de sobreposar-los als anteriors, clarament malmesos, però que per la naturalesa de la seva superfície en fusta, feien part de la solidesa del retaule. A falta de dades històriques més contundents, podem replegar el testimoni de

Gerónimo de Berard, qui els va veure entorn l'any 1789, i així els descrivia, després de la remodelació de l'altar duta a terme a la dècada de 1760, que va suposar un nou mobiliari i la incorporació d'un programa iconogràfic marià, en pintura sobre tela entorn els murs i volta del presbiteri:

*El altarito único de ocho palmos de alto, contiene cuatro ordinarias columnas es-triadas y adornadas con colores y poco oro, con dos lienzos de San Cabrit y San Bassa, vestidos de soldados, Nuestra Señora, de madera colorida y renovada, de dos palmos y medio de alta y de no inferior gusto con el Niño vestido, separado, pequeño y bueno, bajo y delante de ella, todo en camarilito o nicho pequeño que gira al otro lado por donde se sube a adorarla. El techo del altar forma una bóveda arco vestida de lienzo, pintado las tres divinas personas de la santísima Trinidad, y el exterior de este arco, sin orden, enriquecido de rico estuco sobre dos duplicados pedestales o altos sócolos a cada lado, de rico y exquisito jaspe colorado rojo de son Machella de Puigpunyent y del fino de Sollerich, como tambien lo es la mesa del altar, paredes, piso y gradas del pequeño presbiterio.*³¹

C. Simplificació dels atributs identificadors amb funció subordinada. Aquesta darrera variable en el model, hom defineix una utilització testimonial dels personatges de Cabrit i Bassa reconduïda a afavorir de manera su-

31. G. de BERARD: *Viaje a las Villas...*, 275.

bordinada un tema principal. Disposem de dues manifestacions ben diferents, però funcionalment equiparables. La primera és una cartografia de l'illa de Mallorca, fa pocs anys recuperada per a la historiografia mallorquina³², obra de Miquel Bestard, que representa la descripció geogràfica de Mallorca, no només a través del seu perfil físic, sinó també a través de nombrosos detalls descriptius de caràcter històric o amb intencionalitat simbòlica, com és el cas de la cartella que identifica la posició geogràfica d'Alaró flaquejada per les imatges pintades de Cabrit i Bassa. No es tracta d'un simple indicador de lloc, més aviat d'un programa temàtic de més ample abast, al servei de la idea de Mallorca com a lloc històric amb qualcunes de les seves arrels registrades icònicament: la capitalitat de Palma, Ramon Llull, Catalina Tomàs, emblemes institucionals, referències guerreres per mar i terra, son altres tantes expressions de la voluntat ideològica subjacent a la que els personatges de Cabrit i Bassa resten adscrits. D'un caire ben distint és la pintura a l'oli, de format monumental, dedicada a l'aparició de la Mare de Déu amb el Nen Jesús al beat Ramon Llull, situada al lateral dret del presbiteri en la església parroquial de Sa Pobra³³. Es tracta d'una obra de filiació bestardiana, del primer terç del segle XVII, que planteja una solució iconogràfica ben diferent a les anteriorment

ana-litzades. L'aparició a Llull centra la composició sobre un fons nuvolós de tonalitats terroses, que enllaça la dimensió inferior terrenal amb la superior transcendent. Si el nivell inferior marca la profunditat mitjançant l'obertura fugada d'espais de recolliment muntanyós i d'identitat marítima de l'espai biogràfic de Llull, el nivell superior registra un enfilall de sants i santes, tots ells segellats amb les palmes del martiri, i entre els que destaquen Cabrit i Bassa, acompanyats un cop més dels seus atributs més característics: indumentària guerrera, ferro d'ensartar i palma. La seva presència contribueix, un cop més, a reforçar el tractament vindicatiu de Ramon Llull en el marc afirmatiu de la historicitat mallorquina.

3.2 La narració històrica

El tractament de la imatge com a relació d'uns fets que cercaven la seva legitimitat històrica a través de l'assimilació popular, defineix el punt de partida d'un tipus iconogràfic, que tot i no disposar de molts d'exemples, els coneguts rebel·len tal potència que es mostren suficients.

En aquest cas el recurs tipològic té nom i llinatges: Miquel Bestard com

La pintura dedicada a l'aparició de la Mare de Déu amb el Nen Jesús al beat Ramon Llull, situada a l'església de Sa Pobra, registra un enfilall de sants i santes, entre els que destaquen Cabrit i Bassa.

³². Vegeu la identificació i catalogació que de la mateixa feu Marià Carbonell, en l'exposició que comissarià sobre el pintor Miquel Bestard l'any 2007: *Cendres de Troia. El pintor Miquel Bestard ...*, 172 i 173.

³³. Aquesta pintura, de la qual desco-neixem la seva procedència, fa part del presbiteri a partir de la seva remodelació l'any 1868, fent parella iconogràfica amb una representació de l'aparició de la Mare de Déu del Pilar a sant Jaume, situada al costat oposat de la capella.

artífex i els Jurats de la Ciutat i Regne de Mallorca com a possibles patrocinadors. Parlem de dos quadres de grans dimensions dedicats a recrear el martiri dels herois, aspirants a integrar-se definitivament en l'hagiografia mallorquina, datats els anys 1629 i 1630 com a resultat d'encàrrecs institucionals en el context històric de la seva declaració com a patrons i protectors del Regne, talment com ho certifiquen els escuts de la Ciutat i Regne de Mallorca que presideixen ambdues composicions. La intervenció d'un artista tan dotat, personal i reconegut entre els seus com el pintor Miquel Bestard³⁴, va contribuir-hi, sense dubtes, a dotar a aquest tipus temàtic del millor moment del seu desenvolupament. Per primera vegada i amb tot luxe de detalls, el públic podia gaudir de l'espectacle visual que li proporcionaven unes pintures d'extraordinària precisió descriptiva, i a les que podia accedir-hi, en exhibir-se per motius festius a la façana de Cort: [...] *En la Sala sobre lo portal estava lo quadro de dits sancts quan patian lo martiri, y altres quadros y tafetans de la Sala, y murtas*[...] ³⁵.

Els dos quadres presenten unes estructures compositives molt elaborades que determinen solucions

iconogràfiques semblants, tot i que amb qualcunes variants. El conservat a l'Ajuntament, datat l'any 1629, és més convencional en conjunt a l'adoptar una simetria compositiva més definida, mentre el procedent de la casa de la Inquisició, avui a la col·lecció "Sa Nostra" Caixa de Balears, reelabora més activament el fugat i aconsegueix un major efectisme dinàmic; en qualsevol cas tots dos narren la història d'una mort cruel per cremació en execució de les ordres reials, situant el martiri en una centralitat escenogràfica que determina les agrupacions descriptives a través d'una progressió molt enèrgica dels plànols perspectius, els canvis d'escala i l'harmonia tonal; tot plegat facilita la identificació dels principals protagonistes: els màrtirs i els seus botxins, el rei Alfons III, el testimoniatge militar i popular del martiri, la plaça de Los Damunt, l'església d'Alaró, el puig i el castell, l'Alcadena en l'exemplar de l'Ajuntament, la capitalitat de Palma, els àngels portadors dels atributs del martiri, i fins i tot Cabrit i Bassa triomfants, també en l'exemplar de l'Ajuntament, en format especular i flanquejant la cartela que acull una representació naval de la façana marítima de Palma, com a centre d'una apoteosi emblemàtica que tanca la verticalitat narrativa.

La fonamentació parcial d'aquesta iconografia, deutora de la fórmula as-

34. L'excel·lent catàleg de Marià Carbonell sobre Miquel Bestard, anteriorment citat, és la referència principal per l'estudi de la seva producció artística, i en particular d'aquestes dues aportacions narratives al martiri de Cabrit i Bassa. Vegeu particularment la fitxa de catalogació de l'exemplar conservat a la col·lecció de "Sa Nostra" Caixa de Balears, a M. CARBONELL: *Cendres de Troia. El pintor Miquel Bestard...*, 166 i 167.

35. 1 de novembre de 1651 després de l'ofici a la Seu dedicat als "sants" Cabrit i Bassa, segons la Relació de Joan Fe, recollida per T. AGUILÓ: *sant Cabrit y sant Bassa. Heróicos...*, 108.

sajada per primera vegada en el castell d'Alaró, va tenir continuïtat en altres obres, tot i que amb variants recreatives; és el cas de la il·lustració que va acompanyar l'edició de la *Historia General del Reyno Balearico*, obra escrita per Juan Dameto, cronista de Mallorca entre els anys 1631 i 1633³⁶, impresa per Gabriel Guasp l'any 1633, i de la qual va ser el censor Jeroni Planes, autor del sermó que va entronitzar als herois del puig. La crònica elaborada per Dameto és continuadora de la del seu predecessor Juan Binimelis i narra la història de Mallorca fins la mort del rei Jaume II l'any 1311, raó per la qual recull l'episodi de Cabrit i Bassa, fent coneixedores les lliçons del Breviari, i servint-se de la imatge impresa per recrear, en primer plànol la mort al foc d'un d'ells, acompanyat de l'altre vestit i triomfant, mentre en segon plànol i enmig un funeral són situats a les dues bandes el monarca executor amb els seus, i a l'altra les forces resistents amb l'emblema del Regne de Mallorca.

Encara un darrer exemple que introdueixo amb totes les reserves d'una troballa, gairebé in extremis per a aquesta exposició. Es tracta d'una pintura localitzada a la sagristia de la capella catedralícia de sant Benet, la qual no està documentada, ni consten nocions en la bibliografia consultada

sobre les capelles de la Seu; no obstant és una pintura a l'oli sobre tela, disposada sobre un bastidor de 130 x 50 cms. d'una interessant singularitat formal, deutora de la producció iconogràfica narrativa i estilísticament depenent del barroc.

La resolució temàtica adopta el model narratiu en sentit ascendent i perspectiu: els màrtirs cremant en primer lloc, el rei acompanyat dels seus caps militars i afrontats a l'exèrcit resistent enmig una nuvolada en segon plànol, més amunt la serralada d'Alaró i coronant la composició, amb un accentuat canvi d'escala, els àngels portadors dels símbols martirials. L'estat de conservació que presenta l'obra a l'hora de redactar aquest text no em permet una fiabilitat suficient per establir hipòtesis, si més no vull fer constar la diferent qualitat formal dels àngels respecte de la trama narrativa, de resolució més acadèmica els primers, mentre l'acció històrica és de factura més àgil i vibrant; cal considerar també la llargada del format, molt similar al que presenten les portes d'accés a la sagristia en el retaule de sant Sebastià, just davant de la capella de sant Benet on romanien aquest exemplar.

Els dos quadres de Miquel Bestard recreen el martiri dels herois, aspirants a integrar-se definitivament en l'hagiografia mallorquina, datats els anys 1629 i 1630 com a resultat d'encàrrecs institucionals.

36. Respecte de J. Dameto i la seva percepció artística medieval a través de la crònica que va escriure dels fets de Mallorca, cfr. A. SANZ DE LA TORRE: "Valoración de la arquitectura palmesana en los cronistas mallorquines: Binimelis, Dameto, Alemany". *Boletín de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando*, (1995) 81, 498-501.

3.3 Culte, festa i teatralitat

El pas de la icona devocional a la fórmula narrativa va definir en certa manera l'apropiació civil d'un tema, que en origen havia estat construït en format religiós, però que aviat va imposar el perfil mític amb una evanescència de límits entre la historicitat i la religiositat; en aquest context, el culte com a expressió formal d'una tradició litúrgica amb regulació ritual, va bastir l'imaginari col·lectiu mitjançant l'escenografia grandiosa, l'espectacle visual i el desplegament de recursos participatius. És cert que no disposem de gaires testimonis i que els coneguts estan concentrats en el temps, però la intensitat eficaç de la seva projecció ulterior, no admet cap tipus de dubte i en són testimoni les capelles urbanes desplegades com a fites de la memòria local, que feren de la iconicitat la darrera resistència d'un culte desautoritzat³⁷.

La relació escrita d'alguns fets particularment identificables amb el culte a Cabrit i Bassa, conviden al lector a reviu moments i sensacions que fa gairebé quatre-cents anys protagonitzaren els nostres avantpassats. És el cas que Guasp transcriu de l'antic arxiu de protocols, on es documenta segons una acta del notari Gabriel Maymó datada el 18 d'octubre de

1622, el moment únic del descobriment de les despulles i el posterior trasllat de les relíquies de Cabrit i Bassa a Alaró:

[...] *Die xviii mensis octobris anno a Nativitate Domini MDCXXII. Los demunt dits dia y any, festa dels gloriosos apostols sant Simó y sant Judas, trobant-me yo, Gabriel Maymó, notari públic de Mallorca, davant escrit personalment en la esglesia parroquial de Alaró, del present regne de Mallorca, après de celebrat lo offici mayor, comparagueren davant de mi, dit notari, los reverents señors Joan Coll, prevere y rector de dita parroquial iglesia, Bartomeu Pissa, Pere Ordines, Miquel Rosselló, Gabriel Vallés, Jaume Sampol y Bartomeu Figuera, tots preveres beneficiats de dita iglesia, requirint-me que tocás acte "ad aeternam rei memoriam" de com lo dit señor rector per sa devoció, desitjant fitxar aquella en los corsdels seus parroquians, havia aportat en dita iglesia dos costelles de dos sants màrtirs, qui antigament foren martiriats en lo present regne de Mallorca, nomenats Cabrit y Bassa, los cosos dels quals estan recondits y guardats devall lo orgue mayor, bax del altar de dita capella, sots invocatio dels dits gloriosos apostols sants Simó y Judas, en dos tombas de pedra de santanyí, divididas. Les quals dimars prop passat, que contàvem als vint y cinc del present mes, se obriren en presetia dels Molt Illustres señors Honofre Verí y Bartomeu Lull, canonges dxe dita Seu, mossen Cristofol Ginard y Janer, prevere y custos, Jordi Albert prevere, tots obrers; mestre Antoni*

³⁷. Fem memòria d'algunes d'aquestes capelletes com les de la Porta Pintada i la de la Raconada en el recinte fortificat de Palma, o la més recent de mitjans S. XX, a la vila d'Alaró que en format neogòtic i amb la incorporació d'una pintura de Manuel Coronado, recorda la tradició del lloc on foren executats "S. Cabrit i S. Bassa".

Rossello, picapedrer y mestre de la Seu, altres personas, y en presentia dels señors Juan Arbona y Mallol y Jaume Ordines, sacerdots y theolegs, el dit señor rector prengué, tregué y escondí dites dos costelles de ditas dos caxas o sepulcres, ço es una de cada sepultura y per conseqüent una de cada sant, tot lo qual, axí dit señor rector com los dits señors Arbona y Ordines en presentia de mi, dit notari, y dels testimonis debax escrits, advèraren ab jurament, posant-se les mans sobre los pits ab la forma acostumada, les quals reliquies per ser indubitades de dits dos sants, an a qui toca tanta veneració, en particular per los vesins de la parrochia de Alaró, entregá y doná a la dita parrochial iglesia bax de la protecció dels honors jurats, dels quals foren presents y acaptants Joan Roger y Joan Palou, ab assistentia y presentia dels honorables Johan Villalonga, balle real, Pau Bestard, mostasaf, y la mayor part del poble de dita vila de Alaró, congregats ab gran aplauso y alegría en dita parrochial iglesia, en la qual los dits honors Joan Roger y Joan Palou, dos dels jurats, con fossen absents los altres, en nom de tot el poble acceptaren ditas sanctas reliquias y prengueren debax la protecció dels jurats de dita vila, y fetas las gracias a Deu nostre Señor y a dit Señor rector de tan gran benefici, prometeren tenir aquelles en dita iglesia ab la veneratio y desentia que a tan grans sants se deu; a mayor gloria y honra de tota la santíssima Trinitat, Pare, Fill y Esperit sant. A lo qual foren

cridats y presos per testimonis los honors Damiá Mas de Valldemosa, Joan Rutllan de Deya, Pere Aloy, Antoni Canaves y Joan Campins de la vila de Pollença... [...]³⁸.

Altre document impagable és la relació de la festa de canonització de santa Isabel de Portugal, en particular la processó que es realitzà a Palma el dia 6 de setembre de l'any 1625 amb referències descriptives a l'ambientació urbana, i en el cas que ens ocupa a la decoració del carrer de l'Argenteria, on s'ubicà un altar efímer amb les figures de Cabrit i Bassa, fent part d'un programa on els reis de Mallorca i un projecte de santoral propi havien de maridar-se:

[...] Anant dita processó per la Argenteria, a hont, a la casse de Jherònym Riera, apotecari, y agué altre altar, que féu un religiós dels trinitaris, en el qual altar en mix estave santa Elisabet de bulto, y a cade costat sant Cabrit y sant Bassa de bulto, al cantó del altar a mà dreta estave sant Ramon Llull, a la esquerra Sor Thomasa, tot de bulto, darrera sant Ramon Llull estave el rey En Jaume al Conquistador ab son setra, corona y espasa, darrera sor Thomasa al rey En Don Pedro para de dita santa Elisabet, alt de tot en mix de lo altar estave una dama molt ben ornade que representave Mallorca [...]³⁹

A la processó que es realitza a Palma el 6 de setembre de 1625 s'ubica un altar efímer al carrer de l'Argenteria amb les figures de Cabrit i Bassa, fent part d'un programa on els reis de Mallorca i un projecte de santoral propi havien de maridar-se.

³⁸. B. GUASP: "Sobre el extinguido culto de Cabrit y Bassa... 11.

³⁹. R. ROSSELLÓ i J. BOVER: *Barroquisme Processional a Mallorca. Les festes de la canonització...*,13.

El dia 1 de novembre de 1631 a la Seu es va viure amb tota probabilitat el moment visual més reeixit del culte als herois, als màrtirs, als sants o als personatges necessaris d'una ficció mítica sorgida de la terra ferma.

Finalment i per tancar aquest relat, no voldria deixar de convidar al lector a una breu immersió en l'ambient creat a la Seu en la solemnitat dedicada a "sant Cabrit i sant Bassa" el dia 1 de novembre de 1631, quan amb tota probabilitat, es va viure el moment visual més reeixit del culte als herois, als màrtirs, als sants o als personatges necessaris d'una ficció mítica sorgida de la terra ferma:

[...] *Dissapte, dia de tots sants, 1 de novembre de 1631, après de completas del cor tocaren a la Seu la campana dita n'Antònia, y acabada se digueren unas completas en la capella de devall l'orga ahont estan los sancts Cabrit y Bassa, la qual estava molt ben ornada y entapisada de seda, domassos y cuadros per orde dels obrers fets per los magnífichs Jurats, ço es lo Sr. Rector d'Alaró Dr. Juan Coll, Pre., lo noble senyor D. Hieroni Salas, lo Sr. Pere Jordi Armengol y M.º Gil, mercader. Antes de tocar vespras repicaren tres trets la Seu, parroquias y monastirs. Assistiren lo Sr. virrey, Jurats y demás officials axi reals com universals, si be ja eren estats a las segonas vespras de Tots Sancts, havent estat tres mesos y deu dias sens entrar en dita iglesia per competencias que tenia amb lo Rvd. Capitol. Lo Sr. virrey ab los Jurats estava en dita capella, a la part del evangeli, lo Ca-*

pitol a la part de la epistola y tot lo clero per banchs. Féren-se las completas ab música, cant pla y orga: partiren a cada capellá sis diners y a los canonges un sou. Tocadas las oracions de las ánimas tornaren a repicar tres trets todas las parroquias y monastirs. Alt el campanar hi havia molts festers. Lo endemà los Jurats ab las gramallas y els demás officials universals partiren de la Sala, y aportant devant las trompetas y tambors, anaren a rebre D. Pere Ramón Zaforteza, llochtinent de virrey, a la porta del castell, y rebut anaren a la Seu y ohiren lo offici y sermó. Predicà lo P. Fr. Agustí Salvador, de Sanct Domingo. Lo magistrat aná a la oferta a peu d'altar. En la capella de dits sancts, tant a las completas com a lo offici, cremaren quatre atxas en quatre torritxons y dotze ciris compartits per lo altar en sos canelobres de plata. En la Sala sobre lo portal estava lo quadro de dits sancts quant patian lo martiri, y altres quadros y tafetans de la Sala, y murtas[...]

[...] *Orde que se ha observat en la iglesia catedral de Mallorca en la solemnitat de St. Cabrit y St. Bassa.*

El dissapte dematí de la dominica infra octavam de tots sancts se encortina la capella y los pilars de devant, lo altar se adorna ab molts de llums, los quals posan y proveyexen los protectors de dita festa, y s'escampa murta. També se possan els dos draps de brocat en els pilar acustumats, y la encortinada des-

cuperta. Desde la boca de la capella fins circa lo altar posan quatre banchs de respatlas, sobre els quals posa el bidell els draps blaus. En dits banchs seuen els canonges in cornu epistolae, y el visorrey y jurats in cornu evangelii. També posan dos banchs desde el principi de la capella fins an els pilars de davant per seure els capellans.

Tocant ne picabaralla repicaren tres trets antes de vespras, y a una a passar de sol hi ha completas en dita capella. Officia completas ab pluvial blanch el canonge Lull, porque es seu el conventual del dia següent, y el dómer senmaner li fa de companyó. Hi ha música a un cor y xeremias y orga, lo qual paga el rector de Alaró y protectors. La salve se canta a dos cors.

Lo endemà ditas laudes, circa una hora a passar de matinada, repicaren tres trets, y las xeremias tocaren alborada alt la gal·landa del campanari tant quant repicaren. Acabada nona se fa processó per el claustre, de dominica o lletanias. La missa major de dominica: ey ha musica de dos cors y xeremias y 12 capas. Per la musica de completas y de la missa donan 7 lliuras. A lo altar estaven los palis de brocat, de Christo y St. Pere, els sis canelobres majors y la creu na Rosse-lla [...]»⁴⁰

40. Document procedent del Noticiari de Juan Fe, recollit per T. AGUILÓ: *sant Cabrit y sant Bassa. Heróicos...*, 106-109.

Referències bibliogràfiques

- AGUILÓ, T: *sant Cabrit y sant Bassa. Heróicos defensores del Castillo de Alaró*. Editorial Mallorquina de Francisco Pons. Palma 1957
- AMENGUAL, J: *Història de l'Església a Mallorca. Del Barroc a la Il·lustració (1563-1800)*. Lleonard Muntaner Editor. Palma 2002, II
- BELTING, H: *Imagen y culto. Una historia de la imagen anterior a la era del arte*. Ediciones Akal/Arte y Estética 75. Madrid 2009
- BERARD, G de: *Viaje a las Villas de Mallorca. 1789*. Ajuntament de Palma. Palma 1983
- BERNAT, M i SERRA, J: *sant Cabrit i sant Bassa. Com es construí un mite a la Mallorca medieval*. Lleonard Muntaner Editor. Palma 2000
- BERTELLI, S.: *Ribelli, libertini e ortodossi nella storiografia barocca*. La Nuova Italia Editrice. Firenze 1973
- DOMENGE, J: "L'art gòtic a Mallorca". E. BELENGUER (Dir.): *Història de les Illes Balears*. Edicions 62. Barcelona 2004, II, 242-281
- CARBONELL, M: "Retaules Barrocs". A. PASQUAL (Coord.). *La Seu de Mallorca*. Palma 1995, 149-164
- CARBONELL, M: *Art de cisell i de relleu. Escultura mallorquina del segle XVII*. José J. de Olañeta Editor. Palma de Mallorca 2002
- CARBONELL, M: "L'art del renaixement al barroc". E. BELENGUER (Dir.): *Història de les Illes Balears*. Edicions 62. Barcelona 2004, II, 493-523
- CARBONELL, M: *Cendres de Troia. El pintor Miquel Bestard (1592-1633)*. Catàleg de l'exposició del Centre de Cultura de Sa Nostra (23 de febrer a 21 d'abril de 2007). Palma de Mallorca 2007
- GAMBÚS, M: "El trabajo artístico en Mallorca durante los siglos XVI y XVII" *BSAL*, 43 (1987) 157-172
- GAMBÚS, M: "<De l'art de picapedrer> de Josep Gelabert: un testimonio literario de la arquitectura mallorquina del siglo XVII". *Mayurqa*, 22 (1989), 777-785
- GAMBÚS, M: "El debate de modelos en el arte mallorquín de los siglos XVI y XVII. Entre el clasicismo y la cultura propia", *L'Antiguitat clàssica i la seva pervivència a les Illes Balears, XXIII Jornades d'Estudis Històrics Locals*. Palma 2005, 545-559
- GUASP, B: "Sobre el extinguido culto de Cabrit y Bassa". *Analecta Sacra Tarraconensia*. XVIII (1945), 91-102
- GUASP, B: *Nuestra Señora del Refugio en el Castillo de Alaró*. Palma 1968 (3ª edició augmentada)
- LLOMPART, G: "La imprenta i llibreria de Gabriel Guasp a 1634". *Quaderns de Ca la Gran Cristiana*. 9, (1989)
- MATHEU MULET, P. A: *Guías de la Seo de Mallorca. Capillas y retablos*. Editorial Politécnica. Palma de Mallorca 1955
- ROSSELLÓ, R i BOVER, J: *Barroquisme Processional a Mallorca. Les festes de la canonització de santa Elisabet de Portugal*. Ciutat de Mallorca 1981
- SANZ DE LA TORRE, A: "Valoración de la arquitectura palmesana en los cronistas mallorquines: Binimelis, Dameto, Alemany". *Boletín de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando*. (1995) 81, 493-515
- TORRENS, F: *Apuntes Históricos de Petra*. II. Petra 1921 (1982)
- VILLALONGA, A. J: "El Castillo de Alaró como santuario. La iconografía de Nuestra Señora del Refugio y los seudomártires Cabrit y Bassa". *Memoria Ecclesiae*. XIX (2001), 157-165
- XAMENA, P i RIERA, F: *Història de l'Església a Mallorca*. Editorial Moll. Mallorca 1986

Palma

CAIXA DE BALEARS
'SA NOSTRA
Edifici Ramon Llull

El martiri de Cabrit i Bassa

Miquel Bestard, 1630

170 x 232

Col·lecció Caixa de Balears 'Sa Nostra'

Palma

AJUNTAMENT DE PALMA

Casa Consistorial

El martiri de Cabrit i Bassa

Miquel Bestard, 1629

215 x 281,5

Col·lecció Ajuntament de Palma

LA ALCADENA

MARTIRIO
CORONA PL.
1287

S. BASSA

S. CABRIT

IN PRO DNO IESV CHRISTO ET PRO EORV REGE

ANY.

1629

Palma

LA SEU

Capella de sant Sebastià

Sant Cabrit

Primera meitat del segle XVIII

220 x 75

Catedral de Mallorca

Sant Bassa

Primera meitat del segle XVIII

220 x 75

Catedral de Mallorca

Palma

LA SEU

Capella de la Pietat

Escultura de sant Cabrit

Finals del segle XVIII

70 x 35 x 20

Catedral de Mallorca

Escultura de sant Bassa

Finals del segle XVIII

70 x 35 x 20

Catedral de Mallorca

Palma

LA SEU

Capella de sant Benet

El martiri de Cabrit i Bassa

ca. finals del segle XVII

130 x 50

Catedral de Mallorca

Fotografia presa abans d'iniciar-se
el procés de restauració

Alaró

CASTELL D'ALARÓ

Capella de la Mare de Déu del Refugi

sant Cabrit

ca. segona meitat del segle XVIII

83 x 22

Parròquia sant Bartomeu d'Alaró

sant Bassa

ca. segona meitat del segle XVIII

83 x 22

Parròquia sant Bartomeu d'Alaró

Alaró

CASTELL D'ALARÓ

Capella de la Mare de Déu del Refugi

Treballs de retirada de les pintures superiors -juliol 2010-, que permeteren descobrir les originals del retaule.

sant Cabrit

83 x 22

1622

Parròquia sant Bartomeu d'Alaró

sant Bassa

83 x 22

1622

Parròquia sant Bartomeu d'Alaró

Petra

ESGLÉSIA PARROQUIAL

Capella de sant Sebastià

sant Cabrit

ca. primer terç del segle XVII

163 x 94

Parròquia de sant Pere de Petra

sant Bassa

ca. primer terç del segle XVII

163 x 94

Parròquia de sant Pere de Petra

Sa Pobla

ESGLÉSIA PARROQUIAL

**Ramon Llull i altres personatges, entre
ells, Cabrit i Bassa**

Cercle de Miquel Bestard

ca. 1630

345 x 265

Parròquia de sant Antoni Abat de Sa Pobla

Alaró

CASTELL D'ALARÓ

Reliquiari de la capella de
la Mare de Déu del Refugi

sant Cabrit

Primera meitat del segle XVII

25,3 x 10,5

Parròquia sant Bartomeu d'Alaró

sant Bassa

Primera meitat del segle XVII

25,3 x 10,5

Parròquia sant Bartomeu d'Alaró

Imatges de Cabrit i Bassa

**Mapa de Mallorca (amb les imatges de
Cabrit i Bassa damunt el castell d'Alaró)**

Miquel Bestard

Segle XVII

171 x 235

Collecció particular

MARGALIDA BERNAT I ROCA
JAUME SERRA I BARCELÓ

Bisbes intransigents i prohibició d'un culte

A

Al llarg del segle XVI, luterans i calvinistes maldaren del culte als sants que promovia l'Església Catòlica. Certament, s'havia arribat a un punt en el qual s'havien superat totes les formes. Per això, el Concili de Trento, tot i validar un culte de latria a les persones mortes amb fama de santedat, va expurgar el santoral tant de figures llegendàries o com d'aquelles amb biografies poc homologables. També es proposaren endurir els processos de beatificació i canonització, centralitzant-los a Roma, fet que no es va veure legislat fins 1625.

Pel cas de Mallorca, aquestes noves maneres tengueren conseqüències importants. Ramon Llull va estar a punt de perdre el reconeixement de beat i ser declarat heretge. Només s'evità per una decisiva intervenció del rei Felip II. Igualment, els partidaris de la canonització de sor Catalina Thomàs

hagueren de reprimir el culte públic en ares d'arribar a la beatificació, cosa que no s'assolí fins 200 anys després de la seva mort. És en aquest context que es produirà la repressió i, fins i tot, la persecució del culte a sant Cabrit i sant Bassa. Va ser a partir del període virregnal de d. Jerónimo de Agustín que les pressions de la cort sobre Mallorca es feren més intenses. De totes maneres, va ser amb el virrei d. Alonso de Cardona que s'arribà a tal grau de conflictivitat que es temé una revolta semblant a la de Catalunya.¹ S'ha de dir que va ser en aquest marc que es produí la repressió del culte a Cabrit i Bassa.

Fins 1634, se celebraren grans festes a la Seu a iniciativa dels jurats, del rector Joan Coll i altres personalitats. A la de 1631, hi havia música i s'ornaren diversos edificis amb domassos i quadres. Quan es tocaren les oracions de les ànimes, repicaren les campanes de la Seu per segona vegada, mentre s'encenien festers al cloquer. S'ha de tenir present que, en aquesta celebració, hi participaren totes les autoritats, menys el bisbe, mort recentment. En línies generals es tractava d'una festa

1. SERRA i BARCELÓ, J: "Mallorca i la Unió d'Armes. Primeres aportacions", *Randa*, núm. 18, 1985, pp. 25-44.

El frontispici del sermó fet editar pel rector Mossèn Joan Coll determinà la iconografia posterior de Guillem Cabrit i Guillem Bassa com a sants.

de gran rellevància dins el calendari polític i religiós del Regne de Mallorca.

De totes maneres, el culte estava condemnat. La mort en olor de santedat, a 1617, del germà Alonso Rodríguez, de la Companyia de Jesús, suposà una falca entre els interessos identitaris dels mallorquins. D'altra part, a 1634, un decret del papa Urbà VIII vedava el culte a determinats sants d'origen popular. De la trilogia formada per Ramon Llull, sant Cabrit i sant Bassa i sor Catalina Thomàs es fallà per la baula més feble: els suposats màrtirs del castell d'Alaró.²

Iconografia

El frontispici del sermó fet editar pel rector Mossèn Joan Coll determinà la iconografia posterior de Guillem Cabrit i Guillem Bassa com a sants. En el gravat, apareixen drets, vestits a la romana, duent l'ast del seu martiri a la mà i excepcionalment amb aurèola. D'alguna manera, se'ls volia presentar al poble a semblança dels màrtirs del primer cristianisme, segons el model de sant Maurici i, fins i tot, de sant Sebastià.

D'altra banda, emperò, enllaçaven amb el prototipus dels sants duals,

com ho havien estat els bessons divins Castor i Polux. Així, la santedat es refereix a la dualitat com si fos un ens indivisible. D'aquí que, segons l'expressió popular, la relíquia de l'oratori del Refugi sigui *la costella de sant Cabrit i Bassa*.³ Els sants duals, a més a més, es veien envoltats de poder sanador. Seria el cas dels sants metges Cosme i Damià o dels patrons de la vila d'Inca sant Abdó i sant Senén. El tema és important, ja que, tant Alaró com Inca, patiren amb força la pesta de 1652 i l'oratori de Nostra Dona del Refugi sempre va ser un referent en el context de l'epidèmia.⁴

Es pot suposar que el frontispici del sermó de 1625 no degué ser la primera representació, per més que potencià les següents. D'aquí que, a les festes que es feren aquest any amb motiu de la canonització de santa Elisabet de Portugal, *neta del rey Don Jaume de bona memoria*, es muntaren diversos altars. En el que hi havia al carrer de l'Argenteria, a Ciutat de Mallorca, a la casa de l'apotecari Jeroni Riera hi havia un altar compost per un religiós trinitari. En el centre, hi havia la santa homenatjada i, a cada costat, sant Cabrit i sant Bassa. No acabaven aquí les referències político-religioses. A mà dreta de l'altar s'hi veia *sant Ramon Llull* i a l'altra part sor Catalina Thomàs. Darrere Ramon Llull hi figurava Jaume I i darrera sor Catalina el rei don Pere, pare de la santa. Enmig de

2. BERNAT i ROCA, M. / SERRA i BARCELÓ, J: *sant Cabrit i sant Bassa. Com es contruí un mite a la Mallorca medieval*. Lleonard Muntaner, Editor. Col. Llibres de la Nostra Terra, núm. 46 – Palma, 2000, p. 107.

3. MIRALLES SBERT, J: *Las reliquias y relicarios de la Catedral de Mallorca*. Col. Monumenta Maioricensia – Palma, 1961. Vol. I, pp. 184-185. És curiós com, amb motiu de la substracció d'unes relíquies feta a 1633, se singularitzaven els dos com a un.

4. GUASP, B: *Alaró y la peste de 1652*. St. Sebastià y St. Roc – Mallorca, 1960.

tot, estave una dama molt ben ornade que representave Mallorca.⁵

Són diverses les representacions dels dos màrtirs en la posició més o manco similar al primer gravat i en relació amb altres membres de la trilogia. Amb tot, a la capella de la Seu on es conserva la seva tomba hi ha dues figures escultòriques que duen la palma del martiri. D'igual manera, es poden veure en les pintures de la sagristia de la capella de sant Sebastià de la mateixa Seu. S'ha de recordar que aquesta capella es va refer, entre altres causes, després de l'esmentada pesta de 1652.

Se sap que representacions semblants n'existiren i n'existeixen encara a diversos indrets de Mallorca. Paral·lelament, emperò, sorgí un altre model iconogràfic inspirat directament en l'acte martirial de la plaça de los Damunts d'Alaró. Els primers exemples coneguts són els dos olis del pintor Miquel Bestard, executats el 1629 i 1630. Un es troba a la col·lecció pictòrica de Sa Nostra i l'altre, de majors dimensions, es conserva a l'actual Ajuntament de Palma. Ambdós representen el moment en què els dos defensors del castell són rostits, amb la fortalesa al fons i alguns elements celestials.

El quadre més gran l'encarregà la Universitat de la Ciutat i Regne de Mallorca i forma parella amb l'enterrament de Ramon Llull. La presència d'a-

quest segon és transcendental ja que no s'hi reflecteix de manera explícita la figura del virrei, segurament com a mostra d'oposició a la política de la corona en aquells moments. La formulació iconogràfica del martiri és la que més predicament ha tingut i ha perdurat fins ben bé el segle XX, tant en pintura com en gravats.

Val a dir que els artistes anaren molt alerta a l'hora de realitzar les diferents representacions. Per tal d'evitar topades frontals amb l'Església, no sempre se'ls posà l'aurèola, però sempre hi havia els elements martirials. Ara bé, no es pogué presentar cap iconogra-

Bisbe Juan de santander
Bisbat de Mallorca

5. ROSSELLÓ VAQUER, R/ BOVER PUJOL, J: *Barroquisme processional a Mallorca*. Ed. Jovellanos. Palma, 1981.

fia anterior al segle XVII on se'ls individualitzà com a sants i que permetés la defensa del culte immemorial.

Repressió i persecució

La majoria de bisbes mallorquins del segle XVII procedien de terres peninsulars. De totes maneres, fins i tot, els naturals tengueren freqüents enfrontaments amb el capítol diocesà i amb el clergat regular i secular. Només aquests enfrontaments poden explicar una paradoxa. La diòcesi de Mallorca va ser una de les primeres on s'intentaren introduir les reformes emanades del Concili de Trento. L'oposició a aquestes, emperò, es mostrà tan intensa que, en aspectes fonamentals trigaren més d'un segle en fer-se efectives, com ara la creació del seminari conciliar que hagué d'esperar l'any 1700.

Un altre aspecte a considerar és que tot aquest període va estar marcat pel denominat plet dels exempts, ja que la Universitat de la Ciutat i Regne de Mallorca volia que els eclesiàstics contribuïssin a les taxes i els impostos generals com qualsevol altra persona.⁶ Sovint s'acudia a la cort i a Roma, on es dictaminaven resolucions contradictòries. Emperò, ni tan sols amb motiu de la pesta de 1652, els eclesiàstics volgueren contribuir en les despeses originades per l'epidèmia.⁷ En molts

d'aspectes, aquesta pesta va ser el darrer moment en què pogué rendir culte públic a sant Cabrit i sant Bassa.

S'ha de recordar que, durant la pesta de 1652, Alaró i Inca es convertiren en llocs especialment castigats per l'epidèmia.⁸ A més a més, a Alaró, els primers infectats del nucli urbà es donaren a Los Damunt. En aquesta vila, els conflictes entre dominics i franciscans varen ser prou rellevants, tota vegada que els primers demanaven la intercessió de sant Sebastià, mentres que els segons cercaven l'empara de sant Roc. Les festes d'aquest darrer sant són demostratives de cap on s'inclinà la balança.

Existeix, endemés, un altre tema en el qual no es posà massa esment encara que resulta prou significatiu. Qualsevol biografia actual de sant Roc el fa francès quan de fet nasqué cap a 1295, a Montpeller, quan el Rosselló era part dels territoris del Regne de Mallorca. Segurament, era una vessant que no passà desapercebuda als franciscans. També a Alaró, l'oratori del castell tingué un paper fonamental en el procés del contagi i, per celebrar-ne el final, s'hi va fer una gran peregrinació. D'algun manera, s'intentava lligar el martiri per foc de sant Cabrit i sant Bassa amb les febres altes que sovint acompanyaven la pesta.

A Inca, on el sant que s'imposà fou sant Sebastià, es produí una assimilació amb les figures de sant Abdó i sant Senén, patrons de la vila. Malaurada-

6. ALEMANY, G. (S. XVIII): *Historia General del Reino de Mallorca*. Exemplar en part impres, en parte manuscrit de la Biblioteca March. El tema va ser tan important que aquest autor li dedicà tot un llibre de la seva obra, malgrat no analitzà els antecedents medievals ni els del segle XVI. De totes maneres, sí que marcà les diferències entre el cas valencià i el mallorquí.

7. CASANOVA TODOLÍ, U: de "La peste de 1.652: problemas de cuantificación y gasto" in *Estudis Baleàrics* n° 21, 1986, pp. 51-62.
VAQUER BENNASSER, O: "La peste de 1652 en Mallorca" in *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, Tom XLV, 1989, pp. 233-248.

8. Veure n. 4.

ment, les comunitats de frares quedaren delmades i el clergat parroquial tant minvat que han arribat notícies molt minses de com s'enfrontà en aquella vila la crisi de l'epidèmia.

En línies generals, va ser durant aquest esdeveniment que es tolerà el culte a dos màrtirs medievals. Ja amb motiu dels decret pontificis, s'inicià la forta repressió. A 1635, el bisbe Juan de santander⁹ prohibí el seu culte públic. S'ha de considerar que l'any anterior encara s'havia celebrat la festa solemne a la Seu. El 12 de desembre, emperò, s'ordenà que es despenjàs el quadre que els representava a la Porta Pintada de Ciutat de Mallorca. Poc temps després, la retirada s'intentà fer extensiva a tota l'illa.

Cal tenir present que la majoria de representacions de Cabrit i Bassa es feren entre 1600 i 1630.¹⁰ L'orde de retirada no era més que el preàmbul de la repressió generalitzada que es preparava. Paralelament, es donaren envestides contra Ramon Llull i Catalina Thomàs. El que més ho patiren, emperò, varen ser els defensors del castell d'Alaró.

Malgrat les disposicions de diferents bisbes, l'oposició popular es deixà sentir. Com es pot suposar, la festa de la Seu deixà de celebrar-se. S'ha de recordar que, a 1630, el Gran i General Consell els havia declarat copatrons del regne i, quan el bisbe santander ordenà la retirada d'imatges, s'obeí de mala gana. De fet, se li demanà la suspensió i es presentà una llarga al·locu-

ció defensant la llarga tradició del culte. S'adduïen testimonis de vells que afirmaven que en representacions antigues hi havia Cabrit i Bassa amb les insígnies del martiri.¹¹ S'afirmava també que el culte s'havia celebrat per més de 200 anys i que, fins i tot, el propi bisbe santander l'havia tolerat.

El bisbe respongué de manera lacònica: s'interrompé el culte i s'apel·là a Roma. A Ciutat de Mallorca deixaren de celebrar-se les grans funcions en honor dels dos màrtirs, però la resistència a la pròpia Seu era notòria. No només no es retiraren les imatges existents, sinó que se'n feren de noves. A la Part Forana, la repressió tengué encara una oposició més forta, tant i més que, al marge de celebracions religioses, es representaren obres de teatre que, d'alguna manera, els al·ludien.

Tots els bisbes posteriors mostraren la seva reticència al culte. De totes maneres, va ser a conseqüència de la guerra de Successió que s'iniciaren els atacs més intensos. La política centralitzadora i castellanitzadora dels Borbón poc podia tolerar certes pràctiques que contradeïen el seu model polític. Tant i més amb un fet que el que feia era defensar la identitat i la independència del Regne de Mallorca respecte de la corona hispànica.¹² El comportament de part de l'aristocràcia i de l'element popular donant suport a l'arxiduc Carles d'Àustria

9. MATEU MAIRATA, G: *Obispos de Mallorca*. Ed. Cort – Palma, 1985, pp. 299-308.

10. GUASP, B: *Alaró y su castillo*. Mallorca, 1973, 132-134.

11. GUASP, B: *Nuestra Señora del Refugio en el Castillo de Alaró*. Mallorca, 1945, p. 27.

12. En aquest sentit, resulta molt curiós com tractaren els diversos historiadors el capítol de la defensa del castell d'Alaró i el martiri dels dos Guillems. Es trobaven entre l'espasa i la paret. Si enaltien el martiri, criticaven Alfons el Liberal, els reis de la Casa d'Aragó i els seus successors; si els detractaven o ignoraven, s'eliminava un tret fonamental per a la identitat del Regne de Mallorca. El fet de què Jaume III morís a la batalla de Lluçmajor donava un punt de sortida. Per això, no pot estranyar que, a partir de Vicenç Mut, es plantejàs més des d'un punt de vista jurídic que no polític. Amb una explicació bastant forçada, la creació del Regne de Mallorca s'havia duit a terme com si fos un fideïcomís. Quan el fideïcomissaris no respectà les condicions inherents, en perdia els drets. Per a la dinastia dels Borbón no eren vàlids ni tan sols aquests plantejaments.

El bisbe Diaz de la Guerra es convertí en una important falca del procés de castellanització i un dels aspectes més notables fou la repressió del culte al beat Ramon Llull

provocava que es fessin comparacions entre la resistència del segle XIII i la del segle XVIII. Es donà una repressió de caire polític, però la més important es produí per part del bisbe Juan Díaz de la Guerra.

Aquest bisbe va néixer a Jerez de la Frontera a 1727 i el seu pontificat a Mallorca coincidí amb el regnat de Carles III i la seva política contrària al català. Conten que, quan va ser nomenat bisbe de Mallorca, es posà a plorar per haver-lo desterrat a una diòcesi tan pobra. Profundament partidari de la política borbònica, participà activament en els conflictes que, a l'illa, dividien franciscans i dominics per diversos temes. Un dels temes doctrinals més aspres era la polèmica sobre el dogma de la Immaculada Concepció. Amb tot, els diversos aspectes estaven ben imbricats uns amb altres. Així, els dominics no sols eren contraris a aquest dogma, sinó que també eren els principals atacants del culte i la veneració de Ramon Llull, al qual consideraven heretge. En canvi, els franciscans eren totalment oposats. Els jesuïtes comptaren amb personalitats en les dues postures, encara que, en conjunt, s'inclinaven més a les posicions dels dominics.

La polèmica no sols era teòrica, sinó que sovint s'arribava a les bregues multitudinàries i a l'atemptat. Els ano-

menats *gorrions* –prolul·listes- i *marells* –antilul·listes- s'enfrontaven no sols a l'Estudi General i les escoles, sinó que també dividien bona part de la població. Aquest panorama continua més o manco controlat fins el setembre de 1772 quan Juan Díaz de la Guerra arribà com a nou bisbe. Ja a 1768, Carles III havia ordenat que el castellà fos la llengua habitual de les escoles i els documents oficials. El bisbe d'aquell moment, Francisco Garrido de la Vega, manà que els sermons fossin en castellà a totes les esglésies, cosa que provocà greus enfrontaments entre bona part del clergat. S'iniciava una polèmica que s'aniria repetint de tant en tant. El concili de Trento (1545 – 1563) havia ordenat que els sermons i el catecisme s'ensenyassin en la llengua vernacle, però des de la cort s'interpretava taxativament que aquesta era el castellà.

Juan Díaz de la Guerra es convertí en una important falca del procés de castellanització i un dels aspectes més notables fou la repressió del culte al beat Ramon Llull. Inspirat per Antonio Ruiz, secretari del bisbat, es duqué endavant un atac frontal a tot el culte públic d'aquest beat. Durant cinc anys, s'ordenà la retirada de qualsevol imatge seva i es prohibiren els bateigs amb el seu nom. Les mesures varen ser relativament efectives a Ciutat de Mallorca, però la resistència a les parròquies foranes va ser molt intensa.

De manera paral·lela a la repressió del culte a Ramon Llull es produí la del culte a sant Cabrit i sant Bassa. El pri-

mer en fer-se va ser la realització d'un inventari de les seves representacions i ordenar-ne la retirada. L'efectivitat d'aquesta i altres mesures va ser relativa. Així, a Ciutat de Mallorca, només es conseguí que es llevàs un quadre de la Porta Pintada. L'ordre va tenir lloc el 10 de setembre de 1776. En ella, el bisbe feia notar que aquest responia a "*dos hombres que se están asando al fuego por algunos ministros y que algunas de dichas pintura e imágenes tienen los títulos de sant Cabrit i sant Bassa, dando a entender que son mártires y verdaderamente santos como haber padecido el último suplicio en odio a la fe y religión; y mediante que dicha exposición con el expresado título podría creerse aprobada tácita o expresamente por Su l. Rdma. No les reconoce por santos ni mártires ni el suplicio, sino como un castigo dado por el rey don Alfonso 4º de Aragón*".¹³ En canvi, no es toquen cap de les imatges que es podien veure a la Seu.

El decret bisbal resulta ben clar des d'un punt de vista polític. No es podia acceptar el martiri, sinó que era un càstig imposat per un rei legítim. Tampoc es podia acceptar de cap manera la veneració d'unes persones que havien posat en entredit el poder reial per part d'una dinastia de la qual la borbònica n'era la seva hereva legítima. De cap manera es podia considerar un delictes com a un acte encomiable i el seu càstig un martiri.

En conjunt, es tornava manar la retirada de totes les imatges existents tan públiques com privades, amb l'amenaça de les penes que el prelat trobàs escaients. El decret va ser adreçat a l'Ajuntament de Palma que, el dia 7 d'octubre de 1776, protestà enèrgicament. La resistència no es limità a la ciutat. El 6 d'octubre del mateix any, l'Ajuntament d'Alaró, en una sessió extraordinària havia sol·licitat informació per confirmar si era cert que el vicari havia rebut ordres de fer baixar dels altars de l'oratori del castell i de l'església de Consell les imatges. Una vegada confirmat, es va decidir per unanimitat que es tractava d'un greuge pel poble i es va resoldre protestar, demanar la suspensió de l'orde i acudir a instàncies superiors.¹⁴ No serví de res. El 27

Bisbe Juan Díaz de la Guerra
Bisbat de Mallorca

13. GUASP: *Nuestra Señora del Refugio* ..., p. 28.

14. GUASP: *Nuestra Señora del Refugio* ..., pp. 28-29.

15. CAMPANER: *Cronicón Mayoricense*. Establecimiento Tipográfico de Juan Colomar y Salas. Palma, 1881, p. 576.

La repressió al culte de sant cabrit i sant Bassa acaba per imposar-se, ja que, malgrat tot, no s'havia produït un arrelament prou intens en l'espiritualitat popular.

de novembre de 1776, el doctor Evi-
nent, rector de Lluçmajor, va ser co-
missionat pel bisbe per retirar les
imatges que hi havia en el castell d'A-
laró.¹⁵

Simultàniament a aquesta repressió, hi
hagué la del beat Ramon Llull. Des de
1775, es perseguí el seu culte i, a l'any
següent, també s'ordenava la retirada
de les seves imatges. El 20 de setem-
bre de 1776, els regidors de Felanitx es
negaren a la retirada de la que hi havia
en el puig de sant Salvador i el dia 25
s'amenaçava sots pena d'entredit ge-
neral a tota la diòcesi en cas de no ac-
tar les ordres. I això que el dia 17 de
setembre s'havia rebut la notícia del
trasllat del bisbe a Sigüenza.¹⁶ Pel que
fa a sor Catalina Thomàs, amb el su-
port del cardenal Antoni Despuig, es
va moure per altres camins i contra-
des.

La repressió al culte de sant Cabrit i
sant Bassa acaba per imposar-se, ja
que, malgrat tot, no s'havia produït un
arrelament prou intens en l'espiritua-
litat popular.¹⁷ En línies generals, tot el
segle XVIII i bona part del segle XIX
varen ser de persecució. Es recordava
la llegenda i alguns lletraferits en sa-
bien l'origen, però no va ser fins la Re-
naixença que se'n produirà una
recuperació a tots els nivells.

La tradició recuperada

Després de l'onada repressiva del fi-
nals del segle XVIII, es donà un període

de més de 50 anys de silenci. No serà
fins els primers moments del Roman-
ticisme. Varen ser dos personatges
que sovint polemitzaren entre ells els
que revifaren altra cop llegenda i his-
tòria. Antoni Furió, amb una ideologia
molt propera al liberalisme, publicà
novament els esdeveniments de 1285,
sense una veritable crítica històrica. A
la seva obra *Panorama de las Islas Ba-
leares*, de 1840, repeteix escrits ante-
riors considerant que Guillem Cabrit i
Guillem Bassa eren *héroes de la religión
y la patria*. Anava molt més enfora que
el sermó de Mossèn Planes. Per a ell,
no hi havia cap dubte de la realitat his-
tòrica dels fets i encara més afirmava
que els màrtirs eren els alcaïds del cas-
tell i que l'havien rebut personalment
del rei Jaume II. En conseqüència, eren
mártires del juramento.¹⁸

Aquest estudiós no havia posat es-
ment en cap de les incongruències
que, des de feia temps, plantejaven els
contraris al culte. Per aquest motiu, un
autor que sovint li donava rèplica, com
Joaquim M. Bover, aviat argüí nous
elements. S'ha de tenir present que J.
M. Bover es trobava ideològicament
més proper al conservadurisme i so-
vint s'enfrontà amb l'aristocràcia
illenca que es negava a reconèixer-lo
com a un dels seus. La història de Ca-
brit i Bassa li donà peu a argumentar
en favor de les seves tesis.

Curiosament, en el seu *Nobiliario Ma-
llorquín*, no individualitza cap entrada
pròpia per aquests llinatges. S'ha d'es-
perar a l'obra que conjuntament pu-
blicà amb Miquel Moragues per tenir
un nou tractament. L'objectiu era clar:

15. CAMPANER: *Cronicón Mayoricense*. Establecimiento Tipográfico de Juan Colomar y Salas. Palma, 1881, p. 576.

16. CAMPANER: *Cronicón Mayoricense*, pp. 573-574.

17. En aquest sentit, és molt important considerar que mai se'ls pogué atribuir un miracle. En el sermó de Moceen Jeroni Planes, de 1625, es deia que s'esperaven grans prodigis per la seva intervenció. En els menys de 20 anys que foren venerats de manera pública no hi va haver temps per a que es donassin fets portentosos.

18. FURIÓ, A: *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*. Luís Ripoll. Palma, 1988, pp. 59 i 166.

presentar les proves històriques que desmuntassin les crítiques tradicionals aplicades als esdeveniments de 1285. Anava, emperò, més enfora, ja que volia demostrar la fidelitat del Regne de Mallorca al seu monarca que havia estat traït precisament per l'aristocràcia.

En ares de demostrar-ho, arribà a la manipulació i la falsificació de fonts. No deixa de ser curiós que, en una publicació menor, intentà demostrar que Catalina Cabrit s'havia casat amb l'infant Sanxo de Mallorca.¹⁹ El tema era important, tota vegada que J. M. Bover intentava demostrar com entre els seus avantpassats hi havia aquest personatge. Malgrat tots els intents, no conseguí desfer les crítiques fetes a la història i no pogué aportar cap dada nova vertaderament rellevant. Així i tot, el gravat que publicaren i que, amb bona mesura, beu dels quadres de Miquel Bestard, serví per a una nova onada de representacions del martiri.

José M. Quadrado, molt sovint en desacord amb J. M. Bover, no tractà mai de manera específica el tema de la defensa del castell d'Alaró i els fets que l'acompanyaren. Tan sols en una nota a la que completava un text de Pau Pí-ferrer lamentava que l'autor català no esmentàs l'esdeveniment. El fet curiós és que qualificava el capítol de llegendari i els màrtirs de simples soldats.²⁰ Existeixen altres elements que permeten sospitar dels dubtes que tenia J. M. Quadrado sobre la realitat històrica d'aquests successos. De totes maneres, la seva ideologia, ultralegitimista i

conservadora, pesà més que una investigació a fons.

És en aquest marc quan es començaren a publicar les aportacions de dos grans defensors del culte, com foren Miquel Bonet i Tomàs Aguiló. Del primer, un erudit curiós de la història, es tenen una sèrie d'articles que anaven més enllà de la simple publicació de documents. Molts dels temes que tractà corresponien a aspectes conflictius de la història illenca i veren la llum pública amb posterioritat al seixenni revolucionari. El que pretenia era demostrar la inoperativitat de la revolta i de la revolució. D'aquí que la fidelitat al monarca i el manteniment de l'ordre públic era un objectiu de qualsevol societat estable. Per la seva banda, Tomàs Aguiló, nebot del patriarca Marian Aguiló, es trobava amb molt bones relacions amb l'anterior. De fet, el primer li facilità documents inèdits que ell publicà per primera vegada i que contribuïen a completar el conjunt.²¹

Varen ser les aportacions d'aquests dos autors les que acallaren per molts d'anys els dubtes que es podien tenir i semblaren donar la raó a les interpretacions clàssiques. S'ha hagut d'esperar ja a la segona mitat del segle XX, després dels estudis de Bartomeu Guasp, per a retrobar les mancances, contradiccions i buits de la llegenda tradicional .

19. MORAGUES, M / BOVER, J. Ma. *Historia General del Reino de Mallorca, escrita por los cronistas Juan Dameto, Vicente Mut y Geronimo Alemany, corregida e ilustrada con abundantes notas y documentos, y escrita hasta nuestros días por --- y ---*. Juan Guasp y Pascual [Impresor] – Palma, 1840, Tom II, p. 842.

20. PIERRER, P. / J. Ma. QUADRADO: *España. Sus monumentos y artes – Su naturaleza e historia*. Islas Baleares. Establecimiento Tipográfico-Editorial de Daniel Cortezo & Cia. Barcelona, 1888, p. 145.

21. AGUILÓ, T: *sant Cabrit i sant Bassa. Heroicos defensores del Castillo de Alaró*. Imprenta Francisco Pons. Col. Biblioteca Balear. Palma, 1957.

Referències bibliogràfiques

AGUILÓ; T. *sant Cabrit i sant Bassa. Heroicos defensores del Castillo de Alaró*. Imprenta Francisco Pons. Col. Biblioteca Balear – Palma, 1957.

ALEMANY, G. *Historia General del Reino de Mallorca*. Exemplar en part impreso, en parte manuscrito de la Biblioteca March, Segle XVIII.

AMENGUAL i BATLLE, J. *Els orígens del cristianisme a les Balears*. Ed. Moll – Palma, 1991.

BERNAT i ROCA, M. / SERRA i BARCELÓ, J. *sant Cabit i sant Bassa. Com es contruí un mite a la Mallorca medieval*. Leonard Muntaner, Editor. Col. Llibres de la nostra terra, núm. 46 – Palma, 2000.

BERNAT i ROCA, M. / SERRA i BARCELÓ, J. *La veu de la revoltea. Sermonadors i profetes a les Germanies de Mallorca (1521 – 1523)*. Leonard Muntaner, Editor. Col. L'Arjau, núm. 9 – Palma, 2008.

BERTELI, S. *Rebeldes, libertinos y ortodoxos en el Barroco*. Ed. Península – Barcelona, 1974.

BINIMELIS, J. *Nueva Historia del Reino de Mallorca y de otras islas a ella adyacentes* – Palma, 1927.

BONET, M. "Noticias sobre algunos partidarios de Jaime II", *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, Tom VII; 1897, pp. 36, 41, 57-59 i 80-81.

BOVER, J. Ma. *Biblioteca de Escritores Baleares*. Ed. Curial. Col. de Documents de Cultura. Facsímils – Barcelona, 1975.

CAMPANER y FUERTES, Á. *Cronicón Mayoricense*

CARO BAROJA, J. *Las falsificaciones de la historia (en relación a la Historia de España)*. Ed. Seix y Barral – Barcelona, 1992.

CASANOVA TODOLÍ, U. de: "La peste de 1.652: problemas de cuantificación y gasto" in *Estudis Baleàrics* nº 21, 1986, pp. 51-62.

CASANOVA TODOLÍ, U. de *Aproximación a la historia mallorquina del siglo XVII: Política financiera y crisis de subsistencia*. Amarú, ediciones. Salamanca, 2004.

CATEURA BENNASSAR, P. "El bipartidismo en Mallorca de comienzos del siglo XV", *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, Tom 41, 1985, pp. 157-170.

DAMETO, J. *Historia General del Reino de Mallorca* - Palma, 1632.

FURIÓ, A. *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*. Luís Ripoll – Palma, 1988.

GODOY ALCÁNTARA, J. *Historia crítica de los falsos cronicones*. Ed. Tres, catorce, diecisiete. Col. Alatar – Madrid, 1981.

GUASP, B. *Nuestra Señora del Refugio en el Castillo de Alaró* – Mallorca, 1945.

GUASP, B. "Sobre el extinguido culto de Cabrit y Bassa", *Analecta Sacra Tarraconensia*, Vol. VIII, 1946, pp. 91-102.

GUASP, B. *Alaró y la peste de 1652. St. Sebastià y St. Roc* – Mallorca, 1960.

GUASP, B. *Alaró y su castillo* – Mallorca, 1973.

HABSBURGO y LORENA, L.S. *Els castells roquers de Mallorca. Història y llegenda*. Conselleria d'Educació i Esports – Palma, 1994.

JUAN VIDAL, J. *El sistema de gobierno en el Reino de Mallorca (siglos XV – XVII)*. Ed. El Tall – Palma, 1996.

LLOMPART MORAGUES, G. "«Rei de Mallorches, mal regnats ...». Una enquesta secreta feta pel governador Arnau d'Erill en 1344", *Randa*, núm. 29, 1991, pp. 51-62.

MARTÍNEZ FERRANDO, J.E. *La tràgica història del reis de Mallorca*. Ed. Aedos – Barcelona, 1960.

MATEU MAIRATA, G. *Obispos de Mallorca*. Ed. Cort – Palma, 1985.

MIRALLES SBERT, J. *Las reliquias y relicarios de la Catedral de Mallorca*. Col. Monumenta Maioricensia – Palma, 1961.

MORAGUES, M / BOVER, J. Ma. *Historia General del Reino de Mallorca, escrita por los cronistas Juan Dameto, Vicente Muy y Geronimo Alemany, corregida e ilustrada con abundantes notas y documentos, y escrita hasta nuestros días por — y —*. Juan Guasp y Pascual [Impresor] – Palma, 1840, Tom II, p. 842.

MUT, V. *Historia del Reino de Mallorca* – Palma, 1650.

PASCUAL FONT, M. [Estudi preliminar de:] *Fragments del Breviari de l'Església de Mallorca*. Miquel Font, Editor. Col. Alicorn, núm. 3 – Palma. 1995.

PIFERRER, P. / J. Ma. QUADRADO *España. Sus monumentos y artes – Su naturaleza e historia. Islas Baleares*. Establecimiento Tipográfico-Editorial de Daniel Cortezo & Cia – Barcelona, 1888.

PLANAS ROSSELLÓ, A. "Los juristas en la Mallorca del siglo XIII", *Memòries de l'Acadèmia mallorquina d'Estudis Generològics*, núm. 8, 1998, pp. 7-23.

PLANAS, G. *Sermón de los ínclitos mártires sant Cabrit y sant Bassa, naturales del fidelísimo y Dorado Reyno de Mallorca, naturales de la Villa de Alaró. Predicado por el muy R.P.F. — — — — —, reliogiso [sic] descalço del Orden de sant Francisco. Con licencia del Ordinario, y Superior de la Orden*. En Mallorca, por Gabriel Guasp. Anyo 1625. A costa del Doctor Joan Coll, Rector de la Villa de Alaró, Specialíssimo devoto de los Sanctos.

ROSSELLÓ VAQUER, R/ BOVER PUJOL, J. *Barroquisme processional a Mallorca*. Ed. Jovellanos. Palma, 1981.

SERRA i BARCELÓ, J. "Mallorca i la Unió d'Armes. Primeres aportacions", *Randa*, núm. 18, 1985, pp. 25-44.

SERRA i BARCELÓ, J. "«Lo rey qui fo» *El context ideològic del destronament de Jaume III*", Actes de les XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals: *El Regne de Mallorca a l'època de la dinastia primitiva*", Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1998, pp. 265-290.

URGELL HERNÁNDEZ, R. [Direcció i estudi històric] / MUT CALAFELL; A. [Transcripció del text llatí] / FONT JAUME, A. [Versions catalana i castellana] *L'últim testament de Jaume I (Montpeller, 26 d'agost de 1272)*. Arxiu del Regne de Mallorca / Parlament de les Illes Balears. José J. de Olañeta Editor – Barcelona, 2009.

VAQUER BENNÀSSER, O. "La peste de 1652 en Mallorca" in *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, Tom XLV, 1989, pp. 233-248.

WILLEMSEN, C.A. *Ocaso del Reino de Mallorca y extinción de la dinastía mallorquina* – Palma, 1955.

ZURITA, J. *Anales de la Corona de Aragón*. Impresos en Çaragoça, en el Colegio de San Vicente Ferrer por Juan de la Naja y Quartanet, 1610.

SEBASTIÀ ALZAMORA

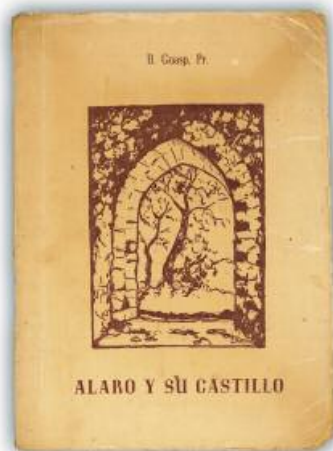
A la muntanya de la vida i de la mort

N

o és ver, com s'ha opinat en diverses ocasions, que els mallorquins siguem negats per a l'èpica. Sí que és cert que tenim un natural que més aviat tomba cap a aquell estat de l'esperit que anomenam pardaleria, i a les seves manifestacions: n'hi ha prou de fer un cop d'ull a les nostres narracions tradicionals de transmissió oral —és a dir, a les rondalles que amb tanta brillantor va recopilar i transcriure mossèn Antoni M. Alcover, sota el pseudònim de Jordi des Racó— per comprovar que, en un percentatge ben alt, són relats que tenen més tendència al to burlesc que no pas a la pompa més o menys solemne. I tanmateix, algunes de les millors rondalles, com *L'amor de les tres taronges* o *La flor romanial*, demostren amb eloqüència que l'imaginari mallorquí no tan sols està capacitat per a l'èpica, sinó també per a la poesia i la imaginació —prerrogativa humana ben diferent de la fantasia, com

va deixar establert, per cortesia de Samuel Coleridge, el romanticisme anglès.

De naturalesa plenament romàntica (tot i que de datació medieval), i de configuració netament èpica, és la llegenda dels alaroners Guillem Cabrit i Guillem Bassa —o sant Cabrit i sant Bassa, com prefereix la devoció tradicional. No té res d'estrany que la història de la mort d'aquests dos personatges s'hagi guanyat honors de santedat, entre d'altres coses perquè és prou bèstia per merèixer, sens dubte, l'ingrés en el martirologi. No en repetiré ara els detalls perquè en aquest mateix catàleg el lector hi trobarà textos que ho explicaran molt millor del que podria fer-ho jo, però sí que m'agradaria reproduir un parell de mostres del tractament que, en vers, han rebut en Cabrit i en Bassa. La primera data de l'any 1947 i és obra del també alaroner pare Bartomeu Guasp, autor d'una senyora "Cançó dels alaroners" que constitueix una encesa lloa al Castell i tot el que representa, i que inclou, com no podia ser altrament,

Alaró y su castillo
Bartomeu Guasp
Impremta Moderna
Llucmajor, 1973

**Nuestra Señora del Refugio
en el castillo de Alaró**
Bartomeu Guasp
Talleres gráficos "Ferbi"
Palma, 1945

una estrofa específicament dedicada a la tragèdia que ens ocupa:

La història de nostra raça
tingué aquí dalt gonfanoners
de lleialtat: Cabrit i Bassa,
en heroisme i fe els primers,
ara en la glòria que mai passa
mostren ses palmes i llorers.

Poca broma. La segona mostra, segurament més coneguda i una mica més extensa i dramatitzada, pertany al poema El Comte Mal, que el solleric Guillem Colom va donar a conèixer l'any 1950, i que fa com segueix:

—I qui amb tal ordre us envia?,
Cabrit irat responia.
—Anfós d'Aragó i Mallorca, jurat com a
rei i hereu.
—No coneixem al reialme
altre rei que el rei en Jaume!
A Mallorca, i perdonau-me,
Anfós és un peix que es
menja amb allioli a tot arreu...
—Llamp del cell, que és gran vilesa
sufrir més vostra escamesa!
Qui gosa amb tals paraules insultar el
rei d'Aragó?
—cria Anfós als de la plaça.
—Dos lleials: Cabrit i Bassa.
—Cabrit, dieu? Bona caça!
Doncs, com cabrits jur rostir-vos per
escarment del traïdor!

Etcètera. També és mala sort que, en una circumstància habitualment tan poc hospitalària com el setge d'un castell (del Castell, en aquest cas) anessin a trobar-s'hi un rei que es deia Anfós —per Alfons— i un defensor de la fortalesa a qui anomenaven Cabrit. D'això se'n diu un mal començament, que com era de preveure va desembocar en el pitjor final possible: en Cabrit, juntament amb el seu company d'armes Bassa, van ser rostits de viu en viu damunt una graella, d'acord amb l'amenaça proferida pel rei Alfons.

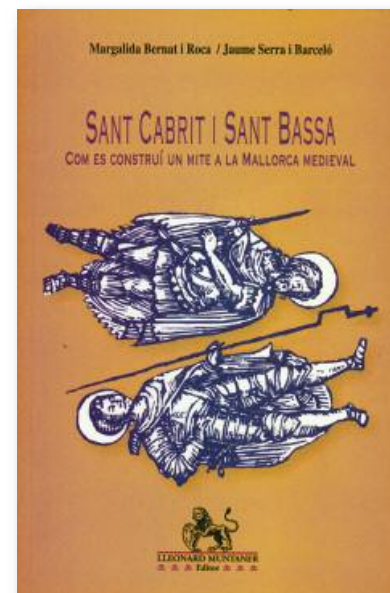
Com a poetes, tant el pare Bartomeu Guasp com don Guillem Colom van fer part de la fornada més tardana de l'Escola Mallorquina, i tinc la sensació que el fet que tots dos escollissin dedicar uns versos a en Cabrit i en Bassa en plena foscuria franquista (1947, o 1950, són anys en què la repressió del règim dictatorial sobre la cultura i la llengua catalanes era especialment crua i brutal) respon a una manera de fer molt característica de l'esmentada Escola, que és aquella de dir les coses com un qui no diu res. I és que oficialment, en Cabrit i en Bassa eren dos màrtirs de la fe cristiana que havien arribat a rebre culte com a sants: una temàtica del tot apta, doncs, ni que fos en llengua vernacle, per al gust de floridura imposat pel franquisme triomfal. Però que a la vegada, i naturalment de forma subreptícia, permetia als dos poetes al·ludir a un fet històric com el

de la confiscació del regne de Mallorca per part d'Alfons el Franc al seu oncle Jaume II de Mallorca, assumpte força més espinós perquè implicava l'evocació de la Corona Catalano-Aragonesa.

I és que, tant si poseeix cap casta de veracitat històrica com si es tracta d'una llegenda pura i simple, la història d'en Cabrit i en Bassa té molt més a veure amb la intricada política medieval que amb cap expressió de beateria. A la mort de Jaume I, que juntament amb el seu cavall també va deixar una empremta literal en la mitologia del Castell d'Alaró (cròniques apòcrifes expliquen que determinades erosions en el terreny de la muntanya són degudes a la ferocitat de les peülles de la muntura del rei en Jaume, quan prenia força perquè el seu genet segàs caps de moro amb la major eficàcia possible), i d'acord amb el repartiment successori ordenat pel testament del mateix Jaume I, la Corona Catalano-Aragonesa es va mig-partir. D'una banda, s'establí la Corona d'Aragó, formada pel regne d'Aragó, Catalunya i el País Valencià, de la qual en fou hereu el primogènit, Pere el Gran (de qui, per cert, recentment se n'ha exhumat la mòmia, que reposava al Monestir de santes Creus). De l'altra, la Corona de Mallorca, formada pel Regne de Mallorca, el Rosselló i Montpeller, que va ser assignada a Jaume II, fill petit de Jaume I.

I aquí van començar els problemes. L'any 1279, només tres anys més tard de la mort del rei en Jaume, el seu fill Jaume II, en virtut del Tractat de Perpinyà, va ser obligat a retre vassallatge al germà major Pere el Gran. Aquest, al seu torn, va patir la dita Croada contra la Corona d'Aragó, declarada pel Papa Martí IV en represàlia per la conquesta militar del Regne de Sicília de l'any 1282, aquella que va fer exclamar a l'almirall Roger de Llúria la cèlebre frase segons la qual cap peix no havia de gosar alçar-se dins les aigües de la Mediterrània si no duia a la cua un escut o un senyal del rei d'Aragó. Jaume II va donar suport a la Croada del Vaticà contra Pere el Gran, i això li va valdre la bel·licositat del seu nebot Alfons o Anfós, dit el Franc o el Liberal, que l'any 1285 va iniciar, per encàrrec de son pare, la dita confiscació del Regne de Mallorca. Mentrestant, Pere el Gran va morir i Alfons va passar de ser infant a monarca: seria ja com a rei que hauria ordenat l'execució d'en Cabrit i en Bassa, que el Papa hauria aprofitat per consagrar dos nous sants que podia oposar al poder de la Corona d'Aragó.

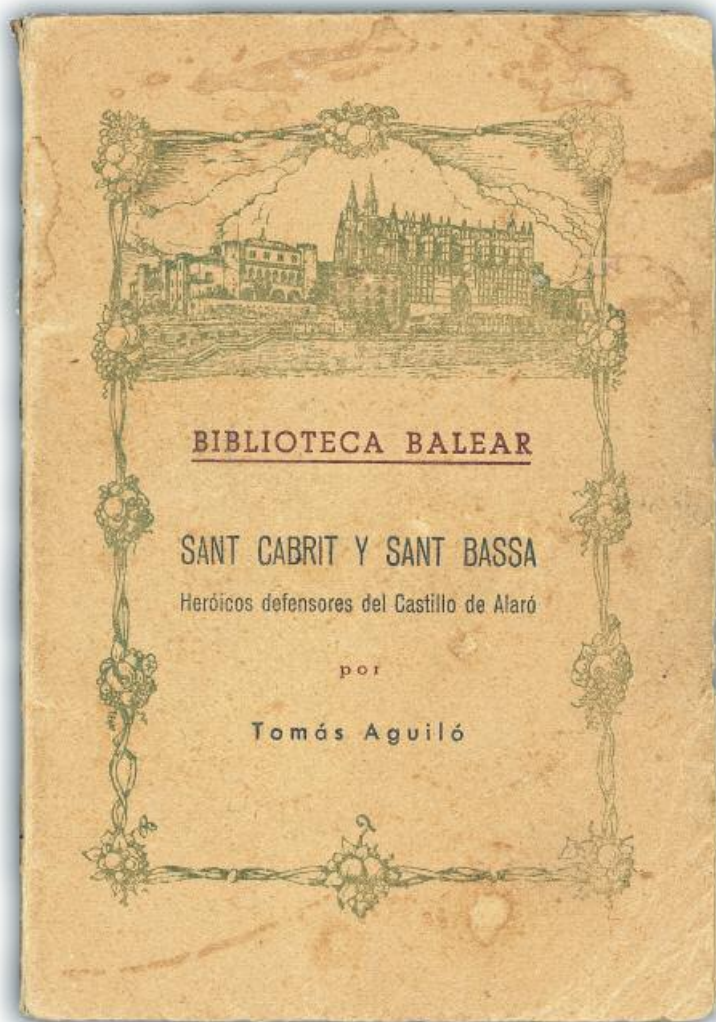
En definitiva, si Guillem Cabrit i Guillem Bassa haguessin arribat a existir (o, si més no, dos personatges amb els

sant Cabrit i sant Bassa
Com es construí un mite a la
Mallorca medieval

Margalida Bernat i Roca
Jaume Serra i Barceló
Leonard Muntaner Editor
Palma, 2000

Si Cabrit i Bassa haguessin arribat a existir (o, si més no, dos personatges amb els quals tinguessin una semblança més o menys remota), no haurien estat màrtirs de la fe, sinó combatents en un conflicte polític dels que eren habituals entre els papes i els reis medievals.

sant Cabrit y sant Bassa
Heroicos defensores del castillo de Alaró
 Tomàs Aguiló
 Editorial Mallorquina de Francisco Pons
 Palma, 1957

quals tinguessin una semblança més o menys remota) no haurien estat màrtirs de la fe, sinó combatents en un conflicte polític dels que eren habituals entre els papes i els reis medievals, en el qual haurien estat víctimes d'un crim de guerra especialment cruel. I a continuació, enaltits com a símbols d'un dels bàndols en lliça, que no debades era el que ostentava el poder religiós.

Tot plegat, bocins d'història que es difuminen dins les regions bromoses de la llegenda. Pura èpica, doncs, i com a tal, matèria per ser cantada i transmesa de generació en generació: les mateixes generacions que puguen, una rere l'altra, al castell d'Alaró, mola imponent que, abocada a la seva pròpia verticalitat gegantina, contempla impertèrrita l'agitació dels humans i la fressa dels esperits que l'habiten. Des dels dies incerts d'en Cabrit i en Bassa fins a la fi dels temps, els homes i les dones pujaran al Castell per devoció o per afany, per esport o per lleure, per riure o per una promesa, per fer-hi la guerra o l'amor, o per tenir-hi la sensació, en fi, que la història els xiuxiueja a cau d'orella alguna cosa, algun indicatiu propòsit del sentit de la vida i de la mort &.

el Patriarca Beneto Legado en el Concello de Trento, Alonso Arzobispo Valentin, Antonio Agustin Arzobispo Tarraconense, Dimas Casiodoro, Obispo de Barcelona, el subtilísimo Dr. Escot, en 1303, el gran Conceller de París Jacobo Fabro stapulense en 1315, Arnaldo Alberti Obispo e Inquisidor, el concilio Tridentino en 1563, Bernardo Ermengaudó Provincial del orden de Predicadores, e Inquisidor en la Provincia de Aragón en el año de 1393. De suerte que si este santo hombre, y su doctrina fueron calumniados, de la misma calumnia, ha sacado Dios Nuestro Señor, con su divina providencia tan grande bien, como es estar en evidentiísima y cierta opinión de Santo y católico, y su doctrina de buena sana Católica y Santa y verdadera circunstancias que pueden concurrir a ser Juces de este negocio, y de tan glorioso mártir el cual si ha de ser juzgado por su vida, toda ella después de su penitencia, y conocimiento de sí mismo fué espejo de santidad y ejemplo de caridad cristiana. Si se ha de juzgar por sus escritos, fué Dr. Angélico, e imposibilidad de ser hereje en ellos cometer herejía alguna formal, por que en todos sus libros y en cada uno de ellos, se someta a sí, y a sus libros, tratados y proposiciones, a la censura y corrección de la Iglesia Católica Romana; y por consiguiente (como dice S. Jerónimo) este tal no puede ser hereje. Tomó este Santo Filósofo la agua de la verdadera fuente, y la puso en el vaso muy profundo de su humildad: atribuyendo sus obras siempre a Dios, y a sí lo que es malo, lo que es vil, y miseria. Y por esto empieza siempre sus libros y tratados: Dios en vuestro nombre. Dios en vuestra virtud. Dios en vuestra bondad empieza este libro etc. No escribe que luego no vaya delante el nombre de Dios; no habla que luego la primera palabra no sea Cristo; invita a todos para Cristo; persuado amar en Cristo. Todo en fin lo encamina por Cristo. Y por esto hasta hoy no se ha visto, que el que ha seguido sus obras y doctrina, haya tropezado en la Santa fe Católica.

CAPITULO II

De la muerte de aquellos dos gloriosos bienaventurados Cabrit y Bassa en el Castillo de Alaró

Corriendo los años de 1293, D. Alonso III Rey de Aragón, nieto del Señor Rey D. Jaime el Conquistador, expugná la ciudad e Isla de Mallorca, por orden y de mandamiento de su padre el Rey D. Pedro de Aragón, quien tomó por motivo que el Rey D. Jaime de Mallorca su hermano, había roto el feudo a él debido, y que había dado paso y entrada al ejército del Rey de Francia, por sus estados de Rosellón para entrar a España y Cataluña, contra él. Estaba entonces el Rey D. Jaime en Montpellier, por lo que en poca resistencia sojuzgó D. Alonso la ciudad e isla la que luego le presta obediencia y homenaje. Solo el Castillo de Alaró no quiso rendirse, ni obedecer a sus mandamientos. Hicieron de esto relación los comisarios al Rey don Alonso, quien luego se partió de la ciudad para dicho Castillo de Alaró. Y luego mandó a las guardas que se rindiesen, y le entregasen el dicho Castillo, a quien uno de ellos respondió con desdén, diciendo:

—¿Quien es ese que nos manda le entreguemos el Castillo?
Dijole el Rey.

—¿Dó só Amphós, Rey de Aragón, y de Mallorca.— A esto respondió el guarda, con otro donaire.

—Amphós bien guisado comen los hombres, y no creo que haya Rey que tenga nombre de pescador; pero nosotros a ningún otro reconocemos por Rey y Señor, que el Rey D. Jaime, a quien tenemos jurado obediencia, e inviolablemente se la debemos. Preguntó el Rey quien era aquel que con tal desdén hablaba.

Respondió el mismo guardia diciendo:

—Yo soy Cabrito y éste, mi compañero, se llama Bassa.

Tomo V

7

Nueva historia de la isla de Mallorca y de otras islas adyacentes

Juan Binimelis
Imprenta de José Tous
Palma, 1927

CABRIT I BASSA

(De El Comte Mal)

Sobre el castell solitari
arboren com un desvari
la senyera de Mallorca que al traïdor no s'ha
[arriet,
i que es dreça sobirana
sobre el mont, sobre la plana
—com una estrella llunyana—
contra la host aragonessa, al vent de la llibertat.

Quan la lluita es fa més forta,
truca un missatger a la porta:
—Castellans, lliurau de pressa les claus del castell
[rebel

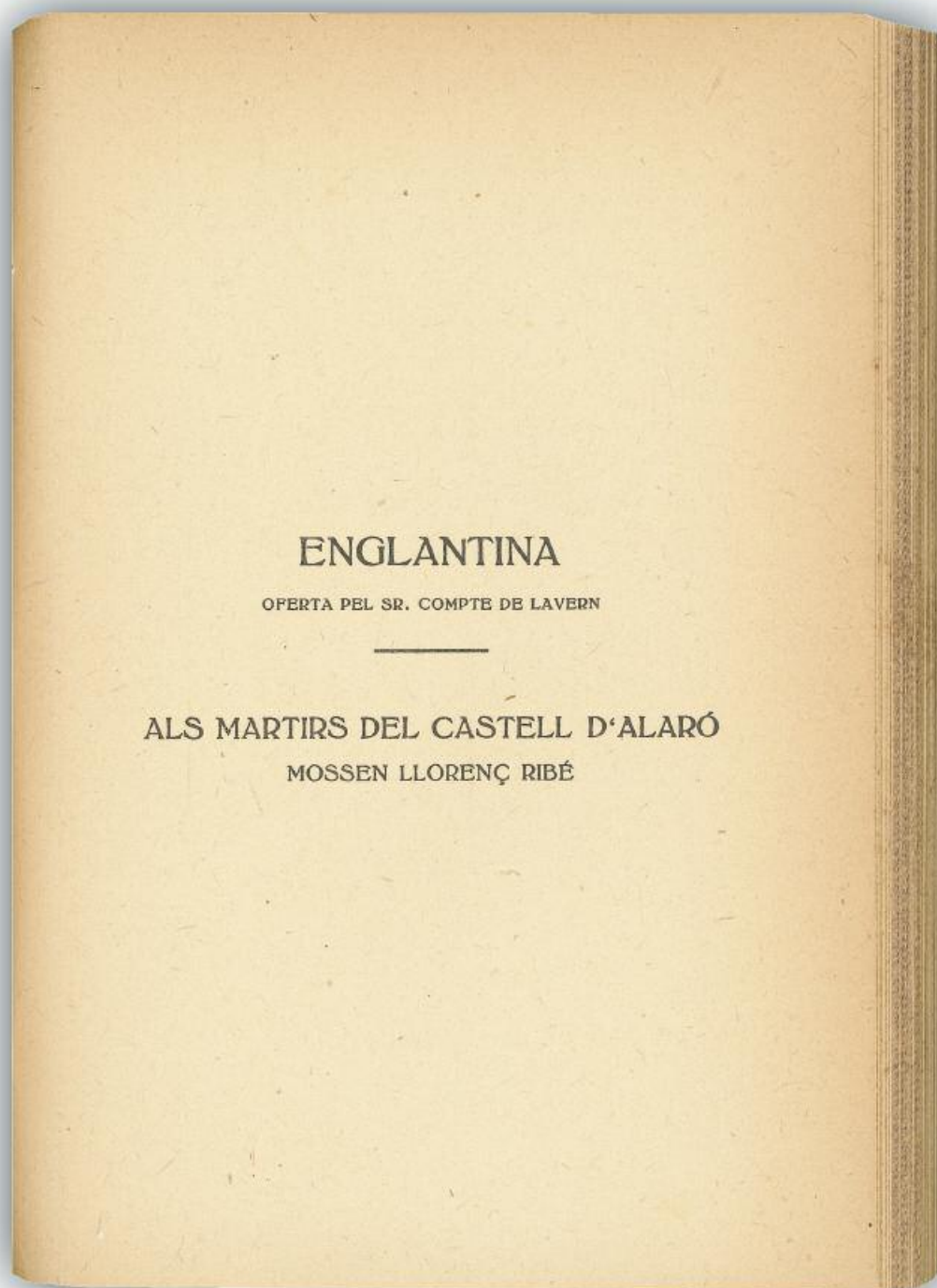
o de grat deixau-vos pendre:
el fort que car es deixi vendre
serà en sec fet pols i cendra,
insepulcrist els qui el defensin i menjats pels corbs
[del cell—

—I, ¿quí amb tal ordre us envia?—
Cabrit, irat, responia.—

5

**Cabrit i Bassa
(De El Comte Mal)**

La historia de Mallorca
cantada pels poetes
Guillem Colom
Editorial Moll
Palma, 1963

Relat 'Als màrtirs del castell d'Alaró'
Llorenç Ribé
*Volum dels Jochs Florals y Certamen
musical de la Societat "Iris"*
Gráfica Manén - Mataró, 1919

ALS MÁRTIRS DEL CASTELL D'ALARÓ

LEMA: *De la Mallorca enasprada
i heròica.*

I

Alt, dins el sol de juliol, qui cega;
sobre els poblats que sota el sol s'aclofen;
sobre els torrents qui allarguen la gola àvida;
sobre els camins, assedegats i pàl·lids;
alt, més que el bosc de negrejants alzines,
alt, més que els pins escabellats i rossos,
he vist brillar, dintre el castell en runes,
El ferro agut de vostra llança invicta,

II

Bessons en tot aquí damunt florien
iguals en anys i en joventut esquerpa:
eren vibrants tots dos com dues fleixes,
eren esvelts tots dos com dues llances,

47

Relat 'Als màrtirs del castell d'Alaró'

Llorenç Riber

*Volum dels Jochs Florals y Certamen
musical de la Societat "Iris"*

Gráfica Manén - Mataró, 1919

Cabrit y Bassa

Así, escuetamente, por sólo su primer apellido y como en tono familiar, designa aún la voz popular a los dos Guillemos que tan heroicamente figuraron en la resistencia del castillo de Alaró que recibieron el castigo del fuego en 1285, según queda indicado en el capitán anterior. El primer documento escrito que nos refiere el luctuoso episodio es del año 1488, o sea con dos centurias de retraso. Tan largo y cerrado silencio podría inducir a pensar si se trata de personajes legendarios, actores de un drama ficticio. Ciertamente, a primera vista llama la atención el que para nada los mencionen los antiguos cronistas de Aragón y Cataluña, Muntaner, Thomich, Boades, Carbonell y Zurita al narrar, como cosa cierta y sabida, la venida de Don Alfonso, afirmando que bien pronto se le rindió la ciudad y todo el reino de Mallorca. Únicamente el analista aragonés, Zurita, hace memoria de los tres castillos roqueros de Pollensa, Alaró y Santueri y, después de describir la rendición del primero, añade que los otros dos se dieron también a partido. Se comprende que dichos autores nos dejasen a oscuras sobre el trágico final de Cabrit y Bassa por considerarlo demasiado minucioso o que lo callaran por resultar una negra afrenta para la Casa Real de Aragón.

A falta de documentos costáneos, recurramos a la primera fuente escrita, de la cual helieron los autores modernos, o sea al Breviario *Mayoricense* que tuvo dos ediciones: la primera es de 1488 y, según la opinión más común, se hizo en Miramar bajo la dirección del Rdo. Bartolomé Caldentey Pbro., y la otra en Venecia el año 1506. Pues, en un libro tan autorizado como lo es el del rezo canónico apareció la fiesta de los santos Mártires Cabrit y Bassa, con Lecciones propias en el oficio de Matines. Víctimas de la rapacidad del tiempo llegaron a desaparecer enteramente los ejemplares de ambos Breviarios, con excepción de uno solo que cuidadosamente se conserva, como preciosa reliquia, en el convento de Sta. Magdalena, de Palma, por ser el que usó Sta. Catalina Thomas, de los estampados en Venecia. En este rarísimo ejemplar pueden verse dichas Lecciones, que ya figuraban en el Breviario de 1488, como afirma el M. Rdo. P. Fray

Nuestra Señora del Refugio en el castillo de Alaró

Bartomeu Guasp
Talleres gráficos "Ferbi"
Palma, 1945

en este pueblo, no hubiera manifestado más amor a lo nuestro. Con justo motivo el Ayuntamiento le dedicó una de las nuevas calles.

COLOMA ROSSELLO, LITERATA

Miembro de la familia de Son Manyes, cuya casa solariega se mantiene en pie todavía, en su infancia y juventud D. Coloma Rossello Miralles de Tagamanent pasó largas temporadas en Alaró despertándole siempre entusiasmo nuestro paisaje y las costumbres ancestrales del pueblo en su morigerado ambiente; en Alaró, a que en cierto modo estuvo vinculada, sintiéndose feliz, tanto es así que, después de casada, alquiló vivienda en Son Corp. De Alaró hablaba siempre con cariño. Señora de Sans, residió con su marido e hijos en la Caruja de Valldemossa, y allí, sabiendo comprender lo que hay de bello en la naturaleza y cautivada por la voz de la historia y tradiciones del lugar, se puso a cultivar la literatura colaborando en Revistas catalanas y de América. Publicó una "Gala histórica y descriptiva de Valldemossa", más el librito "Valldemossines", con dedicación al Arzobispo de Austria D. Luis Salvador, quien la admiraba por sus dotes literarias, cosa poco común en una mujer de aquel tiempo. Falleció a los 80 años, mes de abril de 1955.

Bueno será hacer aquí mención de su hermano D. FRANCISCO. Distinguido por sus padres, D. Francisco y D.ª Isabel, con el mayorazgo, al vender Son Manyes, viñas y otras tierras de su propiedad, cedió al Castillo, por indicación y mediación de D. Juan Rossello de Son Forteza, un buen lote de muebles de fina madera que ahora adornan el salón de descanso en la hospedería: otomanas y cuadros (por tener sobre el altar el sagrario de la Eucaristía. Los retratos de ambos "mártires" no faltaron en la iglesia de Consell, y se ven aún en el retablo del Oratorio del Castillo).

Efigies de Cabrit y Bassa

Ya se sabe que G. Cabrit y G. Bassa, en la resistencia de nuestro castillo contra las fuerzas mandadas por el invasor D. Alfonso de Aragón en 1285 ó 86, se distinguieron muy notablemente entre los demás compañeros, y que, recibido el castigo de ser quemados vivos, llegaron a ser tenidos en veneración con título de "santos mártires". En 1397 celebrábase, como función acostumbrada, en la catedral, y en la Dominica «infra octavam omnium sanctorum», fiesta solemne a todos los mártires, y entre las pinturas del retablo de su altar —altar de tots els Mártirs— creíase figuraban las pinturas de los dos

Jerónimo Planas, sujeto merecedor de todo crédito. (1) Recojamos aquí lo principal del interesante relato.

Fué alrededor de 1285; regia el timón de la Iglesia el papa Honorio IV, ceñía la corona de Mallorca Don Jaime II, hijo del Conquistador, y era alcaide del castro alraucense Ramón de Paludano. Don Pedro de Aragón, resentido de su hermano el de Mallorca, determinó arrobatarle el reino, venganza que, si no pudo llevarla a efecto él, fué cumplida por su hijo Don Alfonso. Este, ganada ya la Isla, «centrase de que sólo quedaba sin rendirse el castillo de Alaró; fué allí en persona y mandó a aquella guarnición la entrega de la fortaleza. ¿Quién es éste que tal cosa quiere de nosotros? preguntó uno de los encastillados. —Yo soy, respondió él, Don Alfonso, rey de Aragón y de Mallorca. Replicó el otro con donaire: *Antós* (en nuestra lengua vulgar el nombre de aquel soberano es idéntico al de cierto género de pez-cado) se come con salsa. Y nosotros no comemos a otro por rey sino a Don Jaime, a quien prestamos juramento y homenaje, y ahora pretendemos guardarle la fe y lealtad inviolablemente. Y, preguntando el aragonés quién era el que de tal guisa le hablaba, fué contestado: Yo me llamo Capel-ito (en vulgar Cabrit) y mi compañero Bassa. Añadió entonces el rey: Pues yo te juro que conforme a tu apellido teasaré como a un cabrito. Al cabo de pocos días, siendo tomado el Castillo con las armas e industria del mismo monarca, ordenó poner en unos asadores de hierro sobre ascuas flamantes a los dichos Cabrit y Bassa. Tan atro-

(1) Por espacio de 40 años perteneció a la Orden de San Francisco, de la que, después de haber sido Guardián y Provincial durante varios y haber fundado 17 casas conventuales, fué maestro de Victoria Casanovi, en 1421, por el Papa Gregorio XV. A 24 de marzo de 1525 volvió la sagrada de San Bruno en el monasterio de Jesús Nazareno de Valldemossa, donde murió al cabo de diez años observado de todas las virtudes. No muchos años de obrar en el Reino cartujano, hizo el peregrino en una fiesta de su capilla. Tu trabajo ordena se dió después a la orden, llamado el folio en la portada, con inscripción: *Servicio de las ediciones impresas: San Cabrit y Sant Bassa, mártires del Molino y Donado Reges de Mallorca, naturales de la Villa de Alaró. Publicado por el Sr. D. P. Fray Bartolomé Guasp, Religioso de la Orden de San Francisco. — Con licencia del Ordinario y Superior de la Orden. — En Mallorca. Por Gabriel Ullastrog, Año 1525. A costa del Doctor Juan Cal, Lector de la Villa de Alaró, apoderado de esta orden.*

Dijo el P. Fray Juan de la Cruz: «Este historia, la de S. Cabrit y S. Bassa, está sacada de los brevísimos antiguos de esta Obispa de Mallorca, día de los cuales están expues en este convento de San Francisco, nuestro padre, el primero impreso en esta ciudad de Mallorca en el año 1488 a los ocho días de noviembre, el segundo impreso en Venecia en el año de 1506, primer día de septiembre».

(2) Gracias al citado Religioso que los contrató se se serían, las lecciones del rezo de S. Cabrit y S. Bassa fueron recogidas por los ilustrados Benedito, Duran, Serra, Vilanova, Furió y otros. Escritos de tanta variedad como D. Tío Agapó y D. José M.ª Querolado además se conservan. El mejor que he leído es del Breviario de 1506 con letras góticas y con un colorido, pero el P. Fray Juan de la Cruz dejó resuelto todo obliquo, como recuerda Aguiló en uno de sus artículos insertos en *Revista de Mallorca*, a. 1925.

héroes; en caso de ser dudosa esta creencia, cierto es que a partir del año 1488, su culto apareció incluido en el "Breviario Mayoricense" conteniendo el Oficio de los dos "Mártires", que debían rezar todos los sacerdotes de la diócesis. Su festividad quedaba fijada para la dominica primera después de Todos los Santos, y llegó a tomar tal auge y resonancia que no dejó de celebrarse, ya en la Seo ya en muchos pueblos, cuando en 1572 implantóse aquí el "Breviario Romano" que retiraba del uso litúrgico al "Mayoricense". Y lo que llama más la atención es que al abrirse el siglo XVII empiezan a aparecer sus efigies, tanto en talla como en pintura, con el título explícito de Santos y con aureolas de luz en sus cabezas. En la catedral hay la capilla que en 1622 se denominaba de S. Simón y S. Judas, y ahora de la Piedad; en ella fueron inhumados en sendas tumbas los restos de Cabrit y Bassa, cuyas estatuas se mantienen todavía en la definición de su retablo barroco. En el mismo templo basilical, el grandioso retablo de San Sebastián, presenta, a derecha e izquierda, dos puertas que ostentan en pintura, y en tamaño natural, asaz elegantes, a los insignes defensores de nuestro Castillo. Se realizó, comenzado el siglo XVIII.

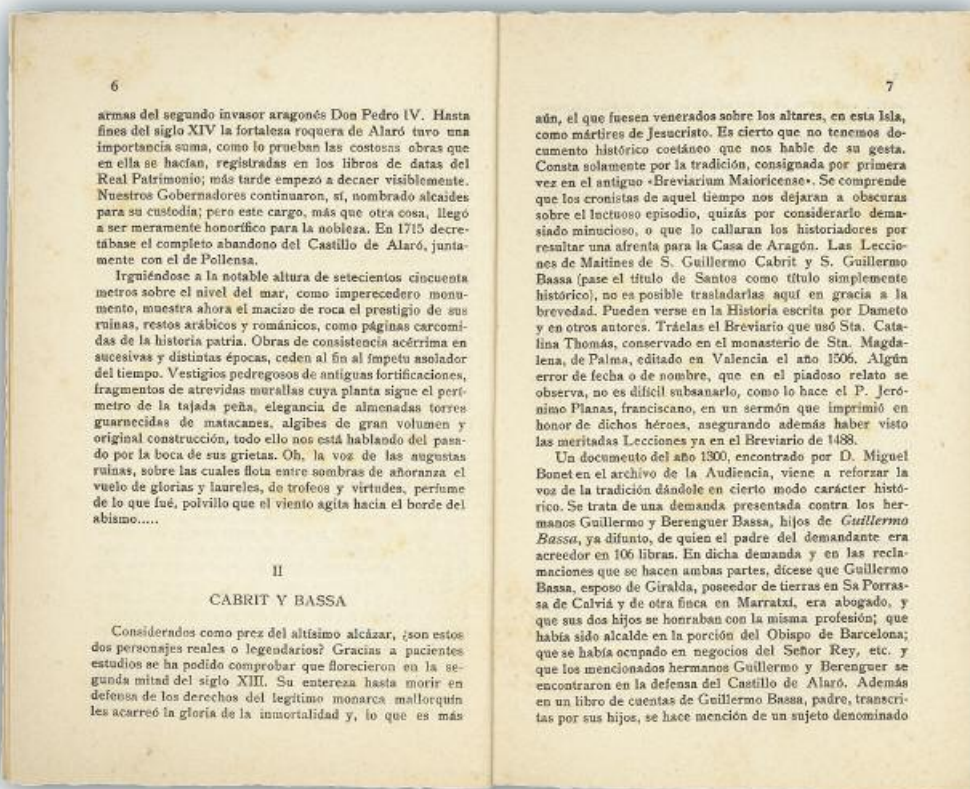
Un célebre sermón del P. Jerónimo Planas, fraile Menor y después cartujo, predicado en la capital, e impreso en 1625 a expensas de Mn. Juan Coll, asegura así: «... y en la Villa de Alaró, en un retablo antiguo de la Virgen del Rosario, están pintados estos dos santos, como particulares Patronos de aquella tan devota Villa suya». Tal retablo, artísticamente valioso, desapareció, ay dolor! sustituyéndolo el actual, en tiempos del Rector D. Jaime Janer y Caymari. La capilla llamase también del Santísimo por tener sobre el altar el sagrario de la Eucaristía. Los retratos de ambos "mártires" no faltaron en la iglesia de Consell, y se ven aún en el retablo del Oratorio del Castillo.

En la iglesia de Petra, próxima al presbiterio hay la capilla de San Sebastián, referente a la cual consigna el "Cronicon" de Mn. Francisco Torrens lo que sigue: «El retablo de esta capilla data del año 1603, pues en 28 de Mayo de dicho año los Jurados contribuyeron a su construcción con la cantidad de diez libras. En el nicho central se venera el Santo sobre el mismo tabernáculo en que era llevado en andas. Hay las pinturas de Santa Apolonia, San Blas, San Eloy, San Poncio y San Alejo. Las dos imágenes mayores que se ven, representan a los héroes del Castillo de Alaró, Cabrit y Bassa, a quienes se tributó culto otro tiempo...».

Jerónimo Juan Tous, ocupándose del pintor Juan Bestard sobre cuadros de nuestro excepcional Polígrafo, dice: «Otro cuadro muy importante de Bestard es otro del Beato Ramón Llull que se conserva en la iglesia de Sa Pobla, figura notable por su composición, por

Alaró y su castillo

Bartomeu Guasp
Impremta Moderna
Llucmajor, 1973

6

armas del segundo invasor aragonés Don Pedro IV. Hasta fines del siglo XIV la fortaleza roquera de Alaró tuvo una importancia suma, como lo prueban las costosas obras que en ella se hacían, registradas en los libros de datas del Real Patrimonio; más tarde empezó a decaer visiblemente. Nuestros Gobernadores continuaron, sí, nombrado alcaides para su custodia; pero este cargo, más que otra cosa, llegó a ser meramente honorífico para la nobleza. En 1715 decretábase el completo abandono del Castillo de Alaró, juntamente con el de Pollensa.

Irguiéndose a la notable altura de setecientos cincuenta metros sobre el nivel del mar, como impercedero monumento, muestra ahora el macizo de roca el prestigio de sus ruinas, restos arábigos y románicos, como páginas carcomidas de la historia patria. Obras de consistencia acérrima en sucesivas y distintas épocas, ceden al fin al ímpetu asolador del tiempo. Vestigios pedregosos de antiguas fortificaciones, fragmentos de atrevidas murallas cuya planta sigue el perímetro de la tajada Peña, elegancia de almenadas torres guarnecidas de matacanes, aljibes de gran volumen y original construcción, todo ello nos está hablando del pasado por la boca de sus grietas. Oh, la voz de las augustas ruinas, sobre las cuales flota entre sombras de añoranza el vuelo de glorias y laureles, de trofeos y virtudes, perfume de lo que fué, polvillo que el viento agita hacia el borde del abismo.....

II

CABRIT Y BASSA

Considerados como prex del altísimo alcázar, ¿son estos dos personajes reales o legendarios? Gracias a pacientes estudios se ha podido comprobar que florecieron en la segunda mitad del siglo XIII. Su entereza hasta morir en defensa de los derechos del legítimo monarca mallorquín les acarreeó la gloria de la inmortalidad y, lo que es más

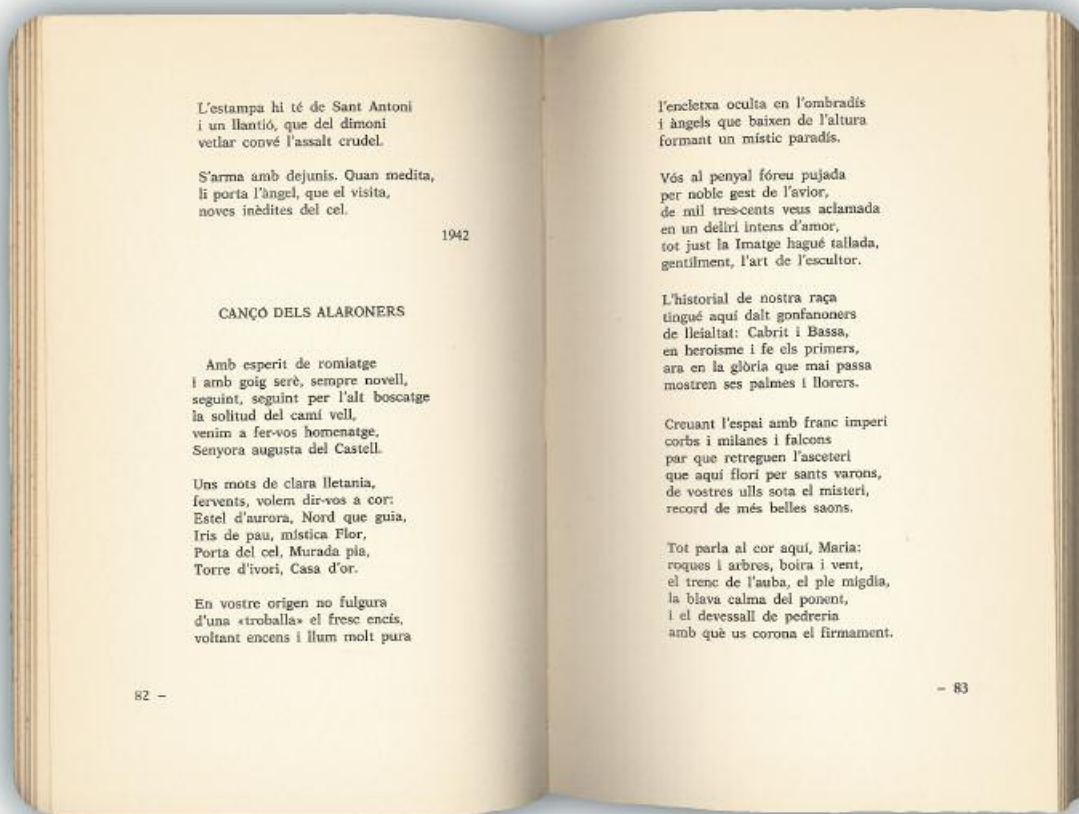
7

aún, el que fuesen venerados sobre los altares, en esta Isla, como mártires de Jesucristo. Es cierto que no tenemos documento histórico coetáneo que nos hable de su gesta. Consta solamente por la tradición, consignada por primera vez en el antiguo «Breviarium Maioricense». Se comprende que los cronistas de aquel tiempo nos dejaran a oscuras sobre el tectoso episodio, quizás por considerarlo demasiado minucioso, o que lo callaran los historiadores por resultar una afrenta para la Casa de Aragón. Las Lecciones de Maitines de S. Guillermo Cabrit y S. Guillermo Bassa (pase el título de Santos como título simplemente histórico), no es posible trasladarlas aquí en gracia a la brevedad. Pueden verse en la Historia escrita por Dameto y en otros autores. Tráelas el Breviario que usó Sta. Catalina Thomás, conservado en el monasterio de Sta. Magdalena, de Palma, editado en Valencia el año 1906. Algún error de fecha o de nombre, que en el piadoso relato se observa, no es difícil subsanarlo, como lo hace el P. Jerónimo Planas, franciscano, en un sermón que imprimió en honor de dichos héroes, asegurando además haber visto las meritedas Lecciones ya en el Breviario de 1488.

Un documento del año 1900, encontrado por D. Miguel Bonet en el archivo de la Audiencia, viene a reforzar la voz de la tradición dándole en cierto modo carácter histórico. Se trata de una demanda presentada contra los hermanos Guillermo y Berenguer Bassa, hijos de Guillermo Bassa, ya difunto, de quien el padre del demandante era acreedor en 106 libras. En dicha demanda y en las reclamaciones que se hacen ambas partes, dicese que Guillermo Bassa, esposo de Giralda, poseedor de tierras en Sa Porrassa de Calviá y de otra finca en Marratxí, era abogado, y que sus dos hijos se honraban con la misma profesión; que había sido alcalde en la porción del Obispo de Barcelona; que se había ocupado en negocios del Señor Rey, etc. y que los mencionados hermanos Guillermo y Berenguer se encontraron en la defensa del Castillo de Alaró. Además en un libro de cuentas de Guillermo Bassa, padre, transcritas por sus hijos, se hace mención de un sujeto denominado

Perfumes de historia
Bartomeu Guasp Gelabert
Impremta Mn. Alcover
Palma, 1937

L'estampa hi té de Sant Antoni
i un llantió, que del dimoni
vetlar convé l'assalt cruel.

S'arma amb dejunis. Quan medita,
li porta l'àngel, que el visita,
noves inédites del cel.

1942

CANÇÓ DELS ALARONERS

Amb esperit de romiatge
i amb goig serè, sempre novell,
seguint, seguint per l'alt boscatge
la solitud del camí vell,
venim a fer-vos homenatge,
Senyora augusta del Castell.

Uns mots de clara lletania,
fervents, volem dir-vos a cor:
Estel d'aurora, Nord que guia,
Iris de pau, mística Flor,
Porta del cel, Murada pla,
Torre d'ivori, Casa d'or.

En vostre origen no fulgura
d'una «troballa» el fresc encis,
voltant encens i llum molt pura

82 -

l'enclèta oculta en l'ombradís
i àngels que baixen de l'altura
formant un místic paradís.

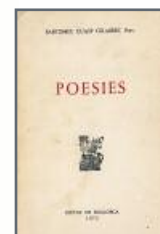
Vés al penyal fóreu pujada
per noble gest de l'avior,
de nul tres-cents veus aclamada
en un deliri intens d'amor,
tot just la Imatge hagué tallada,
gentilment, l'art de l'escultor.

L'historial de nostra raça
tingué aquí dalt gonfanoners
de lleialtat: Cabrit i Bassa,
en heroisme i fe els primers,
ara en la glòria que mai passa
mostren ses palmes i llorers.

Creuant l'espai amb franc imperi
corbs i milanes i falcons
par que retreguen l'asceteri
que aquí flori per sants varons,
de vostres ulls sota el misteri,
record de més belles saons.

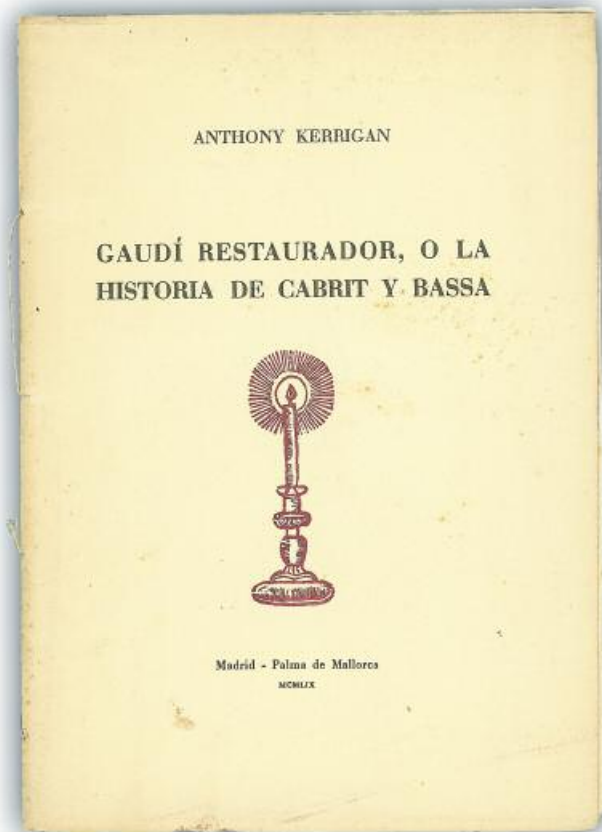
Tot parla al cor aquí, Maria:
roques i arbres, boira i vent,
el trenc de l'aua, el ple migdia,
la blava calma del ponent,
i el devesall de pedreria
amb què us corona el firmament.

- 83

Cançó dels alaroners
Bartomeu Guasp Gelabert
Poesies
Gràfiques Miramar
Palma, 1972

**Gaudí restaurador, o la historia
de Cabrit y Bassa**
Anthony Kerrigan
Papeles de Son Armadans
Madrid - Palma, 1959

Llegendes de les Balears
Andreu Ferrer i Ginart
Publicacions de l'Abadia de Montserrat
Barcelona, 2009

Sant Cabrit i sant Bassa

El rei Anfós d'Aragó, pretenguent venjar l'agravi que, segons deia, el rei En Jaume de Mallorca havia fet al seu pare, passà a Mallorca i a la força la féu sotmetre, mentre el rei mallorquí se trobava a Montpeller.

Tota Mallorca li prestà acatament manco el castell d'Alaró, que no volia rendir-se. El rei mateix s'hi presentà a manar que li entregassen el castell i, a la seua insinuació, un de dedins preguntà:

—Quí mana que li entreguem el castell?

I el rei contestà:

—Som jo, n'Anfós, rei d'Aragó i de Mallorca.

Però el de dintre contestà despectivament:

—L'anfós se menja amb salsa.

El rei, enfadat per la burla rebuda, demanà qui era tan ariscat que així parlava i aquell contestà:

—Som dos; jo, que m'anomenè Cabrit, i mon company, que s'anomenà Bassa.

El rei respongué:

—Doncs, te jur, oh Cabrit, que te faré rostrir com en els animals semblants a tu.

Efectivament, al cap de pocs dies, rendit el castell a la força, n'Anfós féu rostrir damunt unes argelles de ferro i calius encesos els cossos de Cabrit i Bassa, lo qual merescué que el papa Gregori XII excomunicàs a n'Anfós i més tard fou perdonat per ell amb tal que tornàs el reime de Mallorca a Jaume II i construí un altar a la Verge i a tots els sants, considerant que ho

solitari entre un bosquet de pins, alzines i d'altres arbusts: just devora s'hi troba una petita hostatgeria, on els caminants troben alberg i sovint els pagesos s'hi solen entretenir. Més endavant us en parlarem. La vista abraça des d'aquí una gran part de la planura, des de la badia de Palma fins a la d'Alcúdia.

Alaró, situat més o menys a la part sud de la cadena muntanyosa, també domina en tota l'extensió els camps als seus peus.

En dies clars, hom veu no només gairebé totes les poblacions de la planura, com exteses en el plànel, sinó també la llunyana Cabrera. La vista del terrible tallat produeix vertigen.

Sembla que l'origen del castell d'Alaró es remunta a abans del període àrab.

Alaró va ser una de les fortaleses que Jaume I va retindre quan el 28 de setembre de 1231 va canviar l'illa pel comtat d'Urgell.

En el repartiment de les terres de Mallorca, després de la conquesta, el rei va donar el llogaret que els àrabs anomenaven Assaró, a Ramon de Paxonat, el qual la va cedir en cens emfiteútic a alguns pagesos, de tal manera que prest va sorgir una població, que Don Jaume II va denominar Vila.

Pere III, mogut per una particular ambició i per l'afany d'unir un altre cop el regne d'Aragó, la importància i poder naval del qual creixia de cada vegada més, i que el seu pare

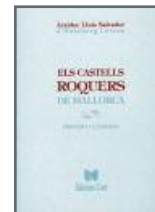
174

havia dividit, amb el regne de Mallorca, va intentar d'arravatar-li al seu germà Jaume II. Aquest fet va comportar que alguns mallorquins també es posassin de part de D. Alfons tot esperant d'aconseguir una prosperitat i una importància, que no obstant això, no varen assolir. Però més endavant s'adonaren, massa tard, del que havien perdut.

La resistència passiva, iniciada a la fortalesa emmurallada del Temple, on s'havia retirat el governador Ponç Sa Guàrdia, de Santueri i Pollença i la resistència heroica d'Alaró demostrat envers el senyor legítim, el qual aleshores es trobava absent de l'illa; però Ferr III no va poder celebrar la realització d'aquest pla, perquè va morir el 12 de novembre de 1285. Mentrestant, el seu fill primogènit Alfons, s'havia adreçat a Mallorca amb un exèrcit poderós i amb un gran seguit de magnats, i després de desembarcar a la Porrassa, prop d'on Guillem Bassa posseïa alguns terrenys, va acampar devora les Torres Levantades.

Amb prou feines els almogàvers havien desembarcat, Palma es va entregar dia 19 de novembre de 1285. Després d'algunes setmanes Alfons va tornar al continent com a III de la dinastia, amb la corona que li pertanyia per dret d'herència i que ara havia aconseguit per dret de conquesta.

175

Els castells roquers de Mallorca
Arxiduc Lluís Salvador d'Habsburg-Lorena
Edicions Cort
Palma, 1994

El misteri de les ombres
Carme Planells /
Sonia Gamundí /
Colla gegantera /
Ajuntament d'Alaró
2010

B R I T

Cronologia

1229. **Jaume I** entra a la Ciutat de Mallorca el dia 31 de desembre.

1231. El rei conqueridor sotmet el castell d'Alaró durant la seva segona estada a l'illa.

1243. Neix a Montpeller el futur rei **Jaume II** de Mallorca.

1262. Testament definitiu de Jaume I, que decidí la divisió del regne entre els seus fills **Pere i Jaume**. Al segon li deixà Mallorca, Eivissa, Cerdanya, Rosselló i el vassallatge sobre Menorca.

1265. El futur rei **Alfons III** neix a València.

1276. El 27 de juliol mor **Jaume I**. Entren en vigor les seves disposicions testamentàries.

1285. **Alfons III**, enviat pel seu pare **Pere III**, envaeix l'illa i reincorpora el regne de Mallorca a la Corona d'Aragó.

1285. L'11 de novembre mor **Pere III**. El seu fill **Alfons** es converteix en rei.

1285. El 19 de novembre Palma es ret a les tropes de Catalunya i Aragó. En una data propera a aquesta es produeixen els fets del castell d'Alaró.

1295. **Jaume II** recupera el regne de Mallorca.

1300. Plet entre els fills de **Guillem Bassa** i un creditor. Gràcies a aquest document conservat a l'Arxiu del Regne de Mallorca es té la certesa de que Bassa fou condemnat a mort per haver participat a la defensa del castell d'Alaró.

1311. Jaume II mor a Mallorca.

1312. Suposada fundació per part del rei **Sanç** d'un benefici dedicat a **Cabrit i Bassa** a la Seu.

1320. Un document refereix que **Jaume Romei**, orxeller, va participar a l'assalt del castell d'Alaró, prova de que hi va haver una certa resistència dels partidaris de **Jaume II**.

1343. Batalla de Lluçmajor en la que mor **Jaume III**. Aquesta acció suposà la desaparició definitiva del Regne Privatiu de Mallorca.

1404. Suposada existència a la Seu d'un benefici eclesiàstic instaurat pel rei **Sanç** en memòria de Cabrit i Bassa.

1448. **Pere Thomich** publica el seu llibre *Histories e Conquestes dels Reys d'Aragó e Comtes de Barcelona* en el que fa

una relació dels nobles que acompanyaren **Alfons III** a la conquesta de Mallorca.

1488. Possible any d'origen del Breviari Mallorquí que té una lliçó amb la història de **sant Cabrit i sant Bassa**. Els breviaris eren unes lliçons que els clergues llegien dia a dia.

1506. Edició veneciana del Breviari Mallorquí, de la que es conserven dos exemplars. Un és al convent de santa Magdalena i fou propietat de santa Catalina Thomàs; l'altre es conserva a la Biblioteca Nacional de Madrid.

1563. El bisbe **Arnedo** ordena la substitució del Breviari Mallorquí pel Breviari Romà.

1600. Les pragmàtiques reials d'aquest any i de 1614 acceleren el procés centralitzador dels Àustries. La Universitat, institució illenca d'origen medieval, sols conserva un poder nominal.

1610. El binissalemer **Joan Coll** és nomenat rector d'Alaró, ell serà l'impulsor principal de la reactivació del culte de **Cabrit i Bassa**.

1622. El 28 d'octubre es fa una visura de les tombes de **Cabrit i Bassa** a la Seu, a la capella de davall l'orgue o de la Pietat. El rector **Coll** va sostreure dues costelles que es mostren a l'ermita de la mare de Déu del Refugi d'Alaró, construïda aquest mateix any.

1625. Es publica el sermó de Fra **Jeroni Planas** dedicat a **Cabrit i Bassa**, que fixa els terminis del mite tal com ha arribat als nostres dies.

1629. **Miquel Bestard** pinta la representació del martiri de Cabrit i Bassa que es conserva a l'Ajuntament de Palma. Una versió semblant del mateix tema i artista és propietat de Sa Nostra.

1630. **Cabrit i Bassa** són nomenats copatrons del Regne de Mallorca i s'oficialitza la seva festa a la Seu.

1634. Aquest any encara se celebren a la Seu les festes dedicades a **Cabrit i Bassa**. En aquestes dates un decret del Papa **Urbà VIII** limita el culte a determinats sants d'origen popular.

1635. **Juan de santander**, bisbe de Mallorca des de 1630, prohibeix el culte a **Cabrit i Bassa** i ordena la retirada de les pintures que es trobaven a la Porta Pintada i a altres llocs de Mallorca.

1636. **Joan Coll** és nomenat rector de Bunyola i deixa la parròquia d'Alaró, encara que seguí controlant molts dels aspectes de la vida parroquial alaronera.

1755. **Bonaventura Serra** inclou la història de **Cabrit i Bassa** al seu llibre *Glorias de Mallorca*. Com a altres publicacions, el sermó de **Jeroni Planas** n'és el referent.

1772. **Juan Díaz de la Guerra** és nomenat bisbe de Mallorca.

1776. El bisbe reitera la prohibició del culte a **Cabrit i Bassa i Ramon Llull**, ordena la retirada del quadres –obviant les protestes dels ajuntaments de Palma i Alaró– i dona passes en el procés de castellanització de l'illa.

1805. El 7 de novembre té lloc la segona visura de les tombes atribuïdes a **Cabrit i Bassa**.

1840. **Antoni Furió** publica *Panorama de las Islas Baleares* on recupera la història dels defensors del castell d'Alaró.

1832. El 9 de febrer se celebra una tercera visura de les tombes de **Cabrit i Bassa** a la Seu.

1897. **Miquel Bonet** publica al Butlletí de la Societat Arqueològica Luliana el document de 1300 que demostra l'existència d'un **Guillem Bassa** que defensà el castell d'Alaró i que fou condemnat a mort per **Alfons III**.

